

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

EGLĖ ANDRĖJEVAITĖ
(Viešojo sektoriaus ekonomika, VSEmd5-01)

ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS ĮTAKA ŪKIO SUBJEKTŲ VEIKLAI LIETUVOS ŽEMĖS
ŪKYJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas-
prof. dr. Gediminas Davulis

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
1. ŪKIO SUBJEKTAI BEI JŲ VEIKLOS YPATUMAI ŽEMĖS ŪKYJE	5
1.1. Veiklos ypatumai žemės ūkyje	5
1.2. Ūkio subjektai žemės ūkyje bei jų formavimąsi sąlygojantys veiksniai	9
1.3. Smulkių ūkių svarba žemės ūkyje	11
2. ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS ESMĖ	15
2.1. Žemės ūkio politikos teisiniai, ekonominiai ir organizaciniai pagrindai	15
2.2. Žemės ūkio politikos tikslai	18
2.3. Žemės ūkio politikos priemonės	20
3. PARAMOS ŽEMĖS ŪKIO SUBJEKTAMS PRIEMONIŲ VERTINIMAS	27
3.1. Paramos priemonių vertinimo principai	27
3.2. Paramos priemonių vertinimas	28
4. ŽEMĖS ŪKIO SUBJEKTŲ VEIKLOS LIETUVOJE EKONOMINIS VERTINIMAS	42
4.1. Žemės ūkio subjektų veiklos Lietuvoje vertinimo principai	42
4.2. Žemės ūkio subjektų veiklos Lietuvoje vertinimas	45
5. TOLESNĖS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS KRYPTYS BEI ŪKIO SUBJEKTŲ PLĖTROS PERSPEKTYVOS	57
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	62
SANTRAUKA	64
SUMMARY	65
LITERATŪROS SĄRAŠAS	66
PRIEDAI	70

IVADAS

Valstybės vykdoma politika tiesiogiai ar netiesiogiai įtakoja ūkio subjektų veiklą. Ryškiausia ir akivaizdžiausia įtaka yra ūkio subjektams žemės ūkyje. Žemės ūkio ekonominių santykių valstybinis reguliavimas vienaip ar kitaip susijęs su valstybės pagalba, kuria Europos Sąjungos kontekste yra laikomos subsidijos ir panaši valstybės parama įmonėms (ir tiesioginė, ir netiesioginė, bei reikalaujanti valstybės išlaidų, ar teikiama kaip mokesčių lengvatos). Paramos svarba ir būtinumas grindžiamas tam tikrais ypatumais, kuriais žemės ūkio posistemė skiriasi nuo kitų ekonomikos posistemių, o dėl daugiafunkcinio pobūdžio žemės ūkis laikomas prioritetine ir viena iš svarbiausių ir labiausiai remiamų ūkio šakų Lietuvos ekonomikoje. Todėl svarbu, kad lėšos būtų teisingai paskirstomos ir efektyviai panaudojamos. Efektyviausiai jos panaudojamos tuomet, kai skiriamos efektyviausiai ūkininkauti sugebantiems subjektams žemės ūkyje.

Lietuvoje agrarinės reformos proceso struktūriniai pokyčiai lėmė smulkių ūkių atsiradimą ir jų dominavimą, kurie pastaruoju metu traktuojami kaip pagrindinė problema ir trukdis konkurencingo Lietuvos bei Europos Sąjungos žemės ūkio sektoriaus plėtrai, o efektyviausiai ūkininkaujančiais ir konkurencingo žemės ūkio garantu laikomi stambiausi ūkio subjektai. Todėl Lietuvoje politikos pagalba siekiama gerinti ūkių struktūrą, skatinant jų plėtrą būtent ūkių stambėjimo kryptimi, atitinkamai mažinant smulkių ūkio subjektų skaičių. Tačiau amerikiečių mokslininkų praktinės bei mokslinės literatūros analizė privertė suabejoti įvairiuose šaltiniuose skelbiama tiesa, kad smulkūs ūkiai yra kliūtis žemės ūkio plėtrai ir, kad jie yra neefektyvūs bei nereproduktyvūs. Mokslinės studijos buvo atliktos tarptautinio Kaimo plėtros instituto (būstinė Vašingtone, JAV) mokslininko T. Hanstad, Maisto ir Plėtros Politikos Instituto Kanadoje P. Rossett mokslininko, Misūrio Universiteto Žemės Ūkio, Maisto ir Gamtos Išteklių Koledžo Kolumbijoje mokslininkų. Teoriniai teiginiai buvo paneigti remiantis tikrais faktais, patvirtinančiais atvirkštinę priklausomybę tarp ūkio dydžio ir veiklos efektyvumo. Lietuvoje priešingai, nei Jungtinėse Valstijose, dar pakankamai neištirta smulkių ūkių svarba, o Lietuvoje oficialioji politinė valia palaiko stambųjų ūkių kūrimo kryptį. Todėl remiantis amerikiečių mokslininkų tyrimais svarbu patikrinti teiginį, apie smulkių ūkių našumą ir efektyvumą Lietuvos atžvilgiu.

Žemės ūkio politika siekdama užsibrėžtų tikslų ir vieno iš pagrindinių- žemės ūkio subjektų stambinimo, per paramos sistemą įtakoja jų plėtrą bei veiklos rezultatus. Iki šiol egzistuojančioms paramos priemonėms skiriamos lėšos buvo prieinamiausios stambiausiems ūkiams, grindžiant jų geresniu sugebėjimu panaudoti ją. O efektyvus paramos panaudojimo matas yra padidėjęs veiklos efektyvumas, kuris tiesiogiai įtakoja gaunamą pelną. Tačiau nėra

publikuojama tyrimų apie šios paramos tikslingumą skirtingo dydžio ūkiams. Todėl neatsiribojant nuo analizės ūkių dydžių atžvilgiu, svarbu įvertinti atskirų ūkių grupių pelno priklausomybę nuo gaunamos paramos.

Darbo objektas- žemės ūkio subjektų veikla.

Darbo tikslas- paramos įtaka žemės ūkio subjektų veiklai Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

1. Identifikuoti žemės ūkio subjektų formavimosi veiksnius, veiklos ypatumus bei teoriškai pagrįsti smulkių ūkių svarbą žemės ūkio plėtrai.
2. Aptarti Lietuvoje vykdomos žemės ūkio politikos esmę, tikslus bei paramos priemones.
3. Įvertinti Lietuvoje vykdomą agrarinę politiką paramos požiūriu ir nustatyti Europos Sąjungos paramos poveikį žemės ūkio subjektų pelnui atskirų ūkių dydžių atžvilgiu.
4. Atlikti skirtingo dydžio ūkio subjektų ekonominių rezultatų lyginamąją analizę.

Mokslinės hipotezės:

- 1) kuo stambesnis ūkio subjektas, tuo jo veiklos ekonominis efektyvumas didesnis;
- 2) paramos įtaka ūkio subjektų pelnui yra teigiama.

Darbe ūkio dydis suprantamas disponuojamo bendro žemės ploto atžvilgiu ir matuojamas hektarais, o nagrinėjami ir vertinami respondentiniai ūkininkų ūkiai kaip dominuojantys šalyje bei atspindintys prekinis Lietuvos žemės ūkio subjektus.

Tyrimo metodai: loginiai (lyginimo, mokslinės ir praktinės literatūros, statistinių leidinių, įstatymų ir kitų šaltinių loginė analizė ir sintezė), statistiniai duomenų apdorojimo ir grafinio vaizdavimo metodai bei koreliacinė- regresinė analizė.

Naudota mokslinė literatūra, teisiniai aktai, statistiniai leidiniai bei įvairi informacija pateikta moksliniuose straipsniuose ir leidiniuose lietuvių, anglų kalbomis.

Darbe, remiantis įvairiuose literatūros šaltiniuose pateikiama informacija, išskirti žemės ūkio veiklos ypatumai bei įvardinti veiksniai įtakojantys ūkio subjektų formavimąsi, sistemiškai pavaizduotos ir paaiškintos finansinės paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai priemonės bei vykdomos žemės ūkio politikos esmė. Analizuojant Nacionalinės mokėjimų agentūros bei Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto pateikiamų duomenis įvertintos paramos žemės ūkiui priemonės, nustatytas ūkio dydžio ir veiklos efektyvumo santykis bei paramos įtaka žemės ūkio subjektų pelnui. Taip pat išskirtos tolesnės žemės ūkio politikos kryptys bei priemonės ir apibrėžtos žemės ūkio subjektų plėtros perspektyvos.

1. ŪKIO SUBJEKTAI BEI JŲ VEIKLOS YPATUMAI ŽEMĖS ŪKYJE

1.1. Veiklos ypatumai žemės ūkyje

Pirmiausia svarbu aptarti žemės ūkio, kaip šalies ekonomikos sudedamosios dalies, reikšmę, išskirti jos ypatumus bei skirtumus nuo kitų sektorių, kurie dažnai naudojami ūkio subjektų veiklos specifikai paaiškinti bei šiam sektoriui skiriamai paramai pagrįsti.

Apskritai *žemės ūkis* yra gana *specifiška ekonomikos sritis* vien istoriniu požiūriu [41, 46]. Požiūris į žemės ūkį kaip į išskirtinę ūkio šaką buvo ypač paplitęs Vakarų Europoje po II pasaulinio karo, kada ūkininkams buvo suteiktos išskirtinės privilegijos lyginant su kitų ūkio sričių atstovais. Politiniais ir socialiniais tikslais buvo grindžiama ir bendroji žemės ūkio politika Europos Bendrijoje, kurioje rinką iškreipė daugybė reguliavimo priemonių. Europa po antrojo pasaulinio karo, siekdama užsitikrinti pakankamas maisto atsargas vykdė tokią politiką kuri sukėlė perprodukciją žemės ūkyje. Iš pradžių, šeštajame dešimtmetyje, kuriant Europos ekonominę bendriją, jos valstybės narės importavo žemės ūkio produktus. Vis dėlto Bendrijos žemės ūkio politika labai greitai išsprendė šią problemą ir tapo žemės ūkio produktų eksportuotoja, bet drauge patyrė ir pirmąsias perprodukcijos krizes. Politika pasiekė savo tikslą pašalinti pokario žemės ūkio produktų trūkumą, tačiau po to jos tikslu tapo šių produktų pertekliaus mažinimas.

Nuo XIX a. pabaigos ji iš pradžių dėl saugumo (siekiant užsitikrinti pakankamą maisto kiekį ir šiuo požiūriu nepriklausyti nuo užsienio šalių), o vėliau dėl socialinių motyvų buvo atribota nuo laisvosios rinkos jėgų. Tokią padėtį galima aiškinti atsizvelgiant į kelis veiksnius, iš kurių bene svarbiausias yra *politinis*. Vykstant industrializacijai ir dėl šio proceso atsiradusiai urbanizacijai žemės ūkis prarado savo anksčiau turėtą ekonominę reikšmę. Tačiau XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje daugelyje Vakarų Europos šalių įvedus visuotinę rinkimų teisę politiškai buvo pavojinga palikti žemdirbius rinkos jėgų valiai. Kurdamos specialų žemės ūkio reguliavimo režimą daugelis Vakarų Europos valstybių rūpinosi, kad žemdirbiai būtų integruoti į politinę valstybės bendruomenę. Panašūs giluminiai tikslai skatino kurti ir specialų Bendrijos žemės ūkio režimą. Bendrijos kūrėjams reikėjo užsitikrinti politinę įtakingos žemdirbių klasės paramą. Taigi vykdydama savo politiką susilaukė šiuo metu aktualiausiomis vadinamų problemų: žemės ūkio gaminių perprodukcija ir žemdirbių pasipriešinimas bet kokiems tos politikos pokyčiams.

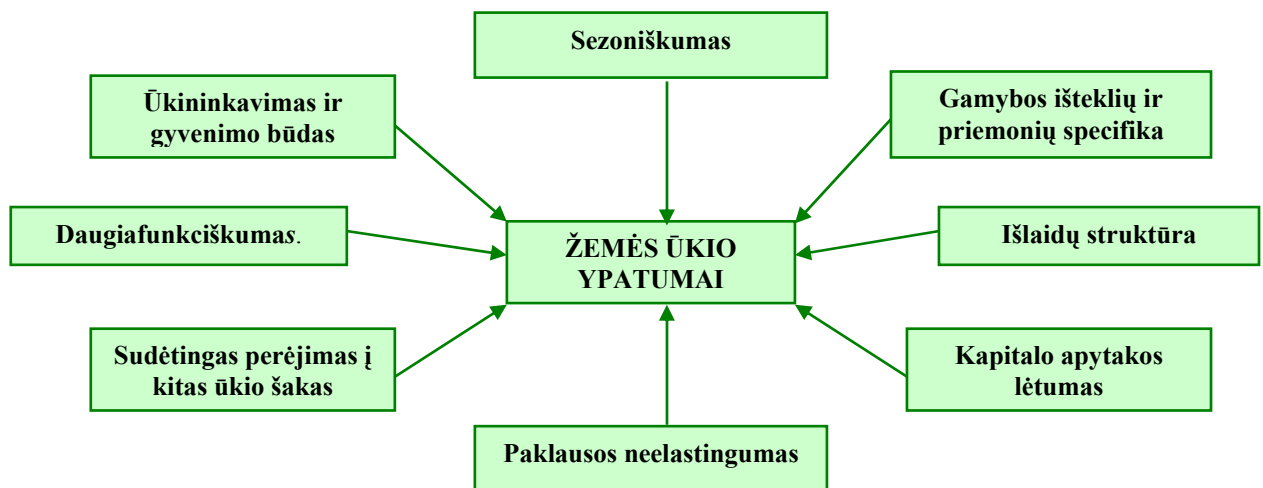
Lietuvoje žemės ūkio išskirtinumas taip pat gali būti nusakytas istoriniu požiūriu. Nes veiklos išskirtinumo pripažinimo ir ypatingų sąlygų Lietuvos žemdirbiai reikalauja ne tik dėl žemės ūkio specifikos, bet ir dėl kitų priežasčių. Šiandien žemdirbiai yra senos sistemos įkaitai. Sovietmečiu jie buvo tik žemės ūkio darbininkais ir dirbdavo tai, ką jiems nurodydavo valdžia ir

gaudavo už savo darbą valdišką algą. Nereikėjo rūpintis paklausa rinkoje, kainomis, rizika ir pelnu. Tikėtina, kad tokia tvarka visiems buvo priimtina, nes ir šiandien reikalaujama supirkinėti produkciją, reguliuoti kainas ir garantuoti pajamas. Jie visą nepriklausomybės laikotarpį buvo maitinami pažadais apie valstybės paramą ir ES subsidijas, jų žemė nebuvo laiku grąžinta, o apribojimai prekiauti žeme ir keisti jos naudojimo paskirtį nepadidino žemės vertės.[42]

Žemės ūkio politika vaidina svarbų vaidmenį, nes ji smarkiai įtakoja Europos Sąjungos ir tarptautinę ekonomiką. Vaidina svarbų vaidmenį plėtojant klestinčias kaimo bendruomenes. Taip pat smarkiai įtakoja kraštovaizdį, biologinę įvairovę ir taršą. Europos Sąjungos žemės ūkio ir maisto produktų sektoriui (įskaitant gėrimus) tenka 14,7 proc. visos ES apdirbamosios pramonės apimties, jo sukuriamos produkcijos vertė – 792 milijardai eurų. Tai trečias pagal dydį Europos darbdavys ir antras pagal dydį pasaulyje maisto produktų eksportuotojas. [3, 28]

Dažniausiai tam tikros sferos svarba šalies ūkiui apibūdinama jos procentine dalimi bendrajame vidaus produkte, bendrajame dirbančiųjų skaičiuje bei užsienio prekyboje. Pastaraisiais metais žemės ūkio produkcijos gamybos lyginamoji reikšmė Lietuvos ekonomikoje mažėjo, bet žemės ūkis strateginiu ir socialiniu požiūriu tebėra svarbus ūkio sektorius (penktas pagal dydį). 2005 m. žemės ūkyje (įskaitant medžioklę ir miškininkystę) sukurtas BVP sudarė 5,6 proc. (2002 m.- 7,1 proc., 2000 m. 7,8 proc.) visos šalies bendrojo vidaus produkto, neįvertinant visuminės maisto produktų perdirbimo ir kitų sektorių įtakos, kas šį lyginamąjį svorį padidintų. Visų užimtų Lietuvos gyventojų užimti žemės ūkyje sudaro mažiau nei 14 proc. ir ši dalis kasmet mažėjo, pavyzdžiui, 2000 m. jie sudarė apie 18 proc. Akivaizdu, kad žemės ūkio veikla kasmet užsiima vis mažiau gyventojų, o ir 2 procentais padidėjo kaimo gyventojų, dirbančių paslaugų sferoje ir pramonėje. Tačiau kasmet produkcijos pagaminama vis daugiau. Žemės ūkio ir maisto produktų dalis visame eksporte ir importe kasmet didėjo: jei 2002 m. ši dalis visame šalies eksporte sudarė 10,1 proc., tai 2005 m. 12,8 proc., dalis importe 2002 m. sudarė 8,0 proc., o 2005 m.- 8,6 proc.

Tačiau žemės ūkio sektoriaus reikšmės apibrėžimas neapsiriboja aukščiau minėtais rodikliais. Nagrinėjant žemės ūkio žaliavinės gamybos sektoriaus ypatybes, visada pabrėžiamos jo skirtybės, kurios žemės ūkio politikos atstovų nuomone, ekonomine prasme daro šį sektorių mažiau konkurencingą, sudėtingesnę ir komplikotesnę kaip verslą lyginant su kitais ekonomikos sektoriais. Remiantis įvairiais literatūros šaltiniais [5, 39, 41, 53] galima išskirti 1 paveiksle pavaizduotas žemės ūkio ypatybes.

1 pav. Žemės ūkio veiklos ypatumus sąlygojantys veiksniai

Visi aukščiau išvardinti veiksniai, įtakojantys žemės ūkio sektoriaus ypatumus bei tuo skiriasi nuo kitų ekonomikos sektorių, išsamiau aptariami žemiau:

- **Sezoniškumas.** Žemės ūkis išskiriamas kaip ypatingas gamybos sektorius, nes labai priklauso nuo žmogaus nekontroliuojamų gamtinių sąlygų įtakos- klimato, grunto, ligų. Daugelio žemės ūkio produktų gamybos laikotarpis nesutampa su darbo laikotarpiu dėl biologinių procesų, žemės ūkyje ilgas gamybos ciklas dėl to būdingi investicinių (ypač apyvartinių) lėšų skirtumai atskirais laikotarpiais, derliaus svyravimai. Ir vis tai lemia pajamų nepastovumą, dažnai lėšos tiesiog išsaldomos.

- **Gamybos išteklių ir priemonių specifika.** Žemės ūkio gamybos procese, greta žmogaus reguliuojamų energijos šaltinių, pasinaudojama saulės energija, taip pat augaluose bei gyvuliuose vykstančiais biocheminiais procesais. Dėl viso to, žemės ūkio reprodukcijos ekonominiai procesai glaudžiai susiję su gamtiniais. Žemės ūkio gamybos apyvartoje dalyvaujantys augalai ir gyvuliai taip pat tampa žemės ūkio gamybos priemonėmis. Žemė čia yra svarbiausia, o daugelį produktų gaminant ir niekuo nepakeičiama gamybos priemonė. O ir atskirų žemės sklypų kokybė nevienoda: įdėjus vienodai darbo ir lėšų, rezultatai gaunami nevienodi. Žemės kokybė ir geografinė padėtis, kuri įtakoja žemės kainą, o visa tai sąlygoja žemės ūkio specializaciją. O ribotas žemės naudojimas gamyboje riboja ir kitų išteklių (kapitalo, darbo) naudojimą. Be to, žemės ūkio gamyboje naudojami nuolat atsinaujinantys gamybos ištekuliai, dėl to ekonomiškai nenaudinga valstybei pirkti maisto produktus užsienio rinkose už gautą valiutą, pardavus senkančius neatsinaujinančius gamtos išteklius (pavyzdžiui, naftą, dujas, tauriuosius metalus).

- **Išlaidų struktūra.** Didelė gamybos išlaidų dalis žemės ūkyje yra pastovios, kurias nesumažėja smukus gamybos lygiui, todėl sunkiau reguliuoti gamybą. Žemės ūkyje gamybos procesas, ypač augalininkystės šakose, vyksta didelėje teritorijoje, o dauguma augalininkystės

jėgos ir darbo mašinų yra mobilios, jų judėjimui sunaudojama daug energijos. Dėl to didelę žemės ūkio gamybos kaštų dalį sudaro technologinio transporto kaštai. O modernizuojant žemės ūkį, ypač jį mechanizuojant ir automatizuojant, reikalingi dideli substituciniai kapitalo kaštai, pakeičiantys gyvą žmogaus darbą sudaiktintuoju; tai svarbi gamybos kaštų augimo priežastis.

- **Kapitalo apytakos lėtumas.** Dėl ilgos žemės ūkio reprodukcijos proceso trukmės, šioje šakoje vyksta lėta kapitalo apytaka, todėl reikalingos santykiniai didesnės kapitalo (tiek pagrindinio, tiek apyvartinio) investicijos, o jų atsiperkamumas ilgesnis negu kitose šakose.

- **Paklausos neelastingumas.** Žemės ūkio produkcijos paklausa santykinai neelastinga, nes žmonės nesuvarstos daugiau žemės ūkyje gaminamos produkcijos negu gali.

- **Sudėtingas perėjimas į kitas ūkio šakas.** Žemės ūkyje reikalingos didelės pastovaus kapitalo investicijos, kurias transformuoti kitiems poreikiams sunku, kartais visai neįmanoma, todėl bandant išeiti iš žemės ūkio verslo patiriami dideli kapitalo nuostoliai. Tai verčia žemdirbius kurį laiką užsiimti šiuo verslu, net jeigu ir negaunama pelno.

- **Daugiafunkciškumas.** Žemdirbys, vykdydamas savo gamybinės funkcijas, atlieka daug papildomų darbų, kurie tiesiogiai jam neduoda ekonominės naudos, bet ženkliai gerina jo gyvenamosios teritorijos visuomeninį naudingumą, kuris pasireiškia žemės ūkio gamybos ir visos kaimo teritorijos daugiafunkciškumu. Be gamybos žemdirbys palaiko dirvožemio kokybę, ją gerina; palaiko biologinę įvairovę, skatina kraštovaizdžio vertybių išsaugojimą ir kultūrinio kraštovaizdžio kūrimą, materialus ir nematerialus kultūrinis paveldo saugojimas ir pan. Taigi kaimas dar vykdo nepaprastai svarbias gamtosaugines, rekreacines ir etnokultūrinės funkcijas.

- **Ūkininkavimas ir gyvenimo būdas.** Žemės ūkio darbuotojų, ypač ūkininkų, gyvenamoji vieta glaudžiai susijusi su jų darbo vieta, todėl žemės ūkio verslas daugeliui žemdirbių tampa specifiniu gyvenimo būdu, formuojančiu tam tikrus charakterio bruožus, elgseną, psichologinius bei socialinius stereotipus, į kuriuos, formuojant valstybės ekonominės politikos priemones rekomenduojama atsižvelgti. Dažniausiai šeimai ūkininkavimas kartu yra ir gyvenimo būdas. Ūkis- namai, dėl to žemdirbiai yra mobilūs jų veiklos diversifikavimo požiūriu.

Žemės ūkio veiklos ypatumai paaiškina egzistuojančių ūkio subjektų veiklos specifiką žemės ūkyje, išskiriant jų svarbą ir būtinumą kaip maisto tiekėją bei pabrėžiant jų veiklos apribojimus dėl gamtinių- biologinių procesų. Tačiau ūkio subjektų veiklos efektyvumą sąlygoja ne tik minėti ypatumai, bet ir tam tikri veiksniai susiformavę agrarinės reformos metu, kurie išskiriami sekančiame poskyryje.

1.2 Ūkio subjektai žemės ūkyje bei jų formavimąsi sąlygojantys veiksniai

Žemės ūkio kaip verslo, veiklos pagrindą sudaro ūkio subjektai. Todėl svarbu suprasti Lietuvoje susiformavusias ir egzistuojančias ūkininkavimo formas, priežastis kodėl šalies žemės ūkyje yra tiek daug ir tiek ekonominiu požiūriu įvairių ūkio subjektų. Nes nuo ūkio subjektų ūkininkavimo formų, veiklos, jos rezultatų ir jų poveikio visai šalies plėtrai priklauso ir vykdoma politika, jos kryptys ir rezultatai.

Bendriausia prasme **ūkio subjektas**- įstatymų nustatyta tvarka įsteigtos visų rūšių ir nuosavybės formų įmonės, įstaigos bei organizacijos. [43]

Pagal žemės ūkio ekonomikos terminų aiškinamąjį žodyną [43] **žemės ūkio subjektai** - tai ūkininkų ūkiai, žemės ūkio bendrovės, kooperatinės bendrovės (kooperatyvai) ir kitos įmonės, įregistruotos įstatymų nustatyta tvarka, taip pat kiti žemės ūkio paskirties žemės naudotojai, gaminantys prekinę žemės ūkio produkciją. Metinės įplaukos iš prekinės žemės ūkio produkcijos ir paslaugų žemės ūkiui realizavimo turi sudaryti daugiau kaip 50 proc. visų gautų pajamų. Taigi **žemės ūkio subjektai**- tai atskiri žmonės ar jų organizaciniai įstatymų nustatyta tvarka įregistruoti vienetai, siekiantys gaminti žemės ūkio produkciją būtent pardavimui, kad sukurtų jiems reikalingas pajamas.

Lietuvoje, remiantis aukščiau pateiktu apibrėžimu egzistuoja šie žemės ūkio subjektai, gaminantys būtent žemės ūkio produkciją ir iš to gaunantys pajamas, kurios sudaro daugiau nei 50 proc. visų gaunamų pajamų:

- **Kooperatinės bendrovės (kooperatyvai).** Kooperatinė bendrovė steigiama jos narių ekonominiams, ūkiniams ir socialiniams poreikiams tenkinti ir veikia narių iniciatyva ir rizika, į ją stoja tie asmenys, kuriems aktualus bendrovės tenkinami poreikiai, kuriems išnykus, asmuo išstoja iš bendrovės ir atsiima savo į įstatinį kapitalą įdėtą pajų.
- **Žemės ūkio bendrovės.** Jos steigiamos žemės ūkio produkcijai gaminti arba agrarinėms paslaugoms atlikti, ir ne mažiau kaip 50 proc. jos apyvartos sudaro augalininkystės ir gyvulininkystės produktai arba agrarinės paslaugos.
- **Ūkininkų ūkiai**, kurie įteisinti 1999 gegužės 4 dienos LR ūkininko ūkio įstatymu [21]. Šis įstatymas nustato ūkininko teisinį statusą, ūkininko ir jo partnerių veiklos pagrindus, ūkininko ūkio įregistravimo bei išregistravimo sąlygas ir tvarką, ūkininkui teikiamą paramą. Ūkininkas - fizinis asmuo, kuris vienas arba su partneriais verčiasi žemės ūkio veikla ir miškininkyste, o jo ūkis yra įregistruotas Ūkininkų ūkių registre, ir ūkis - ūkininko turtinių ir asmeninių neturtinių teisių bei

prievolių visuma, kuriame neapmokamą darbą gali atlikti talkininkai. Šie ūkiai sudaro didžiąsą dalį Lietuvoje [32].

Be registruotų ūkininkų ūkių Lietuvoje gausu ir neregistruotų ūkininkų ūkių, kurie neturi oficialaus ūkininko ūkio statuso, bet užsiima prekinės žemės ūkio produkcijos gamyba ir yra žemės ūkio rinkos dalyviai [9]. Tai dažniausiai patys smulkiausi ūkiai, parduodantys savo pagamintos produkcijos likutį.

Ūkio subjektais žemės ūkyje gali būti ir negaminantys žemės ūkio produkcijos subjektai, pavyzdžiui, valstybės ir savivaldybės įmonės, kurios valstybės ar jos biudžetinių ir viešųjų įstaigų įsteigti, savarankiškais vienetais įregistruoti ūkiai (pavyzdžiui kai kurie mokomieji ir mokslinių tyrimų ūkiai).

Šiuo metu egzistuojančių ūkio subjektų specifika, šalies ūkių struktūrą apsprendė ir pereinamosios ekonomikos laikotarpis bei agrarinė reforma, kuri prasidėjo Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Buvo likviduoti kolūkiai ir tarybiniai ūkiai, privatizuojamas jų turtas, vietoje jų įsteigtos žemės ūkio bendrovės, kitų teisinių formų įmonės, ūkininkų ūkiai, sodybiniai ūkiai, vykdomas sovietiniais metais nusavintos žemės gražinimas, įteisinami kaimo gyventojų asmeniniai pagalbiniai ūkiai. **Žemės ūkio subjektų gausą, jų ekonominį pajėgumą bei perspektyvas apsprendė veiksniai**, susiformavę agrarinės reformos metu [7, 33, 53]:

1. Reforma grindžiama ne tik ekonominiais, o labiau politiniais, socialinio teisingumo motyvais- siekiama gražinti žemę visiems teisėtiems pretendams, kurių skaičius buvo gausus, o tai lėmė ūkių smulkėjimą. Valstybės agrarinė politika žlugdė žemės ūkio bendroves, likviduodama stambiają gamybą ir jos vietoje formuodama smulkią ir vidutinę gamybą (smulkių sodybinių ūkių įteisinimas). Buvo orientuojamasi į tarpukario ūkininkiją ir šeimos ūkius.

2. Žemės gražinimo bei kito turto privatizavimo procesas buvo vykdomas atskirai vienas nuo kito. Susigražinę žemę ir norintys kurti ūkį stokojo pastatų, technikos, apyvartinių lėšų, o privatizavusieji turtą ne visada galėjo apsirūpinti pakankamu žemės plotu. Žemė buvo privatizuojama kaip turtas, o ne kaip kompleksinė ūkio gamybos priemonė.

3. Investicinių išteklių trūkumas. Naujai susikūrusiems ūkiams trūko materialinės bazės, bei trūko lėšų jų modernizavimui. Valstybės teikiama parama buvo kompensacinio, o ne investicinio pobūdžio, pasiekusi tik nedidelę dalį ūkininkaujančių ir neskatino ūkių modernizacijos, veiklos efektyvumo.

4. Dėl bedarbystės didėjimo miestuose žemės turėję asmenys grįžo į kaimą ir pradėjo ūkininkauti ekonomiškai ir finansiškai nepasirengę.

5. Pradėjusiems ūkininkauti trūko praktinės patirties ir sugebėjimų ūkininkauti bei verslinės motyvacijos.

Taigi Lietuvoje agrarinės reformos metu ir poreforminiu periodu, minėtų veiksmų įtakoje susiformavo labai didelė žemės ūkio veiklos subjektų diferenciacija pagal dydį, specializaciją, gamybos tipą, ekonominį pajėgumą, darbo santykius, užimtumą ir kitus požymius. Šie subjektai rinkos ekonomikos sąlygomis nėra vienodai konkurencingi ir perspektyvūs. Skiriasi ir jų susikūrimo motyvacija, veiklos tikslai. Ūkio subjektai tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse labai įvairūs. Net ir maži ūkiai skiriasi savo tikslais, jiems pasiekti naudoja skirtingas strategijas, skiriasi lėšų panaudojimu ir kontrole bei savo veiklos rezultatais. Atskirų ūkių analizė, skirtumu supratimas užtikrina sėkmingesnius valstybės sprendimus bei tinkamą paramą ir pagalbą. [11, 40] Ne tik gamtiniai- biologiniai procesai ir jų sukuriamos sąlygos, žemės ūkio išteklių specifika (žemė, jos kokybė ir geografinės sąlygos, kas riboja ūkio dydį ploto atžvilgiu), bet ir agrarinė reforma sąlygojo smulkių ūkių atsiradimą ir gausą. Šiuo metu ūkio subjektų formavimąsi ekonominio pajėgumo, plėtros perspektyvų požiūriu labiausiai įtakoja vykdoma politika bei teikiama Europos Sąjungos parama.

Taigi Lietuvoje vykusios agrarinės reformos viena iš pasekmių- susikūrė daug smulkių ūkių. O ir pastaruoju metu Lietuvoje įvairiuose dokumentuose, publikacijose akcentuojama problema- smulkūs ūkiai. Pavyzdžiui, Kaimo plėtros plane [18, p. 30, 90] teigiama „maži ūkiai yra didelė problema konkurencingo žemės ūkio sektoriaus plėtrai“ bei „mažas vidutinis ūkio dydis <...> lemia žemą našumą žemės ūkio sektoriuje, didelius produkcijos gamybos kaštus“. O Bendrajame Programavimo dokumente teigiama [16, p. 60], kad „<...> pagrindiniai žemės ūkio plėtros trukdžiai- mažas vidutinis ūkio dydis ir didelis smulkių nekonkurencingų ūkių skaičius“. Šiuo metu žemės ūkio politika stengiamasi likviduoti agrarinės reformos pasekmes- skatinamas ūkių stambėjimas. Tačiau nagrinėjant įvairią mokslinę ir praktinę literatūrą, ypač Jungtinių Valstijų mokslininkų studijas, privertė suabejoti įvairiuose šaltiniuose skelbiama tiesa, kad smulkūs ūkiai yra kliūtis žemės ūkio plėtrai ir, kad jie yra neefektyvūs bei neproduktyvūs. Sekančiame poskyryje ir pateikiami šia kryptimi atlikti tyrimai, pateikiami teiginiai patvirtinantys smulkių ūkių svarbą.

1.3. Smulkių ūkių svarba žemės ūkyje

Daugybę kartų girdėta, kad stambūs ūkiai našesni, efektyvesni nei smulkūs ir siekiant didinti našumą ir efektyvumą žemės ūkyje reikia ūkius stambinti. Atlikti tyrimai rodo priešingai- smulkūs ūkiai iš hektaro pagamina daugiau nei stambūs. Vienas iš tyrimų, patvirtinančių atvirkštinę priklausomybę tarp ūkio dydžio ir veiklos efektyvumo, atliktas tarptautinio Kaimo plėtros instituto (būstinė Vašingtone, JAV) mokslininko T. Hanstad. Straipsnio pavadinimas „Ar smulkesni ūkiai tinkami buvusioms Sovietinėms respublikoms?“ [13], kuriame nagrinėjo masto

ekonomijos egzistavimą ryšium su ūkio dydžiu ir efektyvumu. Teoriniai teiginiai buvo paneigti remiantis tikrais faktais ir atliktais tyrimais buvusiose Sovietinėse respublikose. Dauguma tyrimų apie ryšį tarp ūkio dydžio ir produktyvumo rodo, kad santykis yra atvirkštinis- bendrai smulkesni ūkiai yra produktyvesni nei stambūs. Kitaip sakant, gamybos apimtys (žemės hektarui ar investuoto kapitalo vienetui) mažėja ūkio dydžiui didėjant. Panašius tyrimus apie smulkių ūkių našumą ir efektyvumą atliko ir Misūrio Universiteto Žemės Ūkio, Maisto ir Gamtos Išteklių Koledžo Kolumbijoje mokslininkai [2], Maisto ir Plėtros Politikos Instituto Kanadoje [36] mokslininkai.

Maisto ir Plėtros Politikos Instituto Kanadoje mokslininkai [36] teigia, kad stambių ūkių viena iš žemo gamybos lygio priežasčių yra ta, kad šie ūkiai dideliame plote linkę auginti vieną kultūrą. Todėl, stambus ūkis, kuris augina javus, tikriausiai išaugins javų daugiau iš hektaro nei smulkus javus auginantis ūkis. Stambūs ūkiai linkę auginti vieną kultūrą dėl paprastesnio sunkių mašinų valdymo, joms pravažiuoti palikdami tuščias eiles. Faktiškai, tuščia žemė tarp kultūros eilių skatina piktžolių paplitimą. Tuomet papildomai prireikia darbo ravėjimui ir pinigų herbicidams. Smulkūs ūkiai, ypač trečio pasaulio šalyse, linkę sodinti kelias kultūras- kai laisva eilė užsodinama kita kultūra. Dėl tokio integruoto ūkininkavimo iš hektaro bendrai pagaminama daug daugiau produkcijos nei auginant vieną kultūrą. Tai tinka tiek kalbant apie tokią industrinę šalį kaip JAV, tiek apie bet kurią kitą pasaulio šalį.

Dažnai produkcijos gamyba stambiu mastu ūkiuose siejama su numanomu masto ekonomijos egzistavimu. „Numanomu“ todėl, nes detali įvairių šalių ūkių analizė rodo [13], kad masto ekonomijos egzistavimas žemės ūkio gamybos praktikoje yra retai pasitaikantis. Bendra vieninga mokslininkų nuomonė ta, kad masto ekonomija neegzistuoja, nebent esant labai specifinėms sąlygoms. Pasaulio Banko mokslininkų tyrimų duomenimis [13] literatūroje nėra nei vieno pavyzdžio, kai masto ekonomija atsiranda esant didesniems nei vienos šeimos ūkiams, turintiems vidutiniško galingumo traktorių ir sėkmingai ūkininkaujantiems. Svarbiausias potencialus masto ekonomijos žemės ūkio gamyboje šaltinis gali būti nedalomi išteklių [13]: **ūkio technika** (kombainai, valymo mašinos, galingi traktoriai) pasiekia žemiausią darbo kainą iš ploto vieneto naudojant palyginti dideliame plote, tačiau daugumai darbų smulkūs ūkiai techniką gali išsinuomoti; **vadovavimo įgūdžiai**, kuriems didėjant optimalus ūkio dydis auga taip pat, o sparčiai tobulėjant technikai, informacijos įsigijimas ir naudojimas tampa vis svarbesnis, suteikdamas didesnius konkurencinius pranašumus. Tačiau, kaip ir technika, kai kurie vadovavimo ir techniniai įgūdžiai gali būti įgyjami įvairiuose mokymuose, seminaruose, kurie dažnai finansuojami valstybės lėšomis. Aktyvi technikos nuomos rinka, įgyti vadovavimo ir techniniai įgūdžiai sumažina dėl nedalomų sąnaudų atsirandantį masto ekonomijos poveikį. Potenciali masto ekonomijos reikšmė mažėja dėl didelių ūkio vadovo samdomų darbininkų

priežiūros kaštų, nes tam dažniausiai tenka organizuoti tarpinę grandį tarp vadovo ir samdytų darbuotojų, padedančių prižiūrėti ir tikrinti darbininkų darbą. Tokios kainos dažnai vadinamos „tarpininkavimų kainomis“ ir žymiai sumažina masto ekonomijos teikiamą naudą. [13]

Ilgai kol mokslininkai išsiaiškino, kad šeimos valdomi ūkiai yra pranašesni už samdomo vadovo valdomą, nes šeimos ūkiai yra linkę mažinti „tarpininkavimo kainas“. Taigi priežastys lemiančios smulkių ūkių pranašumą lyginant su stambiais yra:

- a) ūkio šeimos nariai yra labiau suinteresuoti stengtis nei samdomi darbuotojai,
- b) ūkio šeimos nariai dalijasi rizika,
- c) ūkio šeimos nariai gali būti įdarbinti lanksčiau, išvengiant samdymo ar ieškojimo sąnaudų,
- d) maži ir vidutinio dydžio ūkiai linkę įvairinti veiklą- derinti augalininkystę su gyvulininkyste ir pan.,
- e) smulkūs ūkiai linkę tausoti gamtinę aplinką, įskaitant dirvos erozijos mažinimą ir biologinės įvairovės išsaugojimą.
- f) smulkūs ūkis dažnai yra ir namai, kurių ūkininkavimo tikslai ne visada yra pelno siekimas, o dažnai tai yra subalansuotas gyvenimo būdas, kurio pasirinkimą dažnai lemia ne komerciniai, o gyvenimo kokybės faktoriai (gamtos artumas, sveikas gyvenimo būdas, palankios vaikų auklėjimo sąlygos ir pan.), todėl šie ūkiai yra atsparesni nepalankiems rinkos pokyčiams.

Taigi smulkūs ūkiai yra daugiafunkciniai- našesni, efektyvesni ir labiau įtakojantys ekonominę plėtrą nei stambūs. Bendruomenės, apsuptos tankiu smulkių ūkių tinklu, gyvena sveikiau nei mažu gyventojų skaičiumi apsupti stambūs, mechanizuoti ūkiai. Jie geriau naudoja gamtinius išteklius, garantuoja ekologišką gamybą žemės ūkyje ir yra didesni novatoriai šioje srityje. Su kenkėjais, ligomis kovoja ir derlingumą gerina labiau ekologiškais būdais, o ne chemikalų pagalba, kaip tai dažniausiai daro stambūs specializuoti ūkiai. O tai ypač svarbu į BŽŪP įvedus aplinkosauginius kriterijus.

Žinoma ne visi smulkūs ūkiai yra įvairiapusiai, pažangūs, o ūkiui vadovaujantis- geras darbdavys. Kai kurie stambūs ūkiai taip pat pasižymi minėtomis savybėmis. Tačiau, dažniausiai smulkiems ūkiams šios savybės lengviau prieinamos ir labiau tikėtinos. Smulkiuose ūkiuose reikia mažiau laiko apeiti ir stebėti kiekvieną lauką. Vadovaujant dideliame plote ir daugybei žmonių lieka mažiau laiko ir energijos išbandyti auginti skirtingas kultūras ar išbandyti naujas technologijas. Kai investuojama į specializuotus įrengimus reikalingus stambiam ūkiui, tai palikti juos stovėti yra finansiškai nenaudinga. [2]

Rinkos ekonomikoje ūkio dydis nėra diktuojamas politikos priemonėmis ar vyriausybės direktyvomis. Jungtinių Valstijų ūkių dydis ir mechanizacijos laipsnis dažnai yra efektyvaus žemės ūkio pavyzdys kitoms šalims. [13] Tačiau ne ūkio dydis ir mechanizacija yra efektyvaus žemės ūkio Jungtinėse Valstijose priežastys. Tiksliau, jie yra dinamiško išteklių paskirstymo rezultatas. Jungtinėse Valstijose darbo jėga yra retas ir brangus žemės ūkio išteklius. Kadangi žemės ir kapitalo yra pakankamai, tai jie mechanizacijos forma pakeičia darbo jėgą. Mašinos padidina ribotos ir brangios darbo jėgos našumą, leidžiančios ūkininkauti su mažesniu darbininkų skaičiumi. Jungtinėse Valstijose (ir daugelyje išvystytų šalių) ūkių stambėjimas vyksta palaipsniui, atsakant į rinkos signalus, bet ne kaip sąmoningos vyriausybės politikos ar administracinių priemonių rezultatas. Santykinai atvira rinka darbo jėgai, žemei, kapitalui ir produktams yra ypač svarbi siekiant optimalaus ūkio dydžio. Dar viena efektyvaus žemės ūkio Jungtinėse Valstijose priežastis ta, kad nepriklausomai nuo dydžio ūkiai dažniausiai priklauso vienai šeimai.

Stambūs ūkiai tiek Lietuvoje, tiek daugelyje valstybių yra labiau remiami. Stambiems ūkiams sudaromos palankesnės sąlygos gauti kreditus, paramą. Lietuvoje daug diskutuojama ir apie optimalų ūkio dydį, atliekami tyrimai, pateikiami rekomenduotini ūkio dydžiai pagal plotą, kuriame būtų laikomas atitinkamas gyvulių skaičius ar pasėlių plotai. Tačiau, remiantis atliktais tyrimais, galima teigti- smulkūs ūkiai išlieka efektyvesni nors ir priversti konkuruoti su stambiais, valstybės remiamais ūkiais. Pateikta informacija rodo, kad Lietuvoje priešingai, nei Jungtinėse Valstijose, dar pakankamai neištirta smulkių ūkių svarba. Todėl remiantis šių mokslininkų tyrimais svarbu patikrinti teiginį, apie smulkių ūkių našumą ir efektyvumą Lietuvos atžvilgiu. O ir Lietuvoje, priešingai nei Jungtinėse Valstijose, politikos priemonėmis stengiamasi ūkius stambinti. Ir tai išsamiau atskleista sekančiame skyriuje.

2. ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS ESMĖ

2.1. Žemės ūkio politikos teisiniai, ekonominiai ir organizaciniai pagrindai

Siekiant suprasti žemės ūkio politikos esmę šiame poskyryje pateikiamos vykdomos politikos sudedamosios dalys, kurios paaiškina jos organizavimą, įgyvendinimą ir esmę.

Žemės ūkio politikos **teisinius pagrindus** sudaro teisiniai aktai, iš kurių svarbiausieji yra:

- **LR Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas** [19] nustato bendruosius žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos formavimo ir įgyvendinimo principus. Įstatymas priimtas 2002 m. birželio 25 d. Įstatymo sąlygos atitinka ES BŽŪP ir pagrindinius ES teisės aktus, reglamentuojančius žemės ūkio sektorių ir kaimo plėtrą, įtvirtina nuostatą, kad žemės ūkio ir kaimo plėtra ekonominiu, socialiniu ir etninės kultūros požiūriu yra valstybės prioritetinė sritis. Įstatyme vienas iš pagrindinių tikslų- sukurti orientuotą į rinką, kooperuotą, efektyvų ir konkurencingą ūkį. Įstatyme apibrėžtos politikos priemonės- finansinė parama, rinkos reguliavimo priemonės, mokestinės lengvatos bei kitos žemės ūkio ekonominių santykių reguliavimo priemonės.

- **Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijoje** [20] yra nustatytos žemės ūkio ir kaimo plėtros kryptis 2000- 2006 metams, nustatyti žemės ūkio ir kaimo plėtros tikslai, uždaviniai, principai ir prioritetai. Strategiją Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino 2000 m. birželio 13 d. nutarimu Nr. VIII-1728. Svarbiausias strategijos tikslas– sukurti palankią aplinką įvairiapusei ekonominei, socialinei kaimo plėtrai, jo gamtosaugai ir etnokultūrai, sudaryti sąlygas nuosekliam gyvenimo kokybės gerinimui ir integravimuisi į Europos Sąjungą. Vienas iš svarbiausių tikslų žemės ūkio ir kaimo plėtrai laikomas ūkininkų šeimos ūkių pagrindu veikiantis į rinką orientuotas, konkurencingo žemės ūkio sukūrimas. Čia išskiriamos tokios ūkių ir viso kaimo problemos: dominuoja ūkiai, kurių mažas investicinis pajėgumas, menka technologinė pažanga, silpna ūkių gamybinių struktūrų kaita, didelės išlaidos ir mažas produkcijos konkurencingumas, neišplėtota kooperacija, materialinio aprūpinimo, techninių ir kitų paslaugų infrastruktūra. O to pasekoje, strategijoje išskiriama tokia žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos kryptis- investicijos į ūkius, jų modernizavimas ir veiklos įvairinimas. Bei numatomos žemės ūkio pertvarkymo ir modernizavimo priemonės (pavyzdžiui, žemės ūkio subjektų restruktūrizavimas).

- **LR Kaimo plėtros planas 2004–2006 m.** [18] ES kompensacinės paramos Lietuvai planavimo dokumentas, kuriame nustatomos kaimo plėtros priemonės. Šis dokumentas buvo ruošiamas, remiantis visos šalies plėtros strategija, numatyta Lietuvos Bendrajame programavimo dokumente (BPD). Priemonės, pateikiamos šiame plane, papildo Lietuvos BPD

priemonės, susijusias su žemės ūkiu, kaimo plėtra ir miškininkyste. Kaimo plėtros plane pateikiamos planinės nuostatos ir priemonės.

- **Bendrasis programavimo dokumentas** yra Europos Sąjungos investicijų Lietuvai planavimo dokumentas, kuriame numatyta šalies plėtros strategija, struktūrinės paramos investavimo kryptys bei priemonės, išdėstyti visos šalies bendrosios plėtros tikslai ir strategija, kuria siekiama sumažinti Lietuvos ir ES šalių plėtros skirtumus. Taigi nacionalinės ūkio plėtros strategijos pagrindas pagal BPD yra spartus BVP augimas, kuris ilgainiui sukurtų palankias sąlygas ir didesniai užimtumui, ir pajamų didėjimui. Čia žemės ūkio ir kaimo plėtrai skirtas 4 prioritetas. [16, 18]

Visi dokumentai rengiami remiantis Europos Sąjungos teisės aktais, yra išleista įvairių direktyvų, reglamentų ir rekomendacijų (antrinė teisė). Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys žemės ūkio subjektų veiklą yra: minėtas LR Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas; LR valstybės paramos besikuriantiems ūkininkams įstatymas; LR ūkininko ūkio įstatymas; LR žemės ūkio bendrovių įstatymas; Kooperatinių bendrovių (kooperatyvų) įstatymas.

Žemės ūkio politikos **ekonominius pagrindus** ūkio subjektų plėtros atžvilgiu sudaro jų plėtrai tiesiogiai ir netiesiogiai skiriamos biudžeto lėšos, įvairi parama. Politikos priemonėms įgyvendinti yra skiriamos lėšos, o jų kiekis nustatomas pagal rengtų strategijų, planų ar įstatymų numatytas kryptis ir programas. Svarbu kiek šalis gali skirti lėšų politikos įgyvendinimui bei kiek skiriama Europos Sąjungos lėšų.

Žemės ūkio politikos **organizacinius pagrindus** sudaro politikos priemonės įgyvendinančių institucijų sandara, funkcijos, kompetencijos sritys. Žemės ūkio ir kaimo plėtros politika administruojama valstybės, apskrities ir rajono lygiu. Pagrindinį vaidmenį, kuriant žemės ūkio politiką, atlieka Lietuvos žemės ūkio ministerija, tvirtindama žemės ūkio ir kaimo plėtros kryptis bei valstybės paramos priemones. Dalį funkcijų vykdo Žemės ūkio ministerijos reguliavimo srities institucijos, jų yra 31. Šiuo metu Lietuvoje veikia Europos Sąjungos reglamentų pagrindu pertvarkytos institucijos.

Lietuvos Respublikos Seimas, kurio pagrindinės funkcijos- leisti įstatymus ir prižiūrėti, kaip jis vykdomas, prižiūrėti Vyriausybės veiklą, tvirtinti valstybės biudžetą, nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus ir kita.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus, koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą, rengia valstybės biudžeto projektą ir teikia jį Seimui; vykdo

valstybės biudžetą, teikia Seimui biudžeto įvykdymo apyskaitą, rengia ir teikia Seimui svarstyti įstatymų projektus ir kita.

Žemės ūkio ministerija yra žemės ūkio politiką formuojančioji institucija, esant reikalui pasitelkianti savo priklausomybėje esančias institucijas. Ji dalyvauja formuojant ir įgyvendinti ES žemės, maisto ūkio, kaimo plėtros ir žuvininkystės politiką, kuri skatina konkurencingos produkcijos gamybą, harmoningą įsiliejimą į Europos Sąjungą, kaimo gyventojų užimtumą ir užtikrinti šių šakų darbuotojų pajamų didėjimą [45]

Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos yra savarankiška Lietuvos Respublikos vykdomosios valdžios institucija- biudžetinė įstaiga, finansuojama iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, veikianti Žemės ūkio ministerijos administravimo srityje, administruojanti valstybės paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai ir Europos Sąjungos paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai lėšas bei atliekanti jų mokėjimo ir kontrolės funkcijas. Ji įgyvendina Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos priemones bei jas administruoja [25].

Politikos įgyvendinimas yra planuojamas pasitelkiant socialinius bei ekonominius partnerius: Lietuvos ūkininkų sąjungą, Lietuvos žemės ūkio bendrovių asociaciją, Lietuvos žemės ūkio rūmus, Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybą ir kt., kurie taip pat turi savo atstovus rajonuose ir prisideda prie žemės ūkio politikos įgyvendinimo. Iš viso žemės ūkio srityje veikia per 80 asociacijų, draugijų, sąjungų.

Žemės ūkio rūmai– žemės ūkyje ir kaime veikiančių nevyriausybinė savivaldos organizacijų susivienijimas– svarbiausia žemdirbių savivaldos institucija. Rūmų poziciją formuoja žemės ūkio produkcijos gamintojų, perdirbėjų, prekiautojų, gamybinių ir intelektualinių paslaugų žemės ūkiui teikėjų ir kitų kaimo žmonių interesams atstovaujančios organizacijos. Įgalioti savo narių, Rūmai rūpinasi žemės ūkio perspektyva, strategija, atkreipia valdžios atstovų ir visuomenės dėmesį į galimas įvairių sprendimų pasekmes. Rūmai yra tarpininkas tarp žemdirbių ir sprendimus priimančių valdžios institucijų. Įgalioti savo narių, Rūmai juos atstovauja derybose su valstybinėmis institucijomis, dalyvauja Vyriausybės sudarytų probleminių komitetų veikloje, teikia pasiūlymus įstatymų pataisoms. [52]

Dažnai, įgyvendinat įvairius dokumentus yra paskiriamos priežiūros komisijos, minėtos institucijos kai kurias funkcijas, uždavinius paskiria administraciniams padaliniams.

Taigi žemės ūkio politika organizuojama, įgyvendinama remiantis įvairiais, teisės aktais, planavimo ir strateginiais dokumentais per viešojo sektoriaus institucijas, kurios tam skiria ir paskirsto valstybės ir ES lėšas bei jas administruoja ir kontroliuoja jų naudojimą. Žemės ūkio politika nuo kitų sektorių politikos ir skiriasi labiausiai tuo, kad čia pagrindą sudaro ekonominiai pagrindai ir ypač piniginė parama žemės ūkio subjektams. Bet žinoma, kad be teisinės ir organizacinės aplinkos politika neegzistuos. Šiame darbe ir nagrinėjami žemės ūkio politika

būtent ekonominiu aspektu, t.y. nagrinėjama žemės ūkio politika paramos žemės ūkio subjektams atžvilgiu.

2.2. Žemės ūkio politikos tikslai

Lietuvos žemės ūkio politika yra glaudžiai susijusi su vykdoma Europos Sąjungoje. Kadangi Lietuva yra Europos Sąjungos narė, taigi ji taip pat dalyvauja Europos Sąjungos Bendrojoje Žemės Ūkio Politikoje (toliau BŽŪP), teisės aktai, politikos priemonės remiasi Europos Sąjungos reikalavimais. Žemės ūkį reguliuoja didžiausia Europos Sąjungos teisinių aktų dalis, jam skiriama beveik pusė visų Europos Sąjungos biudžeto išlaidų. Lietuvos žemės ūkio politikos tikslai nustatomi atsižvelgiant į Europos Sąjungos rekomendacijas, reikalavimus. O ir Lietuvos žemės ūkio politika yra BŽŪP dalis.

Nustatant ir **įgyvendinant** valstybės **žemės ūkio ir kaimo plėtros politiką Lietuvoje, siekiama** šių **tikslų** [19]: sukurti į rinką orientuotą, kooperuotą, efektyvų ir konkurencingą žemės ūkio sektorių, sudarant sąlygas didėti žemės ūkio veiklos subjektų pajamoms, užtikrinti kaimo vietovių gyventojų gyvenimo lygį; užtikrinti gamybą orientuotą į saugius, geros kokybės žemės ūkio ir maisto produktus; skatinti eksporto plėtrą; plėtoti šalies subalansuotą maisto ūkį; tausoti aplinką taikant agrarinės aplinkosaugos bei miškininkystės priemones ir skatinti subalansuotą atsinaujinančių gamtos išteklių naudojimą. Lietuvoje buvo priimti du pagrindiniai teisiniai dokumentai, reglamentuojantys žemės ūkio ir kaimo plėtrą bei nustatantys ryšį tarp jų, t.y. Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija (2000 m. birželio 13 d.) bei Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas (2002 m. birželio 25 d.).

Tikslams pasiekti naudojamos tam tikros politikos priemonės, kuriomis reguliuojami ekonominiai santykiai. Žemės ūkio ekonominių santykių valstybinis reguliavimas vienaip ar kitaip susijęs su valstybės pagalba. Valstybės pagalba Europos Sąjungos kontekste yra laikomos subsidijos ir panaši valstybės parama įmonėms (ir tiesioginė, ir netiesioginė, bei reikalaujanti valstybės išlaidų, ar teikiama kaip mokesčių lengvatos). Valstybės (nacionalinė) parama- tai valstybės parama žemės ūkiui ir kaimo plėtrai, kuri įgyvendinama pagal Specialiąją kaimo rėmimo programą. Europos Sąjungos parama įgyvendinama remiantis Bendroju Programavimo Dokumentu, Kaimo Plėtros 2004-2006 m. planu.

Dažniausiai politikos pagalba siekiama sumažinti arba panaikinti egzistuojančių problemų ratą. Dažnai yra koreguojama teisinė aplinka, kurią sudaro teisės aktai reguliuojantys, gerinantys situaciją sudarydami tam tikras sąlygas. Problemas siekiama išspręsti ir paramos priemonių pagalba. Tačiau atskiruose sektoriuose paramos apimtis ir mastas skirtingi.

Didžiausias paramos mastas ir apimtis yra žemės ūkio sektoriuje, kur praktiškai nėra tokios sferos, kurios nereguliuotų valstybė.

Svarbiausiomis problemomis, siekiant nuoseklios žemės ūkio ir kaimo plėtros, yra laikomos šios [18]:

- **Mažas vidutinis ūkio dydis.** Ši problema, kaip teigiama, lemia žemą našumą žemės ūkio sektoriuje, didelius produkcijos gamybos kaštus neigimai įtakoja visos šalies žemės ūkio konkurencingumą..
- **Mažos pajamos ir pajamų šaltinių nebuvimas (per didelė priklausomybė nuo žemės ūkio).** Tai lemia mažas namų ūkio pajamas ir žemą gyvenimo lygį kaimo vietovėse.
- **Technologijų trūkumas tiek pirminės gamybos, tiek perdirbimo sektoriuje.** Ši problema glaudžiai susijusi su naudojamais gamybos ir perdirbimo metodais, todėl tai lemia daug prastesnę produkcijos kokybę bei sunkumus, tenkinant ES reikalavimus, susijusius su aplinka, higiena ir gyvulių gerove. Kita vertus, patobulinus technologijas, gali padidėti nedarbas.
- **Nepakankama socialinė infrastruktūra.** Ši problema yra glaudžiai susijusi su ūkininkų amžiumi ir kaimo visuomene apskritai, žemas išsilavinimo lygis, aukštas jaunimo nedarbo lygis, mažas užimtumas ir iniciatyvos trūkumas.
- **Nepakankama fizinė infrastruktūra.** Nepakankamai išvystyta vandens tiekimo, nuotekų, kelių, telekomunikacijų infrastruktūra turi įtakos kaimo gyventojų, ypač jaunimo, skaičiaus mažėjimui.
- **Grėsmės aplinkos ir kultūrinio paveldo išsaugojimui.** Intensyvus žemės ūkis tam tikrose vietovėse ir kitų žemės ūkio paskirties žemių apleidimas kelia grėsmę aplinkos ir kultūros vertybėms.

Beveik su visomis, išskyrus pirmąją, problemomis galima būtų sutikti. Kaip ir minėta, Lietuvoje įvairiuose dokumentuose, publikacijose akcentuojama problema- smulkūs dominuojantys ūkiai, kurie dėl savo gausos įtakoja viso šalies sektoriaus konkurencingumą bei neigiamai jį veikia. Tačiau ankstesniuose poskyriuose pateikiami tyrimai paneigiantys, kad stambesni ūkiai ūkininkauja efektyviau, našiau lyginant su smulkiais. O smulkesni ūkiai pranašesni ir dėl aplinkos tausojimo, todėl labai svarbūs žemės ūkio plėtrai, nes stambiųjų ūkių dominavimas tikriausiai keltų dar didesnę grėsmę aplinkos ir kultūrinio paveldo išsaugojimui. Todėl akivaizdu, kad iškeltos problemos ir siekiami tikslai prieštarauja vieni kitiems: siekiama ūkių stambėjimo, bet ir norima išsaugoti gamtą ir kultūrinį paveldą, o tam skiriamos papildomos lėšos siekiant ūkiams įvesti aplinkosauginius apribojimus ir reikalavimus. Taigi pagrindine problema ir trukdžiu konkurencingo Lietuvos ir Europos Sąjungos žemės ūkio sektoriaus plėtrai laikomi smulkūs dominuojantys ūkiai. Lietuvoje politikos pagalba siekiama keisti ūkių struktūrą,

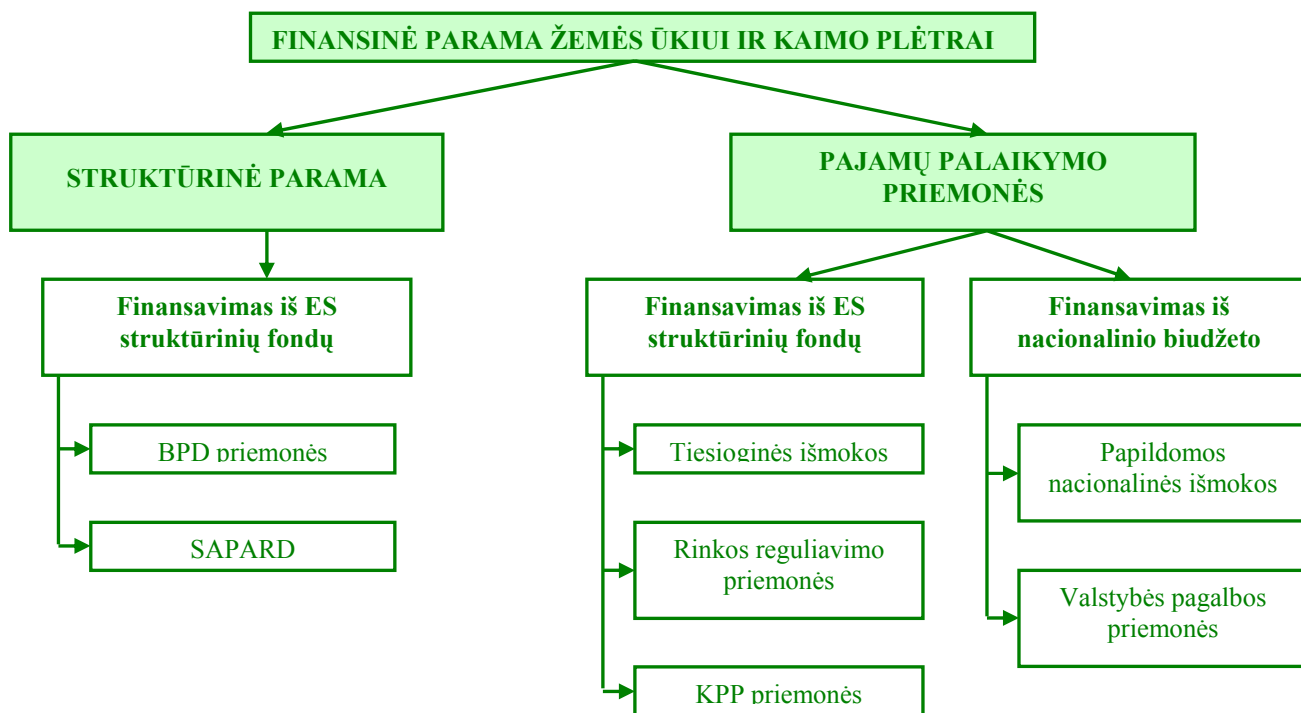
skatinant jų plėtrą būtent ūkių stambėjimo kryptimi atitinkamai mažinant smulkių ūkio subjektų skaičių. Taigi Lietuvoje visgi vykdoma politika, kuri remia stambius ūkius ir sekančiuose poskyriuose pateikiamos jos kryptys bei priemonės.

2.3. Žemės ūkio politikos priemonės

Privataus sektoriaus susikūrimas ir dominavimas žemės ūkyje su smulkiais neefektyviais ūkiais įvardijama kaip agrarinės reformos pasekmė [53], kuri buvo viena iš svarbiausių Lietuvos žemės ūkio struktūrinių problemų eurointegracijos etape bei tapus Europos Sąjungos nare. Taigi ir **žemės ūkio subjektų plėtros samprata** Lietuvoje apima ūkių stambėjimo, jų konkurencingumo ir efektyvumo didinimą restruktūrizuojant, modernizuojant ūkius taip stiprinant jų konkurencingumą ne tik Lietuvos, bet ir tarptautinėje (pirmiausia Europos Sąjungos) rinkoje.

Jau 2002 metais *Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijoje* [44] buvo numatytos priemonės žemės ūkio subjektų restruktūrizavimui. Numatyta prioritetą teikti prekiniam ūkininko šeimos ūkiui; teisinėmis ir ekonominėmis priemonėmis skatinti ūkių, kuriuose ūkininkauja jauni asmenys, kūrimąsi, ūkių pertvarkymą iki racionalaus dydžio, jų modernizavimą bei veiklos įvairinimą; teikti paramą ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti teritorijose ir skatinti alternatyvią veiklą; sukurti palankesnę žemės ūkio kreditavimo sistemą. Tačiau konkrečios priemonės pateikiamos dokumentuose, pagal kuriuos ir teikiama parama žemės ūkio subjektams. Tai SAPARD, Kaimo plėtros plano 2004-2006 m., Lietuvos 2004- 2006 m. Bendrojo programavimo dokumento 4 prioriteto „Kaimo plėtra ir žuvininkystė“ bei Specialiosios kaimo rėmimo programos priemonės.

Remiantis įvairių literatūros šaltinių analize [16, 17, 18, 27, 29] galima išskirti ir sistemiskai pavaizduoti šiuo metu Lietuvoje egzistuojančias paramos formas, kurios pateikiamos 2 paveiksle. Čia parama suskirstyta į dvi grupes pagal pobūdį: investicinė- struktūrinė parama bei ūkio subjektų pajamų palaikymo priemonės, kurios smulkiau skirstomos pagal finansavimo šaltinius.

2 paveikslas. Finansinės paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai schema

Žemiau pateikiamas išsamesnis schemeje pateiktų paramos priemonių paaiškinimas.

♦ **Struktūrinė– investicinė parama** kaimo plėtrai ir žuvininkystei, administruojama pagal Bendrojo programavimo dokumentą, parama teikiama iš Struktūrinių fondų kaip negražinama subsidija, o projektų finansavimas gali siekti nuo 45 iki 100 proc. tinkamų išlaidų. SAPARD parama taip pat struktūrinė.

♦ **Pajamų palaikymo priemonės finansuojamos iš ES Struktūrinių fondų:**

Tiesioginės išmokos. Svarbu paminėti, kad šiuo metu (nuo įstojimo į Europos Sąjungą) taikoma Vienkartinės išmokos už plotus schema (angl. SAPS), kurioje pagrindinė išmoka mokama už žemės ūkio naudmenų plotus, o papildomos išmokos- už ES remiamų pasėlių plotus bei gyvulius. Ši schema bus taikoma iki 2009 metų. Nuo 2009 m. numatoma pereiti prie bendros išmokos ūkiui schemas (BIS).

Kaimo plėtros plano priemonės- tai kompensacinė parama, teikiama kaip negražinama subsidija ir tai nėra investicinė parama, ji skiriama už tam tikromis sąlygomis vykdomą žemės ūkio veiklą ir įgyvendinama pagal Kaimo plėtros planą 2004–2006 m., finansuojama iš dviejų šaltinių- ES (80 proc.) ir Lietuvos biudžeto (20 proc.).

Rinkos reguliavimo priemonės- tai gamybos kvotos, importo reguliavimas, eksporto subsidijos, intervencinės priemonės.

♦ **Pajamų palaikymo priemonės finansuojamos iš nacionalinio biudžeto lėšų.** Nacionalinė parama, finansuojama iš šalies biudžeto (pagal Kaimo Rėmimo Programą) ir kuri

teikiama valstybės pagalbos priemonėms, administravimo ir kontrolės priemonėms, tiesioginėms išmokoms, žemės ūkio rinkos reguliavimo priemonėms įgyvendinti; nacionalinės paramos kryptys yra derinamos su Europos Komisija, tačiau visoms sritims galioja griežta taisyklė– jei kokia nors veikla remiama iš vieno finansinio šaltinio, tai iš kito jos remti nebus galima. Kaimo rėmimo programą sudaro tiesioginės išmokos ir investicinė parama.

Taigi didžiausias perspektyvas numatomai ūkių plėtrai Lietuvoje sudaro agrarinė Lietuvos ir Europos Sąjungos politika. Todėl labai svarbu Lietuvos ūkio subjektams (tiek produkcijos gamintojams, tiek konsultacinėms įmonėms) sugebėti įsisavinti teikiamą paramą. Pirmasis toks žingsnis buvo SAPARD paramos įsisavinimas.

Specialiosios paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai programos (SAPARD) tikslas buvo– sukurti realią galimybę šalims kandidatėms susipažinti su ES vykdoma struktūrinės paramos politika, procedūromis ir taisyklėmis. Esmė ta, kad tiek SAPARD, tiek ES struktūrinių fondų lėšos skirstomos ilgalaikių programų ir projektų pagrindu, laikantis bendrafinansavimo ir kompensavimo principų. SAPARD numatė lėšų kryptis, kurios yra prieinamos ir smulkiems ūkiams (paramos kryptis „Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas“ remia netradicinių žemės ūkio produktų gamybą, kaimo turizmo ir poilsio paslaugų plėtrą bei kitą kaimo vietovėse veiklą, kuri didina pajamų augimą) bei kitos priemonės kurios bendrai veikia ūkinių struktūrų plėtrą. Pagal ES reikalavimus, paramos lėšos skiriamos ne gamybai plėtoti, bet jos efektyvumui didinti, produkcijos kokybei gerinti, technologijoms modernizuoti ir aplinkosaugos standartams palaikyti. Taigi **SAPARD priemonės** [24, 26]:

1. Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą, siekiant didinti pirminės žemės ūkio produkcijos efektyvumą ir konkurencingumą;

2. Žemės ūkio ir žuvų pramonės produktų perdirbimo ir rinkos valdymo tobulinimas, siekiant gerinti žemės ūkio produkcijos perdirbimą bei marketingą, siekti kokybės, maisto saugos bei sveikatos standartų.

3. Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas, siekiant sudaryti sąlygas ūkininkams ir kaimo gyventojams gauti papildomų pajamų bei kaimo vietovėse išsaugoti esamas ir kurti naujas darbo vietas.

4. Kaimo infrastruktūros tobulinimas, siekiant gerinti gyvenimo ir darbo sąlygas kaimo gyvenamosiose vietovėse.

5. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku ir miškų infrastruktūros tobulinimas, siekiant didinti šalies miškingumą, apleistos žemės vertės ir pajamų iš miškininkystės didinimas, miško kelių, informacinių ženklų, rekreacinių sąlygų gerinimas, miškų pritaikymas medžioklės tikslams, darbo vietų kaimo vietovėse didinimas.

6. *Agrarinė aplinkosauga*, remiant ūkininkavimą, kuris atitinka aplinkosaugos standartus.

7. *Profesinis mokymas*, padedant žemės ūkio verslams sėkmingai plėtoti, ūkių veiklai diversifikuoti, siekiant sukurti naujų darbo vietų kaime ir gauti papildomų pajamų.

8. *Techninė parama, informavimas*, potencialiems paramos gavėjams informaciją apie ES žemės ūkio politiką, SAPARD programos teikiamą paramą bei jos gavimo sąlygas; techninė paramos teikimas Agentūrai, jos įkūrimui bei funkcionavimui užtikrinti; sukurti SAPARD programos įgyvendinimo priežiūros ir progreso įvertinimo sistemą, taip pat programos pakeitimo ir koregavimo mechanizmus; informuoti visuomenę apie Europos Sąjungos vaidmenį įgyvendinant SAPARD programą.

Pagal šia programą jau paraiškos nebeteikiamos, tačiau dar vyksta lėšų išmokėjimas, t.y. vyksta šios programos įgyvendinimas. Šios programos administravimas baigsis šiais, 2006 metais.

Minėtai problemai (smulkių ūkių dominavimui žemės ūkyje) spręsti tiesiogiai ir netiesiogiai pagal Bendrąjį programavimo dokumentą, Kaimo plėtros planą ir Kaimo rėmimo programą skirtos politikos priemonės. ES atsižvelgdama į tai, kad šalyse kandidatėse didelę dalį sudaro smulkūs ūkiai ir kad jiems ypač sunku tapti rinkos dalyviais, numatė paramą pajamoms palaikyti atsisakiusiems prekinės gamybos ir smulkiems ūkiams, norintiems tapti konkurencingu ūkiu. Lietuvos žemės ūkyje dominuojančių smulkių ūkių problemai spręsti, kuriant konkurencingą ūkį 2004- 2006 m. naudojamos žemiau išdėstytos politikos priemonės.

Svarbu pažymėti, kad priemonės gali būti tiesioginės ir netiesioginės nagrinėjamai problemai spręsti, tačiau veikiančios tą problemą. Dažniausiai sunku atskirti konkrečios priemonės poveikį ūkio subjektų grupei ar šalies žemės ūkiui bendrai paėmus, nes yra sukurtas toks paramos mechanizmas, kuris veikia kompleksiskai.

• **Bendrojo programavimo dokumento**, kuris yra Europos Sąjungos investicijų Lietuvai planavimo dokumentas ir kuriame numatytos tokios struktūrinės paramos investavimo kryptys bei priemonės [16]:

1) *investicijos į žemės ūkio valdas*, siekiant spartinti žemės ūkio valdų restruktūrizavimą, didinti ūkininkų pajamas iš žemės ūkio ir su juo susijusios veiklos bei pagerinti gyvenimo, darbo ir gamybos sąlygas;

2) *jaunų ūkininkų įsikūrimas*, kuriuo skatinami jaunieji ūkininkai užsiimti žemės ūkio veikla, siekiant padėti modernizuoti žemės ūkio valdas ir stabilizuoti demografinę situaciją kaimo vietovėse, tačiau parama bus teikiama ne smulkesniems kaip 15 ha dydžio ūkiams;

3) *žemės ūkio produktų perdirbimo bei rinkodaros gerinimas*, kuriuo siekiama modernizuoti ir racionalizuoti žemės ūkio produktų perdirbimą ir rinkodarą, pagerinti jų konkurencingumą ir padidinti pridėtinę vertę;

4) *kaimo vietovių pritaikymas ir plėtra*, siekiant sukurti tinkamas sąlygas gyventi ir dirbti kaime;

5) *miškų ūkio plėtra*, siekiant išsaugoti ir plėtoti miškų ekonomines, ekologines ir socialines funkcijas kaimo vietovėse, gerinti privačių miško valdų infrastruktūrą, didinti jų produktyvumą, didinti galimybes kaimo gyventojams verstis alternatyvia veikla, pagerinti aplinkos kokybę, biologinę įvairovę ir kraštovaizdžio stabilumą;

6) *LEADER+ pobūdžio priemonė*, kurios tikslas yra skatinti kaimo plėtrą, ugdant ir stiprinant vietos gyventojų gebėjimą dirbti kartu ir įgyvendinti prioritetinius poreikius, pasinaudoti galimybe plėtoti vietines iniciatyvas, įgyti žinių ir patirties, kurios yra reikalingos Europos Sąjungos LEADER pobūdžio veiklai vykdyti;

7) *mokymas* (tikslas- užtikrinti dirbančiųjų žemės ūkyje bei kitų kaimo gyventojų, kurių veikla yra susijusi su žemės, miškų ūkio ar alternatyviomis žemės ūkiui veiklomis, profesinę kvalifikaciją).

• **Kaimo plėtros plano** 2004- 2006 metams, kuris yra ES kompensacinės paramos Lietuvai planavimo dokumentas, kuriame nustatomos kaimo plėtros priemonės smulkių ūkių dominavimo problemai tiesiogiai bei netiesiogiai spręsti [18]:

1) *ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos* (tikslai- ūkių stambinimas ir struktūros gerinimas; tam tikro pajamų lygio vyresnio amžiaus ūkininkams, nusprendusiems pasitraukti iš prekinės žemės ūkio gamybos, bei ūkių darbuotojams, kurie praranda darbo vietą, ūkininkui pasinaudojus parama pagal ankstyvojo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos priemonę, užtikrinimas; žemės ūkio sektoriaus konkurencingumo didinimas ekonomiškai sustiprėjusių perimtųjų ūkių dėka);

2) *mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais*; tikslai: užtikrinti subalansuotą žemės ūkio paskirties žemės naudojimą, siekiant išsaugoti gyvybingą kaimo bendruomenę; remti ūkininkavimą mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse ir išsaugoti kraštovaizdį; užtikrinti aplinkos gerinimą mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, įgyvendinant geros ūkininkavimo praktikos taisykles; užtikrinti aplinkosaugos apribojimų vykdymą ir tinkamą ūkininkavimą vietovėse su aplinkosaugos apribojimais;

3) *agrarinė aplinkosauga*, kuri prisidės prie *bendrujų tikslų* žemės ūkio ir aplinkos srityje bei skatins: aplinkos gerinimą ir sveiko maisto gamybą, ūkininko pajamų šaltinių tolesnį numatymą, ūkininkaujant aplinkai palankiais metodais, paviršinių ir gruntinių vandenų kokybės

gerinimą, cheminių augalų apsaugos priemonių naudojimo mažinimą, geros kokybės žemės ūkio produktų gamybą, išlaikant sveiką aplinką ateities kartoms, tradicinio Lietuvos kaimo kraštovaizdžio atkūrimą arba išsaugojimą, geros kokybės ekologiškų žemės ūkio produktų gamybos didėjimą, kaimo gyventojų darbo ir gyvenimo sąlygų gerinimą, ūkiuose laikyti ir auginti nykstančių vietinių veislių naminius gyvulius, paramos gavėjų supratimo apie aplinką tausojančios ir ekologinės gamybos praktikos bei aplinkosaugos didinimą;

4) **žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku**, taip skatinant žemės ūkio paskirties žemės apželdinimą mišku, kaip alternatyvų žemės panaudojimą, miškininkystės veiklos vystymą ūkiuose ir padėti spręsti nedarbo problemas kaimo vietovėse;

5) **restruktūrizuojamų pusiau natūrinių ūkių rėmimas**, skatinant ūkių stambėjimą ir struktūros gerinimą, ūkių konkurencingumą bei skatinti į rinką orientuoto sektoriaus pažangą;

6) **standartų laikymasis**, kuriuo siekiama pagerinti aplinkos būklę (dėl sumažėjusios taršos azoto junginiais), padidinti konkurencingumą dėl pagerintos pieno kokybės ir įdiegus ES reikalavimus, tikimasi- 2650 ūkių atitiks Nitratų direktyvos reikalavimus;

7) **techninė parama**, kurios tikslas– remti veiklas, reikalingas KPP įgyvendinimo, valdymo, efektyvumo bei pristatymo visuomenei gerinimui (parama gali būti skiriama kompensuoti išlaidas, susijusias su KPP rengimu, priežiūra ir įvertinimu, reikalingiems KPP įgyvendinti).

• **Kaimo rėmimo programos** tai nacionalinės paramos priemonės, finansuojamos iš Lietuvos biudžeto. Programoje išskiriamos 26, tačiau žemiau minimos priemonės tiesiogiai susijusios su ūkių stambėjimo perspektyva [18]:

1) **parama kreditų palūkanoms kompensuoti**, kuria siekiama sukurti palankesnes sąlygas ūkininkams gauti paskolas bei didinti ir skatinti investicijas į žemės ūkio sektoriaus plėtrą;

2) **dalies draudimo įmokų kompensavimas**, kurio tikslas– remti savanorišką draudimą, kad draudimo įmonės žemės ūkio subjektams mokėtų kompensacijas už nuostolius, patirtus nelaimingų atsitikimų atveju, taip sumažinant valstybės biudžeto lėšų dalį nukentėjusiesiems remti;

3) **parama teikiant garantijas**, kurios tikslas– teikti garantijas ūkininkams gaunant paskolas bei užtikrinti stabilią Žemės ūkio paskolų garantijų fondo veiklą;

4) **parama įsigyjant valstybinę ir privačią žemę**, kuria siekiama sudaryti palankias sąlygas žemės ūkio paskirties žemei įsigyti, vykdant žemės sklypų stambinimą, apibrėžti racionalų žemės panaudojimą, palengvinti žemės rinkos procesus ir sukurti konkurencingą žemės ūkį;

5) *parama verslinei sodininkystei ir daržininkystei bei bulvininkystei*, siekiant įdiegti naujus agrarinius ir techninius elementus į daržovių ir bulvių gamybą.

Plačiau apie visas aukščiau išvardintas priemones pateikiama 1 priede.

Į paramą gali pretenduoti ūkininkų ūkiai užsiregistravę Ūkininkų registre, žemės ūkio bendrovės, perdirbimo įmonės ir kitos įmonės užsiimančios žemės ūkio veikla. Remiamos veiklos: pieninė ir mėsinė gyvulininkystė, žuvininkystė, kailinių žvėrelių auginimas, žvėrininkystė, bitininkystė, augalininkystė, daržininkystė, sodininkystė ir žemės ūkio produkcijos įvairinimas. Taigi parama neprieinama neregistruotiems, dažniausiai šeimos ūkiams bei kitiems, turintiems iki 1 ha žemės, ūkiams. Tai dažniausiai patys smulkiausi subjektai žemės ūkyje.

Svarbu pabrėžti, kad nė vienas iš minėtųjų dokumentų, atskirai paėmus, negali išspręsti žemės ūkyje nustatytų egzistuojančių problemų, todėl programos parengtos tokiu būdu, kuris užtikrintų, kad visos priemonės, kartu paėmus, duotų maksimalią naudą sumažinant ir pašalinant nustatytas problemas.

Taigi visomis minėtomis priemonėmis siekiama suformuoti stambius konkurencingus ūkius: su jaunesniais, turinčiais profesinę kvalifikaciją ūkininkais, padedant vyresniesiems ūkininkams pasitraukti iš žemės ūkio veiklos, sudarant palankias sąlygas gauti kreditus bei įsigyti žemės, dalinai kompensuojant ūkių modernizavimo išlaidas. Siekiant paspartinti ūkių pertvarkymo procesą, parama teikiama pusiau natūriniais ūkiams, kad jie galėtų tapti prekiniais ūkiais. Numatoma į ankstyvą pensiją pasitraukusių ūkininkų žemės valdas konsoliduoti. Sudaromos sąlygos ūkiams įvairinti savo veiklą. Ūkininkaujantiems mažiau palankiose žemės ūkiui vietovėse taip pat teikiama nemaža parama, siekiant sumažinti pajamų skirtumus regioniniu atžvilgiu. Taigi parama orientuojama į prekinį ūkį.

3. PARAMOS ŽEMĖS ŪKIO SUBJEKTAMS PRIEMONIŲ VERTINIMAS

3.1. Paramos priemonių vertinimo principai

Yra sunku atskirti konkrečios priemonės poveikį tam tikrai ūkių grupei, išskiriamai pagal dydį, nes jis yra kompleksinis- programos sudarytos taip, kad visos priemonės kartu duotų maksimalią naudą, siekiant nustatytų tikslų, sėkmingo įvardijamų problemų sprendimo. O ir duomenys pateikiami tik apibendrinti. Todėl aptariamos paramos priemonės skirtos žemės ūkio subjektams užsiimantiems žemės ūkio, miškininkystės veikla pagal SAPARD, KPP ir BPD.

Išsamiausiai įvertinti galima SAPARD paramos rezultatus, kadangi ši parama jau baigiama įgyvendinti ir pateikiami išsamesni duomenys lyginant su KPP ir BPD priemonių įgyvendinimu. Tačiau bendrai paėmus, galėtų būti pateikiami ne tik surinktų paraiškų ar skirtų lėšų sumos, bet ir būtų pateikiami konkretesni rezultatai, paramos poveikis.

Taigi, remiantis pateikiama informacija nagrinėjami rodikliai pavaizduoti žemiau pateikiamoje 1 lentelėje.

1 lentelė. Paramos žemės ūkiui priemonių vertinimo rodikliai

Rodikliai		SAPARD	KPP	BPD
1. Skirtų lėšų struktūra, proc.		x	x	x
2. Pateikta paraiškų, proc.	struktūra	x	x	x
	metiniai kitimo tempai	- ¹	x	x
3. Pasirašyta sutarčių (patvirtinta paraiškų), proc. *	struktūra	x	x	x
	jų dalis nuo pateiktų paraiškų	-	x	x
4. Išmokėta paramos lėšų, proc.	struktūra	-	x	x
	jų dalis nuo skirtų lėšų	x	x	x
5. Užbaigtų projektų dalis nuo pasirašytų sutarčių, proc.		x	- ²	- ²
6. Projekto/ paraiškos ** vidutinė vertė, Lt		x	x	x

Pastaba : *- pasirašyta sutarčių pagal SAPARD ir BPD, nes parama investicinė, o patvirtinta paraiškų pagal KPP, nes parama kompensacinė.

** - pagal BPD ir SAPARD skaičiuojama projekto, o pagal KPP paraiškos vertė.

1- rodiklis neskaičiuojamas dėl duomenų pateikimo 2000- 2006 m. bendrai, neišskiriant atskirų metų duomenų.

2- rodiklis neskaičiuojamas, nes pagal KPP projektai dėl paramos kompensacinio pobūdžio nerašomi, o pagal BPP užbaigtų projektų dar nėra.

Šių rodiklių pagalba nagrinėjamas žemės ūkio subjektų aktyvumas, jų pateikiamų paraiškų, projektų atitikimas reikalavimams, skiriamos lėšos bei vidutiniškai vienam projektui (pagal KPP- paraiškoms) tenkanti paramos suma leidžiantys vertinti paramą būtent ūkio subjektų atžvilgiu, o nenagrinėjami rodikliai, leidžiantys įvertinti NMA administruojančios paramą veiklos efektyvumą susijusį su paramos administravimu bei skirstymu. Tačiau iš naudojamų rodiklių galima daryti dalines išvadas apie NMA veiklos efektyvumą nagrinėjamos paramos atžvilgiu.

Taip pat dėl darbo apimties nenagrinėjamas tiesioginių išmokų ir iš nacionalinio biudžeto finansuojamų paramos priemonių duomenys. Daroma prielaida, kad tiesiogines išmokas gauna didžioji dalis ūkio subjektų, bei ūkininkų neužsiimančių prekyne žemės ūkio veikla ir, kad ši parama daro salyginai vienodą poveikį visiems, o ir vertinimui naudojami ne tik absoliutūs, bet ir santykiniai rodikliai leidžiantys įvertinti skirtingus (ploto, dirbančių asmenų, dirbtų valandų skaičiaus ar ūkininkavimo tipo atžvilgiu) ūkius. O ir tiesioginės išmokos mokamos už ploto vienetą ar gyvulį. Kaip ir apie tiesiogines išmokas, taip ir apie paramą iš nacionalinio biudžeto nėra pateikiama pakankamai duomenų vertinimui, o tie kurie pateikiami yra labai apibendrinti. Todėl apsiribojama paramos pagal SAPARD, KPP, BPD priemones vertinimu ir kurios gan žymiai įtakoja ūkių plėtrą bei pakankamai išsamiai atspindi vykdomos politikos esmę, tikslus ir pasekmes. SAPARD apima 2000- 2006 metų laikotarpį ir yra praktiškai baigta įgyvendinti, KPP ir BPD apima 2004- 2006 m., tačiau jų įgyvendinimas yra praktiškai pradinėje stadijoje: 2004 m. pagal minėtus dokumentus skaitomi nuo įstojimo į ES, t.y. gegužės 1 d., o 2006 m. visų duomenų dar nėra pateikiama, o ir pats lėšų išmokėjimas, paramos įgyvendinimas baigsis 2008 m. pabaigoje. Todėl realiai pagal KPP ir BPD nagrinėjamas laikotarpis nuo 2004 m. gegužės 1 d. iki 2005 m. pabaigos ir yra apie pusantrų metų, todėl galutinį poveikį įvertinti dar anksti.

Taigi aukščiau pateikiamos atskirų paramos priemonių vertinimo metodika, nagrinėjant pateikiamus duomenis ir loginės analizės būdu daromos išvados apie konkrečios priemonės poveikį šalies ūkiams bendrai, kadangi išsamesnių ir detalesnių rezultatų pagal ūkių grupes ar pan. nėra pateikiama. Todėl svarbu nustatyti paramos poveikį ūkių grupei nagrinėjamai ūkio dydžio pagal plotą atžvilgiu ir tai atlikta ūkio subjektų veiklos vertinimo metu ir pateikta 4 skyriuje.

3.2. Paramos priemonių vertinimas

◆ *SAPARD paramos priemonių vertinimas*

SAPARD vienas iš tikslų buvo remti narystei besirengiančių šalių žemės ūkio modernizavimą, konkurencingumo didinimą. Šios programos įgyvendinimas suteikė realią galimybę susipažinti su ES vykdoma struktūrinės paramos politika, procedūromis ir taisyklėmis [36]. 2 lentelėje pateikta SAPARD paramos įgyvendinimo rezultatai, kuria ūkio subjektai pasinaudojo pagal 7 paramos kryptis (VI. Agrarinės aplinkosaugos krypties parama pasinaudota nebuvo, todėl į lentelę neįtraukiama).

2 lentelė. SAPARD paramos panaudojimas Lietuvoje 2000- 2005 m., proc.*

SAPARD paramos kryptis	Pateiktų paraiškų struktūra	Pasirašytų sutarčių struktūra	Skirtų lėšų struktūra	Išmokėtų paramos lėšų struktūra	Pasirašytų sutarčių dalis nuo pateiktų paraiškų	Išmokėtos sumos dalis nuo pasirašytų sutarčių paramos sumos	Užbaigtų projektų dalis nuo pasirašytų paramos sutarčių	Projekto vidutinė vertė, mln. Lt
I.	47,3	51,1	40,8	39,5	77,0	95,8	95,5	0,52
II.	5,6	5,1	36,5	39,7	63,8	96,9	93,2	5,28
III.	7,9	5,6	6,1	4,8	51,0	83,5	83,7	0,66
IV.	26,3	21,1	14,6	14,8	57,3	86,1	88,0	0,53
V.	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,00
VII.	8,9	11,7	1,7	1,2	93,6	65,9	81,4	0,10
VIII.	3,8	5,3	0,4	0,0	100,0	0,0	0,0	0,05
Iš viso	100,0	100,0	100,0	100,0	71,2	93,1	86,4	0,70

Pastaba: I. Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą; II. Žemės ūkio ir žuvininkystės produktų perdirbimo ir marketingo tobulinimas; III. Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas; IV. Kaimo infrastruktūros tobulinimas; V. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku ir miškų infrastruktūros tobulinimas; VII. Profesinis mokymas; VIII. Techninė parama, informavimas

*- išskyrus paskutinį stulpelį.

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita [2 priedas]

Kaip matyti iš 2 lentelės, daugiausiai paraiškų pateikta 1 krypties „**Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą**“ - 47,3 proc. visų pateiktų paraiškų bei pasirašyta apie 51 proc. sutarčių lyginant su visomis kryptimis. Taip pat, lyginant su visomis kryptimis, skirtų ir išmokėtų lėšų suma buvo viena iš didžiausių, tačiau nesiekė nei pusės, t.y. buvo apie 40 proc. Taigi galima teigti, kad Lietuvoje ūkininkai užsiima daugiausiai tradiciniu žemės ūkiu. Projektai buvo paruošti gana tinkamai, nes iš pateiktų paraiškų buvo pasirašyta 77 proc. sutarčių, ir joms jau išmokėta beveik visa lėšų suma - 95,8 proc. Svarbu paminėti, kad jau įgyvendinta 95,5 proc. pasirašytų sutarčių ir tai yra kol kas labiausiai įgyvendinta kryptis, kurios vieno projekto vidutinė vertė 0,52 mln. Litų ir ši kryptis ketvirta pagal brangumą. 2 krypties „**Žemės ūkio ir žuvininkystės produktų perdirbimo ir marketingo tobulinimas**“ pateikta paraiškų buvo tik 5,6 proc., pasirašytos sutartys visoje struktūroje sudarė panašiai - 5,1 proc. Tačiau, nors šios krypties sutarčių dalis tik apie 5 proc. pasirašytų sutarčių suma ir skirta lėšų suma panaši kaip ir pirmos krypties bei sudaro daugiau nei 36 proc. Iš pateiktų paraiškų buvo pasirašyta 64 proc. sutarčių. Išmokėta jau beveik 97 proc. Įgyvendinta taip pat nemažai projektų, t.y. daugiau nei 93 proc. Šios krypties projektai yra brangiausi ir vidutinė vieno projekto vertė net 5,3 mln. Lt. 3 krypties „**Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas**“ paraiškų dalis panašiai kaip ir antros nedidelė - netoli 8 proc., o pasirašytų sutarčių skaičius bei skirtos paramos lėšos bendroje struktūroje sudaro virš 5 proc. Iš pateiktų paraiškų buvo pasirašyta tik pusė sutarčių ir tai yra silpniausiai pateikti

projektai lyginant su kitomis kryptimis (neskaitant penktos krypties pagal kurią nėra nei vienos pasirašytos sutarties). Jau išmokėta nepilnai 83 proc. skirtų lėšų. Užbaigti projektai sudaro beveik 84 proc. visų patvirtintų projektų, o vieno projekto vertė antra pagal brangumą ir yra 0,66 mln. Lt. Pateiktų paraiškų skaičius pagal 4 kryptį **„Kaimo infrastruktūros tobulinimas“** sudarė 26,3 proc., pasirašytų sutarčių- apie 21 proc. nuo visų krypties paraiškų. Skirta lėšų buvo beveik 15 proc. Iš pateiktų paraiškų buvo pasirašyta šiek tiek daugiau sutarčių nei pagal 3-iają kryptį, t.y. 57,3 proc. Išmokėta jau 86 proc. lėšų, o įgyvendinta- 88 proc., vieno projekto vertė vidutiniškai yra 0,53 mln. Lt. 5 krypties **„Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku ir miškų infrastruktūros tobulinimas“** paraiškų skaičius ir dalis labai nežymi ir mažiausia, tačiau nebuvo pasirašyta nei viena sutartis. 7 krypties **„Profesinis mokymas“** sudarė 8,9 proc., pasirašytos sutartys- 11,7 proc. nuo visų krypties paraiškų. Skirta lėšų tik nepilnai 2 proc. Projektai buvo paruošti buvo tinkamai, nes iš pateiktų paraiškų buvo pasirašyta net 94 proc. sutarčių ir tai todėl, nes pareiškėjai buvo ne ūkininkai. Pagal šią kryptį išmokėta mažiausiai, t.y. tik apie 66 proc. lėšų, o ir įgyvendinta mažiausiai, nors nuo kitų krypties skiriasi nedaug- 81 proc. projektų. Vieno projekto vertė vidutiniškai buvo viena iš mažiausių, t.y. 0,1 mln. Lt. 8 krypties **„Techninė parama ir informavimas“** paraiškų skaičius ir dalis labai nežymi bendroje struktūroje, tačiau buvo patvirtintos visos pateiktos paraiškos, tačiau dar nei viena neįgyvendinta, nes pinigų dar neišmokėta. Vieno projekto vertė vidutiniškai buvo mažiausia, t.y. 0,05 mln. Lt.

Bendrai iš pateiktų paraiškų buvo pasirašyta 71,2 proc. sutarčių, išmokėta jau 93 proc. lėšų, įgyvendinta daugiau nei 86 proc., vieno projekto vertė vidutiniškai yra 0,7 mln. Lt. Aktyviausiai dalyvauta siekiant modernizuoti ūkius pagal pirmąją kryptį, tai tradicinės žemės ūkio veiklos atstovai. Antros krypties projektai buvo brangiausi dėl didesnio investicinių lėšų poreikio, brangesnių įrengimų, mašinų. Neaktyviausiai dalyvauta **5-oje kryptyje „Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku ir miškų infrastruktūros tobulinimas“**, nes buvo pateikta tik 3 paraiškos, bet nei viena sutartis nebuvo pasirašyta. Mažas **3 krypties „Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas“** pateiktų paraiškų skaičius liudija, kad žemės ūkio subjektai linkę vystyti labiau tradicinę žemės ūkio veiklą. Tai galėjo įtakoti mažas informacijos kiekis apie veiklos įvairinimo naudą ir ūkininkų baimė eksperimentuoti. Kadangi Europos Sąjungos parama yra investicinio pobūdžio, todėl paramos lėšos išmokamos tik tada, kai projektų vykdytojai atlieka tam tikras investicijas ir pateikia mokėjimo prašymus. Todėl galima teigti, kad nagrinėjamu laikotarpiu (2000- 2005 m.) sunkiausiai projektus įgyvendinti sekėsi 7 krypties **„Profesinis mokymas“** pareiškėjams.

O pastaruoju metu, remiantis pateiktu pranešimu spaudai [22] reikėtų paminėti, kad sėkmingai baigiamas SAPARD paramos lėšų panaudojimas, nes Nacionalinė Mokėjimų Agentūra projektų vykdytojams išmokėjo 99,9 proc. visos Lietuvos žemės ūkiui skirtos pagal

SAPARD programą paramos (arba 577,3 mln. Litų). Šios programos įgyvendinimas baigtas ir visos lėšos išmokėtos turėtų būti iki 2006 metų pabaigos. Be to, tame pačiame pranešime teigiama, kad Lietuva geriausiai panaudojo šios programos lėšas lyginant su visomis 8 ES naujokėmis, kurios taip pat gauna paramą pagal SAPARD.

Tačiau, kaip teigiama [12], SAPARD parama atiteko finansiškai pajėgiausiems ir techniškai stipriausiems ūkiams. O ir dėl nepalankaus žemės ūkio subjektų kreditavimo mechanizmo pretenduoti į paramą galėjo tik stambūs ūkiai, turintys pakankamą finansinį potencialą. Menki finansiniai ištekliai varžo daugelio ūkininkų ir bendrovių iniciatyvą. Pavyzdžiui, pagal II-ąją kryptį SAPARD paramą gavusios perdirbimo įmonės investicijas skyrė gamybos technologijų pertvarkymui pagal ES standartus ir maisto saugos reikalavimus. Tenka pažymėti, kad tik mažiau nei dešimtadalis žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių sugebėjo šia parama pasinaudoti, nes kaip matyti iš 2 lentelės, kad tik 5 proc. visų projektų atiteko 38 proc. lėšų. Tai gali sukelti iškraipymus maisto produktų rinkoje bei turėti neigiamos įtakos tiek pačiai perdirbamajai pramonei, tiek pirminės žemės ūkio produkcijos gamybos grandžiai. Žinoma, tai teigiamai veikia šių įmonių konkurencingumą lygi, o jų atotrūkis didėja ne tik išorės, bet ir vidaus konkurentų atžvilgiu. Taip dar labiau didinami skirtumai tarp smulkių ir stambių žemės ūkio subjektų.

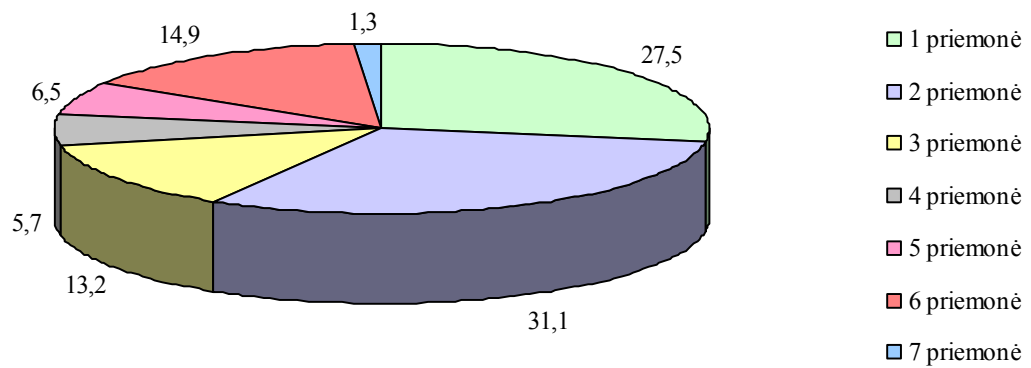
Iš kitos pusės, SAPARD parama– tai gan sėkmingas žingsnis ir patirtis, kuri reikalinga Lietuvai įsisavinant Europos Struktūrinių Fondų paramą. Tai parodo aktyvesnis dalyvavimas tolesnėse ūkių plėtra, konkurencingumą skatinančiose programose.

◆ ***Kaimo plėtros plano paramos priemonių 2004- 2006 m. vertinimas***

KPP numatytos septynios struktūrinės priemonės. Ūkininkams parama skiriama pagal šešias KPP priemones. Parama pagal KPP priemones teikiama kaip negražinama subsidija. Tai nėra investicinė parama, ji skiriama už tam tikromis sąlygomis vykdomą žemės ūkio veiklą. Lietuvoje KPP įgyvendinimas buvo pradėtas 2004 m, o KPP biudžete numatytos lėšos bus išmokamos iki 2008 m. pabaigos. 2004 m. buvo vienas, o 2005- 2006 m. po du paraiškų surinkimo etapai. Viešai 2006 m. rezultatai pateikiami tik pirmojo etapo surinktų paraiškų skaičius, tačiau mokėjimai bei kiti detalesni rezultatai dar nepateikti.

Visų sekančių skaičiavimų pradiniai duomenys pateikiami 3 priede.

Priemonėms įgyvendinti numatytos lėšų sumos atspindi numanomą žemės ūkio subjektų dalyvavimą paramoje, o pateiktų paraiškų skaičius- žemės ūkio subjektų aktyvumą. 3 paveiksle atsispindi skirtų paramos lėšų 2004- 2006 m. pagal atitinkamas priemones struktūra. Atskirais metais paramos priemonėms skiriamų lėšų proporcija išlieka panaši, todėl atskirai neaptariama.

3 pav. Paramos lėšų skirtų pagal KPP 2004- 2006 m. struktūra, proc.

Pastaba: 1. Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos. 2. Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais. 3. Agrarinė aplinkosauga. 4. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku. 5. Parama pusiau natūriniais restruktūrizuojamiems ūkiams. 6. Standartų laikymasis. 7. Techninė parama.

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita

Iš 3 paveikslo matyti, kad daugiausiai Kaimo Plėtros Plano priemonėms įgyvendinti skirta lėšų skiriama ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse ir vietovėse su aplinkosaugos apribojimais (2 priemonė „*Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais*“), t.y. 31,1 proc. visų skiriamų lėšų. Taip tikimasi sumažinti regioninius pajamų skirtumus, kompensuojant ūkininkams pajamas prarandantiems jas dėl ne nuo jų pačių priklausančių aplinkybių. Panaši, tik šiek tiek mažesnė, dalis lėšų (27,5 proc.) skiriama ūkininkams anksčiau pasitraukiantiems iš žemės ūkio veiklos (1 priemonė „*Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos*“), taip vyresnio amžiaus ūkininkams sudaromos sąlygos atsisakyti neefektyvios žemės ūkio veiklos. Dvigubai mažesnės, nei prieš tai minėtos, lėšų sumos skiriamos 3 ir 6 priemonėms („*Agrarinei aplinkosaugai*“ ir „*Standartų laikymuisi*“) įgyvendinti: atitinkamai 13,2 ir 14,9 proc. visų lėšų. Mažiausiai paramos skiriama (1,7 proc.) pagal 7 priemonę- „*Techninė parama*“, kuri skiriama institucijoms padedančioms įgyvendinti šią programą.

Ūkio subjektų dalyvavimo paramoje pagal atskiras Kaimo Plėtros Plano priemones aktyvumas taip pat atitinka numatytą- daugiausia paraiškų pateikta pagal tas priemones, kurioms ir skirta didžiausia lėšų dalis (3 lentelė). O patvirtintų paraiškų skaičius parodo ūkio subjektų sugebėjimą tinkamai paruošti paraiškas.

3 lentelė. Paraiškų surinkimas bei jų kitimo tempai pagal KPP priemones

Priemonė	Struktūra		Santykis		Patvirtintų paraiškų dalis nuo gautų paraiškų, proc.	
	2004- 2006 m.	2005/2004	2006/2005	2006/2004	2004 m.	2005 m.
1. Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos	5,5	115,6	81,3	94,0	94,3	91,3
2. Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais	90,7	98,3	100,3	98,6	96,2	70,5
3. Agrarinė aplinkosauga	1,1	104,2	97,3	101,4	90,2	28,1
4. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku	0,2	241,5	11,4	27,5	85,5	9,1
5. Parama pusiau natūriniais restruktūrizuojamiems ūkiams	0,9	152,5	77,2	117,7	92,2	60,4
6. Standartų laikymasis	1,6	141,5	79,8	113,0	88,4	63,6
7. Techninė parama	0,003	0,0	66,7	0,0	0,0	0,0
Iš viso	100,0	100,5	98,1	98,6	95,9	70,8

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita

Kaip ir buvo tikėtasi (numatyta didžiausia paramos suma), aktyviausiai dalyvavo žemės ūkio subjektai ūkininkaujantys mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse ir vietovėse su aplinkosaugos apribojimais (3 lentelė) ir kuriems skirta trečdalis visų lėšų (3 paveikslas). Pagal 2 priemonę „*Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais*“ per 2004- 2006 m. (įskaitant šių metų 1 paraiškų surinkimo etapą) metus paraiškų pateikta daugiausiai- sudarė apie 90 proc. visų pateiktų paraiškų. Paraiškų kitimo tempai nežymūs, daugiausiai jų kol kas pateikta 2004 m. ir tais metais net 96 proc. (daugiausiai iš visų kryptių) paraiškų patvirtinta. Nors 2005 m. metais patvirtinta apie 70 proc. paraiškų, tačiau nagrinėjamu laikotarpiu (2004- 2005 m.) tai vienas iš geriausių rezultatų. Pagal 1 priemonę „*Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos*“ paraiškos bendroje struktūroje 2004- 2006 m. sudarė tik 5,5 proc., o lėšų skirta beveik trečdalis (3 paveikslas). 2005 m. pagal šią priemonę buvo pateikta 16 proc. daugiau paraiškų, nei 2004 m., o 2006 m. apie 19 proc. mažiau nei 2005 m. ir 6 proc. mažiau nei 2004 m. Pagal šią priemonę patvirtintų paraiškų dalis didžiausia (2004- 2005 m. daugiau nei 91 proc.), kadangi vienintelis reikalavimas buvo tiesiog nutraukti žemės ūkio veiklą ir jokių specifinių papildomų reikalavimų nebuvo. 3 paramos priemonė „*Agrarinė*

aplinkosauga“ svarbi ir ypač akcentuojama, nors bendroje struktūroje pareiškėjų skaičius sudaro tik 1 proc., tačiau lėšų skirta apie 13 proc. Ir galima teigti, kad nors ir ne sparčiai, bet pareiškėjų skaičius kasmet didėjo. 2004 m. buvo patvirtinta apie 90 proc. paraiškų, tačiau 2005 m. net daugiau nei 70 proc. paraiškų arba atmestos, arba turi tikslinti duomenis, todėl ir nepatvirtintos. Ypatingo susidomėjimo 2005 m. sulaukė *4-a* priemonė „*Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku*“, nes 2005 m. paraiškų pateikta 2,4 karto daugiau nei 2004 m. Bei tikimasi, kad 2006 m. po antrojo paraiškų surinkimo etapo tempai nesumažės. Tačiau būtų galima teigti, kad ši priemonė tarp ūkininkų buvo nepopuliariausia ir tikriausiai dėl to, kad miško auginimas yra ilgalaikė investicija, neatnešanti finansinės naudos taip greitai kaip kitos. Svarbu paminėti, kad čia patvirtinta beveik 86 proc. paraiškų 2004 m., tačiau 2005 m. patvirtinta tik 9 proc. jų. Parama pagal *5-a* „*Parama pusiau natūrinams restruktūrizuojamiems ūkiams*“ ir *6-a* „*Standartų laikymasis*“ priemonės kasmet siekia pasinaudoti vis daugiau ūkininkų, o patvirtinama nemaža dalis paraiškų. Kadangi *7* „*Techninė parama*“ priemonė buvo skirta informacijos sklaidai, o ne ūkininkams, todėl buvo mažai pareiškėjų: 2004 m. negauta nei vienos paraiškos, 2005- 2006 m. 10 paraiškų. Tačiau kol kas nepatvirtinta nei viena paraiška.

Nors bendras 2005 m. gautų paraiškų skaičius, palyginti su 2004 m., augo nedaug (o 2006 m. dėl neužbaigto paraiškų teikimo sumažėjo), tačiau pastebimai padidėjo susidomėjimas kai kuriomis KPP paramos priemonėmis. Priemonės „*Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais*“ populiarumą lėmė tai, kad beveik pusę žemės ūkio naudmenų ploto sudaro mažiau palankios ūkininkauti vietovės. „*Ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos rėmimas*“ priemonės aktualumą lėmė tai, kad nemaža dalis ūkininkaujančių mūsų šalyje yra vyresnio amžiaus žemdirbiai, turintys smulkius ūkius. Paraiškų, ypač *4-ai* priemonei „*Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku*“, skaičiaus augimui daugiausia įtakos turėjo supaprastinta paraiškų teikimo ir vertinimo tvarka pagal kai kurias KPP paramos priemones. Svarbu, kad didžioji dalis pateikiamų paraiškų patvirtinama: 2004 m. bendrai patvirtinta beveik 96 proc., o 2005 m. apie 70 proc. paraiškų. Dokumentuose pasitaikantys netikslumai ar su gaunama parama prisiimtų įsipareigojimų nevykdymas lėtina paraiškų bei mokėjimo prašymų vertinimą, o kartu ir paramos mokėjimą.

Apie pateikiamų paraiškų kokybę, sugebėjimą vykdyti prisiimtus įsipareigojimus bei paramos panaudojimo ir vykdymo efektyvumą (su turimais duomenimis tik iš dalies) galima spręsti iš jau išmokėtos paramos sumos pagal atskiras priemones bei metus (4 lentelė).

4 lentelė. Išmokėta paramos suma pagal teiktas KPP paraiškas, proc.

Priemonė	Išmokėtos paramos struktūra		Išmokėta paramos suma nuo skirtų lėšų		Išmokėta paramos suma iš 2004-2006 m skirtų lėšų	Paraiškos vidutinė vertė, tūkst. Lt
	2004 m.	2005 m.	2004 m.	2005 m.	2004-2005 m.	2004-2005 m.
1. Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos	12,0	29,9	36,2	14,5	13,5	4,6
2. Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais	62,2	58,5	119,9	26,9	47,2	1,3
3. Agrarinė aplinkosauga	9,2	2,9	55,3	3,2	14,4	20,3
4. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku	0,8	0,0	10,9	0,0	2,9	12,3
5. Parama pusiau natūriniais restruktūrizuojamiems ūkiams	0,9	0,5	12,2	1,2	3,0	2,0
6. Standartų laikymasis	14,9	8,2	93,8	6,4	21,8	17,5
7. Techninė parama	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
I	100,	100,	74,4	13,6	23,9	1,9

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita

Kaip matyti iš 4 lentelės, didžiausia paramos lėšų dalis išmokėta aktyviausiems paraiškų pagal 2 priemonę „*Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais*“ teikėjams- bendroje struktūroje 2004- 2005 m. jos sudaro apie 60 proc. visos išmokėtos sumos. Pagal šią priemonę 2004 m. buvo išmokėta beveik 20 proc. daugiau lėšų nei buvo skirta, tačiau 2005 m. išmokėta tik 27 proc. O bendrai pagal šią priemonę jau išmokėta beveik pusė šiai kryptčiai skirtų BPD lėšų. O patvirtintos paraiškos vertė vidutiniškai yra mažiausia lyginant su visomis priemonėmis ir yra 1,3 tūkst. Lt. Tačiau galima teigti, kad tai sėkmingiausiai įgyvendinama priemonė. Palyginus su visomis kryptimis dar sėkmingai išmokama parama pagal 1, 3, 6 priemonės, nes jau sumokėta atitinkamai 13,5 proc., 14,4 proc. ir 21,8 proc. šioms kryptims skirtų BPD 2004-2006m. lėšų, o ir bendroje struktūroje išmokėtos lėšos pagal 1, 3, 6 priemonės sudaro didesnę dalį nei likusios. Daugiausiai lėšų vienai paraiškai tenka pagal 3 priemonę „*Agrarinė aplinkosauga*“ ir sudaro net 20,3 tūkst. Lt bei pagal 6-ąją „*Standartų laikymasis*“, kur paraiškos vertė vidutiniškai yra 17,5 tūkst. Lt. Sėkmingiausiai lėšos

išmokėtos buvo 2004 m.- išmokėta apie 74 proc. visų numatytų 2004 metams lėšų, kai 2005 m. išmokėta tik nepilnai 14 proc. Atitinkamai bendrai 2004- 2006 m. laikotarpiui skirtų lėšų per 2004- 2005 m. išmokėta tik 24 proc. Tačiau šių rezultatų negalima vertinti neigiamai, nes KPP biudžete numatytos lėšos paramos gavėjams bus mokamos iki 2008 m. pabaigos, tik paraiškų teikimas baigsis 2006 m.

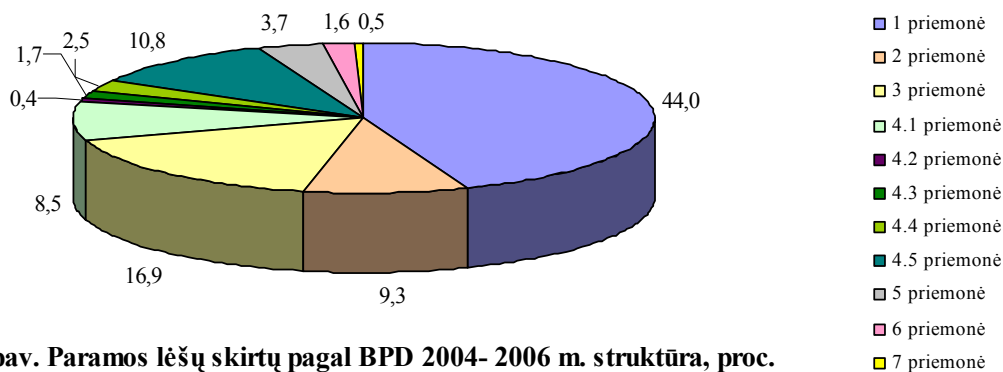
Taigi galima teigti, kad pati populiariausia, sėkmingiausiai pradedama įgyvendinti 2 priemonė „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“. Taip sudaromos palankios sąlygos žemės ūkio veiklai mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse potencialiems prekinės gamybos ūkiams ir ūkiai priklausantys nuo šių sąlygų aktyviai dalyvauja paramos programoje. O brangiausia 3 priemonė „Agrarinė aplinkosauga“. Naudodamiesi parama žemdirbiai noriai perleidžia savo ūkius jaunesniems bei užsitikrindami stabilias pajamas senatvėje.

Kaimo plėtros 2004–2006 m. planas laikomas viena iš svarbiausių Europos Sąjungos programų, reglamentuojančių finansinės paramos teikimą Lietuvos ir kitų ES narių kaimo plėtrai bei žemės ūkiui. Tačiau ne mažiau svarbus ir Bendrasis programavimo Dokumentas.

◆ **Bendrojo Programavimo Documento paramos priemonių 2004- 2006 m. vertinimas**

ES struktūrinių fondų lėšų efektyviam naudojimui buvo parengtas ir su Europos Komisija suderintas Lietuvos 2004–2006 m. bendrasis programavimo dokumentas. Parama taip pat teikiama kaip negražinama subsidija, tačiau projektai yra investicinio pobūdžio, jų parengimas sudėtingesnis. Iš struktūrinių fondų finansuojamos ir visai naujos priemonės (jaunų ūkininkų įsikūrimas, „Leader +“ programa), kurių neapėmė SAPARD.

Visų sekančių skaičiavimų pradiniai duomenys pateikiami 4 priede.

4 pav. Paramos lėšų skirtų pagal BPD 2004- 2006 m. struktūra, proc.

Pastaba: 1. Investicijos į žemės ūkio valdas. 2. Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas. 3. Žemės ūkio produktų perdirbimo ir rinkodaros gerinimas. 4.1. Žemės ūkio vandentvarka. 4.2. Žemės sklypų perskirstymas. 4.3. Konsultavimo paslaugos ūkiams. 4.4. Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas, siekiant įvairiapusio ekonominės veiklos pobūdžio ir alternatyvių

pajamų šaltinių. 4.5. Kaimo turizmo ir amatų skatinimas. 5. Miškų ūkis. 6. LEADER+ pobūdžio priemonė. 7. Mokymas.

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita

4 paveiksle matyti, kad didžiausia lėšų dalis, kuri sudaro 44 proc. visoms priemonėms skirtos sumos, skiriama pareiškėjams pagal 1-ąją priemonę „*Investicijos į žemės ūkio valdas*“, kuria siekiama didinti gamybos našumą, produktų kokybę, gerinti gyvenimo, darbo ir gamybos sąlygas bei įvairinti pačią žemės ūkio veiklą. Bendrai 4 priemonei „*Kaimo vietovių pritaikymas ir plėtra*“ skirta beveik 25 proc. lėšų, skatinant darbo ir gyvenimo sąlygų gerinimą, tobulinant kaimo infrastruktūros įrenginius, didinat užimtumą, pajamas, įvairinama veikla kaime. Iš jų didžiausią dalį sudaro lėšos skirtos „*Kaimo turizmo ir amatų skatinimas*“, t.y. beveik 11 proc., kas bendroje struktūroje lyginant su kitomis priemonėmis sudaro nemažai. Nemaža lėšų dalis, t.y. apie 17 proc. skirta ir 3-iai priemonei „*Žemės ūkio produktų perdirbimo ir rinkodaros gerinimas*“, kuria siekiama modernizuoti ir racionalizuoti žemės ūkio produktų perdirbimą ir rinkodarą. Jauniesiems ūkininkams („*Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas*“) skirta šiek tiek daugiau nei 9 proc. lėšų, siekiant gerinti ūkininkų amžiaus struktūrą ir ši priemonė labai siejasi su KPP priemone „*Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos*“.

Ūkio subjektų aktyvumas dalyvaujant BPD paramoje pagal 7 skirtingas priemones pateiktas 5 lentelėje. Čia nenagrinėjamas žuvininkystės sektorius.

5 lentelė. Pateiktų paraiškų pagal BPD skaičius ir jų kitimo tempai, proc.

Priemonė	Struktūra			Santykis
	2004 m.	2005 m.	2004-2006* m.	2005/ 2004 m.
1. Investicijos į žemės ūkio valdas	32,5	43,3	37,6	198,6
2. Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas	44,2	29,8	34,4	100,8
3. Žemės ūkio produktų perdirbimo ir rinkodaros gerinimas*	1,6	2,4	2,1	221,4
4.1. Žemės ūkio vandentvarka	1,2	2,3	1,8	290,0
4.2. Žemės sklypų perkirstymas	0,0	0,0	0,6	0,0
4.3. Konsultavimo paslaugos ūkiams	1,4	0,9	1,1	100,0
4.4. Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas, siekiant įvairiapusio ekonominės veiklos pobūdžio ir alternatyvių pajamų šaltinių	0,9	2,1	1,6	325,0
4.5. Kaimo turizmo ir amatų skatinimas	3,2	7,2	5,4	337,0
5. Miškų ūkis	2,8	4,8	3,9	254,2
6. LEADER+ pobūdžio priemonė	5,5	3,8	7,1	102,1
7. Mokymas	6,6	3,4	4,5	76,8
Iš viso	100,0	100,0	100,0	149,2

Pastaba: *- laikotarpis iki 2006.11.03, 2006 m. iki šio laikotarpio pateikta paraiškų pagal 4.2 priemonę- 14 vnt. Ir pagal 6 priemonę- 60 vnt.

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita

Kaip matyti iš 5 lentelės aktyviausiai ūkio subjektai dalyvavo paramoje pagal dvi priemones: „*Investicijos į žemės ūkio valdas*“ ir „*Jaunujų ūkininkų įsikūrimas*“ ir bendroje struktūroje per nagrinėjamą laikotarpį pateiktų paraiškų skaičius sudaro atitinkamai beveik 38 proc. ir šiek tiek daugiau nei 34 proc. „*Investicijų į žemės ūkio valdas*“ pareiškėjų skaičius ne tik bendroje struktūroje 2005 m. padidėjo, bet ir 2005 m. buvo pateikta beveik du kartus daugiau paraiškų, tačiau tai labiausiai įtakojo 2004 m. tik nuo rugpjūčio mėnesio prasidėjęs paraiškų rinkimas. Todėl metinį pokytį tikslingiau nagrinėti atskirų priemonių, o ne metų požiūriu. Tačiau jaunieji ūkininkai 2005 m. nebuvo tokie aktyvūs, nors ir 1 proc. pateikta daugiau paraiškų, bet bendroje struktūroje jų pateiktų paraiškų dalis gerokai mažesnė ir sudaro nepilnai 30 proc., o tai įtakojo didesnis pateiktų paraiškų skaičius pagal kitas priemones. Didžiausias pokytis pastebimas pagal 4.4. „*Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas, siekiant įvairiapusio ekonominės veiklos pobūdžio ir alternatyvių pajamų šaltinių*“ ir 4.5. „*Kaimo turizmo ir amatų skatinimas*“ pateiktą paraiškų skaičių, kuris 2005 metais padidėjo atitinkamai apie 3,3 ir 3,4 karto lyginant su 2004 m. Bei panašiai, t.y. 2,9 karto padidėjo paraiškų pagal 4.1. priemonę „*Žemės ūkio vandentvarka*“. Tačiau pateikiamų paraiškų 2005 m. lyginant su 2004 m. skaičius tik pagal 7-ą priemonę „*Mokymas*“ (neatsižvelgiant į 2004-2005 m. nedalyvavusius pareiškėjus pagal 4.2. priemonę „*Žemės sklypų perskirstymas*“) sumažėjo 23 procentais. O bendrai paėmus 2005 m. paraiškų pateikta buvo 1,5 karto daugiau nei 2004 m.

Pasirašytų sutarčių skaičius bei jų dalis nuo pateiktų paraiškų skaičiaus parodo žemės ūkio subjektų gebėjimus parengti projektus bei pradėti juos įgyvendinti, investuojant savo lėšas. Kadangi pasirašytų sutarčių struktūra 2004 ir 2005 m. praktiškai išliko tokia pat, tai jų struktūra atskirais metais nepateikiama. Pagal BPD priemones paraiškas pateikusiems žemdirbiams parama buvo pradėta mokėti 2005 m. Atsižvelgiant į tai, kad pagal daugumą priemonių yra vykdomi investiciniai, daug laiko ir finansinių išteklių reikalaujantys projektai, suprantama, kad išipareigojimų ir fizinio lėšų išmokėjimo tempai negali sutapti. Todėl pirmaisiais metais išmokėtų lėšų sumos nėra didelės. Todėl lentelėje išmokėtų lėšų suma pateikiama bendrai, neišskiriant atskirais metais išmokėtų sumų. Sekančioje 6 lentelėje ir pateikiami paminėti rodikliai.

6 lentelė. Paramos lėšų pagal BPD priemones išmokėjimas

Priemonės eilės nr.	Pasirašyta sutarčių				Išmokėta suma*		
	2004- 2005 m.	2005/ 2004 m.	Jų dalis nuo 2004m. pateiktų paraiškų	Jų dalis nuo 2005m. pateiktų paraiškų	Struktūra	Dalis nuo BPD skirtų lėšų	Projekto vidutinė vertė, tūkst. Lt
1.	35,4	104,6	93,8	49,5	57,4	47,9	469,5
2.	45,0	103,0	88,5	90,5	20,6	81,5	82,4
3.	2,0	150,0	85,7	58,1	5,5	11,9	2574,5
4.1	2,4	300,0	90,0	93,1	9,7	41,9	1530,9
4.2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4.3	0,8	140,0	41,7	58,3	1,7	36,6	595,9
4.4.	0,7	233,3	37,5	26,9	0,3	4,9	998,0
4.5	2,7	185,7	51,9	28,6	0,1	0,4	893,1
5.	2,5	60,9	95,8	23,0	3,8	37,3	299,3
6.	5,7	107,3	87,2	91,7	0,6	14,5	19,4
7.	2,9	109,5	37,5	53,5	0,3	22,9	71,9
Iš viso	100,0	108,3	84,7	61,5	100,0	36,7	337,4

Pastaba: *- pateikiamų duomenų data 2006.11.17

1. Investicijos į žemės ūkio valdas. 2. Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas. 3. Žemės ūkio produktų perdirbimo ir rinkodaros gerinimas. 4.1. Žemės ūkio vandentvarka. 4.2. Žemės sklypų persikirstymas. 4.3. Konsultavimo paslaugos ūkiams. 4.4. Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas, siekiant įvairiapusio ekonominės veiklos pobūdžio ir alternatyvių pajamų šaltinių. 4.5. Kaimo turizmo ir amatų skatinimas. 5. Miškų ūkis. 6. LEADER+ pobūdžio priemonė. 7. Mokymas.

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita

Kaip ir pateiktų, taip ir pasirašytų sutarčių skaičius didžiausias pagal 1-ą „**Investicijos į žemės ūkio valdas**“ ir 2-ą „**Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas**“ priemones ir bendroje struktūroje 2004- 2005 m. sudarė atitinkamai 35 ir 45 procentus, tačiau lyginant 2005 m. su 2004 m. pasirašytų sutarčių skaičius išaugo nežymiai. Pagal 1-ą „**Investicijos į žemės ūkio valdas**“ priemonę 2004 m. sutarčių pasirašyta net 94 proc. nuo visų pateiktų paraiškų, tačiau 2005 m. pasirašyta tik beveik pusė jų. Išmokėtų lėšų struktūroje daugiau nei pusė lėšų išmokėta pagal šią priemonę ir jau išmokėta beveik pusė visų pagal BPD šiai priemonei skirtų lėšų. Vieno projekto vertė vidutiniškai buvo apie 470 tūkst. Lt. Pagal 2-ą „**Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas**“ priemonę 2004- 2005 m. sutarčių pasirašyta apie 90 proc. visų pateiktų paraiškų. Išmokėtų lėšų struktūroje šios priemonės dalis sudaro beveik 21 proc., tačiau jau išmokėta daugiau nei 80 proc. visų pagal BPD šiai priemonei skirtų lėšų. Ir tai yra geriausias rezultatas lyginant su kitomis priemonėmis

bei bendrai išmokėta skirtų lėšų suma, todėl galima teigti, tai ir sėkmingiausiai pradedami įgyvendinti projektai, nes šių projektų vertinimas ir administravimas, palyginti su kitomis priemonėmis, nėra toks sudėtingas ir jos įvertinamos greičiau nei kitos paraiškos. O ir vieno projekto vertė vidutiniškai palyginus nedidelė, t.y. apie 82 tūkst. Lt. Nors pasirašytų sutarčių dalis bendroje struktūroje pagal 3-ią priemonę „**Žemės ūkio produktų perdirbimo ir rinkodaros gerinimas**“ yra tik 2 proc., o 2005 m. jų skaičius išaugo 1,5 karto ir nagrinėjamu laikotarpiu išmokėta tik apie 12 proc. visų BPD pagal šią priemonę skirtų lėšų, tačiau vieno projekto vidutinė vertė yra didžiausia ir sudaro beveik 2,6 mln. Lt. Taigi, tiek pagal SAPARD, tiek pagal BPD perdirbimo ir rinkodaros tobulinimui vienam projektui skiriama daugiausiai lėšų. Kaip ir teikiama, taip ir pasirašytų sutarčių skaičius labiausiai 2005 metais, juos lyginant su 2004 m. net tris kartus išaugo 4.1 „**Žemės ūkio vandentvarka**“ priemonės. Tai taip pat sėkmingiausiai apmokama priemonė, nes 2004 ir 2005 m. išmokėta daugiau nei 90 proc. skirtų lėšų, nors bendroje struktūroje šios priemonės lėšų dalis ir nedidelė. Pagal šią priemonę išmokėta apie 42 proc. visų BPD šiai priemonei skirtų lėšų. O ir pagal šią priemonę vieno projekto vertė vidutiniškai buvo apie pusantro milijono litų ir tai yra antra pagal projektų brangumą priemonė. O pasirašytų sutarčių skaičius sumažėjo tik pagal vieną priemonę, t.y. 5-ąją „**Mišku ūkis**“, 2005 m. buvo ir mažiausiai nuo pateiktų paraiškų pasirašytų sutarčių, lyginant su kitomis priemonėmis, dalis- tik 23 proc., nors bendrai jau išmokėta 37 proc. šiai priemonei BPD skirtų lėšų.

Bendrai 2005 m. pasirašytų sutarčių dalis nuo pateiktų paraiškų skaičiaus sudarė beveik 62 proc., kai 2004 m. 85 proc. O išmokėta jau beveik 37 proc. visų BPD lėšų skirtų ketvirtajam prioritetui „Kaimo plėtra ir žuvininkystė“, čia neanalizuojant žuvininkystės. Vieno projekto vertė visų kryptų vidutiniškai sudaro 337,4 tūkst. Lt ir apie pusės paramos priemonių vidutinė vieno projekto vertė žymiai viršija bendrąją BPD vieno projekto vidutinę vertę. O apibendrinant galima teigti, kad aktyviausiai bei sėkmingiausiai paramoje pagal BPD priemonės dalyvauja pirminės žemės ūkio produkcijos gamintojai pagal 1-ą priemonę „**Investicijos į žemės ūkio valdas**“ ir jauni ūkininkai pagal 2-ą „**Jaunujų ūkininkų įsikūrimas**“ priemonę.

Lyginant paraiškų SAPARD ir struktūrinei paramai gauti teikimo tempus, pastebimas akivaizdus šuolis, žemės ūkio subjektai vis aktyviau dalyvauja siekiant paramos- besikreipiančiųjų skaičius dvigubai viršijo išankstines prognozes.

Parama jau turėjo nemažai įtakos Lietuvos kaimo plėtrai. Remiantis Nacionalinės mokėjimų agentūros veiklos ataskaitoje [24, p. 24] pateiktais duomenimis, žemės ūkio sektoriaus pajamos iš visų Europos Sąjungos valstybių 2005 m. labiausiai išaugo Lietuvoje- net 26 proc. Tinkamai naudojama parama taip pat lėmė žemdirbių pajamų augimą. Taigi galima daryti

išvadą, kad Lietuvoje labiausiai plėtojama tradicinė, pirminės žemės ūkio produkcijos gamyba. Sparčiau vystysis ir stiprės ūkiai, esatys mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse ir vietovėse su aplinkosaugos apribojimais, turėdami galimybes sumažinti pajamų skirtumus nuo ūkių, turinčių palankesnes sąlygas veiklai vystyti. Taip pat daugėja jaunesnių ūkininkų, sugebančių efektyviau ir moderniau ūkininkauti.

Svarbu tai, kad ūkio subjektų ekonominiame mąstyme įvyko psichologinis lūžis, padėsiantis ugdyti verslo plėtros konkurencinėje rinkoje realybės bei perspektyvos pojūtį, nes, siekdami paramos, pareiškėjai turėjo itin nuodugnai įvertinti savo galimybes, išnagrinėti investicijų tikslingumą ir atsiperkamumą. [12]

Kadangi visos priemonės tiesiogiai ir netiesiogiai nukreiptos ūkių stambinimui, todėl galima teigti, kad žemės ūkio politika įgyvendina savo tikslus, nes palaipsniui respondentiniai ūkiai, atspindintys prekinių ūkių būklę Lietuvoje stambėja. O taip pat remiantis žemės ūkio surašymo 2003 m. [25] ir žemės ūkio struktūros tyrimo rezultatais 2005 m. [1], kurie tiksliausiai atspindi situaciją žemės ūkyje bei apima ne tik prekinį ūkių, vidutinis ūkio dydis pagal žemės ūkio naudmenas padidėjo nuo 9,3 ha (2003 m.) iki 11,1 ha (2005 m.).

Sekančiame skyriuje aptariami respondentinių ūkininkų ūkių veiklos rezultatai, jų pokyčiai ir skirtumai nagrinėjami pagal ūkio dydį. Taip siekiant nustatyti žemės ūkio politikos įtaką paramos požiūriu skirtingoms dydžiu ūkių grupėms ir nustatyti kaip koreliuoja veiklos rezultatai ir ūkio dydis. Bei patvirtinti arba paneigti teiginį apie mažesnių ūkių mažesni ekonominį veiklos efektyvumą didesnių ūkių atžvilgiu.

4. ŽEMĖS ŪKIO SUBJEKTŲ VEIKLOS LIETUVOJE EKONOMINIS VERTINIMAS

4.1. Žemės ūkio subjektų veiklos Lietuvoje vertinimo principai

♦ **Ekonominis vertinimas.** Šio vertinimo tikslas- patvirtinti arba paneigti iškelta hipotezę, kad kuo stambesnis ūkis, tuo veiklos efektyvumas didesnis.

Analizės metu atliekama ūkininkų ūkių veiklos efektyvumo analizė. Vertinimui pasirinkti respondentiniai ūkininkų ūkiai, atspindintys šalies prekinį ūkių būklę. Pasirinkti tik ūkininkų ūkiai, kaip dominuojantys šalyje ūkio subjektai.

Siekiant nustatyti efektyvaus ūkininkavimo ir ūkio dydžio tarpusavyo priklausomybę bei kitimo tendencijas, tarpusavyje lyginamos ūkių grupės pagal žemės ploto dydį bei ūkinę veiklą 2001- 2005 metais. Kadangi veiklai vertinti gali būti skaičiuojama daug ir įvairių rodiklių, o vertinti juos vienu metu ir padaryti vienareikšmišką išvadą apie veiklos efektyvumą yra sudėtinga, todėl buvo pasirinkti svarbiausi rodikliai apibūdinantys žemės ūkio subjektų darbo ir naudojamos žemės našumą, sugebėjimą užsitikrinti ne tik pajamas, bet ir gauti pelną.

Vertinimui pasirinkti 2 lentelėje pateikti rodikliai, geriausiai atspindintys būtent žemės ūkio subjektų veiklos ekonominį efektyvumą.

7 lentelė. Informacija apie ūkio subjektų veiklos vertinimui naudojamus rodiklius

Pavadinimas	Kaip skaičiuojama	Matavimo vienetai	Didesnė rodiklio reikšmė
1. Darbo našumas	1.1. Bendrosios produkcijos vertė/ dirbtų valandų skaičius	Lt/ h	geriau
	1.2. Bendrosios produkcijos vertė/ dirbančiųjų skaičius	Lt/ dirbančiajam	geriau
2. Žemės našumas	2.1. Bendrosios produkcijos vertė/ žemės ūkio naudmenos	Lt/ ha	geriau
	2.2. Prekinės produkcijos vertė/ žemės ūkio naudmenos	Lt/ ha	geriau
	2.3. Bendrasis pelnas (su subsidijomis ir PVM)/ žemės ūkio naudmenos	Lt/ ha	geriau
	2.4. Bendrasis pelnas (be subsidijų)/ žemės ūkio naudmenos	Lt/ ha	geriau
3. Gamybos intensyvinimo rodiklis	3.1. Išlaidos/ žemės ūkio naudmenos	Lt/ ha	blogiau
4. Išlaidų našumas	4.1. Pajamos/ išlaidos	kartai	geriau
5. Rentabilumas	5.1. Bendrasis pelnas (su subsidijomis ir PVM)/ išlaidos	Proc.	geriau
	5.2. Bendrasis pelnas (be subsidijų)/ išlaidos	Proc.	geriau
6. Prekingumo koeficientas	6.1. Prekinės produkcijos vertė/ bendrosios produkcijos vertė	kartai	geriau

Žemiau pateikiamas platesnis rodiklių pateiktų 7 lentelėje apibūdinimas ir pasirinkimo pagrindimas.

◆ **Darbo našumas.** Tai vienas iš svarbiausių rodiklių užtikrinančių efektyvią ūkių veiklą. Darbo našumui vertinti naudojami pagrindiniai tiesioginiai vertiniai darbo našumo rodikliai, kurie rodo, kiek žemės ūkio bendrosios produkcijos vertės tenka vienai dirbtai žmogaus valandai- šis rodiklis geriausiai atspindi darbo našumo esmę, parodo įdėto darbo kiekį; ir kiek žemės ūkio bendrosios produkcijos vertės tenka vienam dirbančiajam.

◆ **Žemės našumas.** Žemės ūkyje vienas iš pagrindinių gamybos veiksnių- žemė, iš kurios gaunama augalininkystės produkcija tiesiogiai arba naudojama gyvulių auginimui. Čia skaičiuojama viename hektare žemės ūkio naudmenų sukuriama bendroji ir prekinė produkcija vertine išraiška, apibūdinančios gamybos intensyvumą ir leidžiančios palyginti skirtingų pagal dydį ūkių sukuriamos produkcijos vertę. Taip pat skaičiuojama kiek iš vieno žemės ūkio naudmenų hektaro uždirbama pelno su subsidijomis ir pelno be subsidijų taip eliminuojant jų įtaką veiklos rezultatams.

◆ **Išlaidos hektare-** tai gamybos intensyvinimo rodiklis, leidžiantis palyginti skirtingų plotu ūkių išlaidas.

◆ **Išlaidų našumas,** kuris parodo kiek vienas išleistas litas sukuria pajamų bei **rentabilumas-** kiek vienas išleistas litas uždirba pelno, įskaitant subsidijas ir be jų taip eliminuojant jų įtaką veiklos rezultatams. Pelno dydis priklauso nuo dviejų dydžių: pajamų ir išlaidų. Kuo pajamos didesnės, tuo ūkis ekonomiškai efektyvesnis, ir atvirkščiai, ūkis yra nuostolingas, kai išlaidos viršija pajamas. Pelnas- sintetinis ir geriausiai veiklos rezultata atspindintis rodiklis. Pelno apimtys su parama ir be jos, bei jų naudojimas santykinų rodiklių skaičiavimui leidžia įvertinti ar pagaminamos produkcijos apimtys ir rinkos kainos kompensuoja įdėtą darbą ir materialines sąnaudas be paramos žemės ūkio subjektams.

Išlaidų našumą galima skaičiuoti ir bendrosios bei prekinės produkcijos atžvilgiu. Tačiau apsiribojama pajamomis, skaičiuojant kiek išlaidų litas sukuria pajamų, o ir rodiklyje naudojami dydžiai yra pelną įtakojantys.

◆ **Prekingumo koeficientas** parodo ūkio prekingumo lygį, kuo didesnis rodiklis tuo prekingumo lygis aukštesnis, nes ūkyje sukuriami daugiau produkcijos skirtos pardavimui, o ne vidaus vartojimui. Visi nagrinėjami ūkiai yra prekiniai, nes į respondentinių ūkių sąrašus patenka tik tokie ūkiai. Tačiau šis rodiklis naudojamas palyginti skirtingas ūkių grupes, siekiant išskirti, kuri ūkių grupė daugiausiai parduoda pagamintos žemės ūkio produkcijos.

Taip pat svarbu aptarti ir nagrinėjamų ūkių ekonominio efektyvumo tendencijas. Atsižvelgiant į rodiklių kitimo tempus galima išskirti tokius ūkio **ekonominio efektyvumo lygius** [34, p. 98]:

- didėjančio ekonominio efektyvumo,
- pastovaus ekonominio efektyvumo,
- mažėjančio ekonominio efektyvumo.

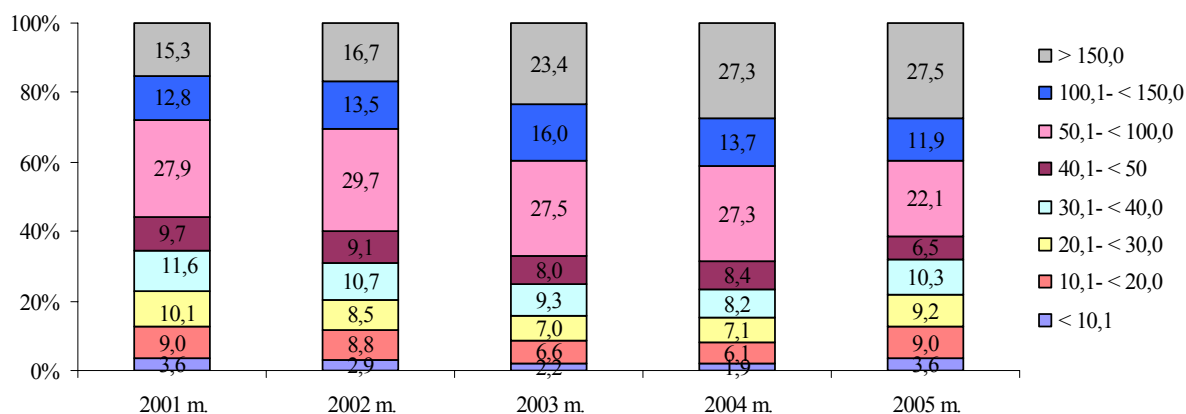
Ūkio dydį galima apibrėžti pagal bendrą, žemės ūkio naudmenų plotą, gyvulių skaičių, dirbančių skaičių, gamybos potencialą, ūkio pajamas ir pan. Populiariausias ir darbe pasirinktas yra ūkio dydis pagal žemės (tiek bendrą, tiek žemės ūkio naudmenų) plotą, kuris kaip ūkio dydžio matas yra labiausiai suprantamas visuomenei.

♦ **Regresinė, koreliacinė analizė** [4, 6, 8]. SPSS paketu atlikti skaičiavimai, tikrinama ar tarp pelno ir paramos egzistuoja priežastinis ryšys (ar veiksniai koreliuoja), kokia jų tarpusavio priklausomybė. Apskaičiuoti *koreliacijos R* (nusakantis ar egzistuoja koreliacinis ryšys), *determinacijos R²* (nusakantys ar gerai pasirinkta regresijos funkcija atitinka faktiškus duomenis bei kokią pelno kitimo dalį nulemia paramos kitimas, kuo jis didesnis, tuo geriau) koeficientai, bei patikrinamas determinacijos koeficiento reikšmingumas ir atitinkamo modelio kokybė remiantis *Fišerio kriterijumi F* (reikšmingumas ir modelio tinkamumas tuomet, kai apskaičiuotoji F reikšmė didesnė už kritinę jo reikšmę, priešingu atveju, teigiama- sudarytas modelis nėra reikšminis ir prognozuoti nėra tinkamas, o ir determinacijos koeficientas nėra reikšmingas). Taip pat apskaičiuojami koeficientų *a* ir *b* reikšmingumas remiantis *Stjudento kriterijumi t* (kai apskaičiuotoji *t* reikšmė didesnė už kritinę jo reikšmę, priešingu atveju, teigiama, kad pelno dydis nepriklauso (nelabai priklauso) nuo paramos). Tačiau šiuo atveju vertinimas tik *b* koeficientas, nes jis parodo, kiek pelnas priklauso nuo paramos. SPSS paketo pagalba buvo patikrinti visi su SPSS paketu galimų formų modeliai: tiesinis, logaritminis, atvirkštinis, kvadratinis, kubinis, laipsninis, rodiklinis hiperbolinis, logistinis, augimo ir eksponentinis. Atskiroms ūkių grupėms tiko skirtingi modeliai. Siekiant parodyti ir palyginti, atrinkti ir pateikiami tie modeliai, kurie turėjo didžiausią determinacijos koeficientą ir kurių *F* ir *t* kriterijaus apskaičiuotosios reikšmės buvo didžiausios arba artimiausios kritinėms.

4.2. Žemės ūkio subjektų veiklos Lietuvoje vertinimas

Šios analizės objektas- produkcija, veiklos rezultatai. Į ūkių apskaitos duomenų tinklą patenka tik prekiniai ūkininkų ūkiai, kurie ir atspindi prekinių ūkių būklę Lietuvoje. Iki žemės ūkio surašymo, vykusio 2003 m. nebuvo duomenų apie šalies ūkių visumą, todėl, analizuojant tyrimo rezultatus, buvo skaičiuojami paprasti duomenų vidurkiai. Po surašymo, apskaičiavus ūkių struktūrą, atsirado galimybė nustatyti, keliems ūkiams atstovauja vienas ar kitas tiriamasis ūkis ir apskaičiuoti svertinius duomenų vidurkius, kurie apskaičiuoti įvertinus faktinį atitinkamo ūkininkavimo tipo ir ekonominio dydžio klasės ūkių skaičių pagal 2003 m. žemės ūkio surašymą. Svertiniai vidurkiai geriau atspindi realią Lietuvos prekinių ūkių būklę. Jie mažesni nei aritmetiniai, nes tarp Lietuvos prekinių ūkių realiai dominuoja nedideli ūkiai.

Atlikus žemės ūkio politikos priemonių vertinimą ir prieš pradėdant vertinimą, tikslinga aptarti ūkininkų ūkių dydžių struktūrą 2001- 2005 metais (5 pav.). Vertinimui pasirinkti respondentiniai ūkininkų ūkiai, atspindintys šalies prekinių ūkių būklę. Pasirinkti tik ūkininkų ūkiai, kaip dominuojantys šalyje ūkio subjektai.

5 pav. Lietuvos respondentinių ūkininkų ūkių struktūra

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2001- 2005/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- V., 2002- 2006.

Iš 5 paveikslo matyti, kad visais nagrinėjamais metais respondentinių ūkininkų ūkių tarpe mažiausiai buvo smulkių, iki 10 ha dydžio, ūkių. Šių ūkių dalis kasmet mažėjo iki 2004 m. ir lyginant su 2001 m. jų dalis bendroje struktūroje sumažėjo perpus ir sudarė tik 1,9 proc. Tačiau 2005 m. vėl pasiekė 2001 m. lygį ir sudarė 3,6 proc. Kiek didesnę, bet taip pat mažėjančią ir 2005 m. išaugusią, dalį sudaro ir stambesnės, iki 50 ha, ūkių grupės. Bendrai, ūkiai iki 50 ha nesudarė nei pusės visų ūkių: jei 2001 m.- nepilnai 40 proc., tai 2005 m.- 38,6 proc. Didžiausią (iki 2003 m.), bet kasmet mažėjančią, dalį sudaro 50,1- 100,0 ha dydžio ūkiai: 2001 m.- beveik 28 proc., o 2005 m.- apie 22 proc. Jei atsižvelgiant į vieną ir pagrindinių žemės ūkio politikos

tikslų (ūkių stambėjimas) teigiama tai, kad didėja stambiausių ūkių dalis: didesni nei 150,0 ha dydžio ūkiai 2001 m. sudarė 15,3 proc., o 2005 m. jau 27,5 proc. arba 2005 m. padidėjo apie 12 procentinių punktų lyginant su 2001 m., tai vienintelė ir sparčiausiai auganti ūkų grupės dalis. Dėl vykdomos politikos priemonių (skatinamo ūkio stambėjimo) respondentiniai ūkininkų ūkiai stambėja, taigi didėja ir vidutinis ūkio dydis. Ir jau 2005 m. į respondentinių ūkių grupes pateko daugiau stambių ūkių ir minėtais metais ūkiai valdantys daugiau nei 150 ha žemės sudaro didžiausią dalį, t.y. 27,5 proc. Todėl galima teigti, kad politika kryptingai siekia vieno iš svarbiausių tikslų- ūkių stambėjimo.

Ūkių veiklos efektyvumą nagrinėti tikslinga pradėti nuo **darbo našumo**, kadangi tai vienas iš pagrindinių efektyvią veiklą užtikrinančių veiksnių.

8 lentelė. Darbo našumas respondentiniuose ūkininkų ūkiuose 2001- 2005 m.

Ūkių grupės, ha	Darbo valandos našumas, Lt/ h					Dirbančiojo našumas, Lt/ dirbančiajam				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
< 10,1	6,9	5,4	8,2	7,4	8,4	9778	8482	17566	15733	17825
10,1- < 20,0	8,4	8,2	9,5	10,6	10,6	14003	15674	15561	19800	20136
20,1- < 30,0	12,8	10,6	9,7	10,4	11,4	23582	18141	18432	16998	19998
30,1- < 40,0	14,1	13,8	11,9	12,6	14,1	27363	29147	22649	21444	25785
40,1- < 50,0	15,8	16,7	14,1	14,9	19,3	32521	37534	26816	28352	37317
50,1- < 100,0	21,6	23,4	17,5	21,2	22,9	45161	51548	38177	42281	50666
100,1- < 150,0	27,7	32,7	30,3	35,7	37,8	58765	81863	69945	78759	89111
> 150,0	40,3	56,5	55,3	61,2	64,1	148724	210954	198553	212470	287458
Vidutiniškai	21,5	24,9	22,8	25,1	29,1	45671	55615	50256	51842	65772

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2001- 2005/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- V., 2002- 2006.

Visu nagrinėjamu laikotarpiu stambėjant ūkiui didėja ir darbo valandos bei dirbančiojo našumas (8 lentelė) bei šie rodikliai vidutiniškai šalyje didėja ir kasmet. Daugiausiai produkcijos per valandą pagaminta 2005 metais, kurios vertė bendrai ūkiuose vidutiniškai buvo 29,1 Lt/ h ir daugiausiai (2,2 karto daugiau nei vidutiniškai šalyje) ūkių grupėje, kurių dydis daugiau nei 150 ha. Panašus ir taip pat didžiausias darbo valandos našumas šioje grupėje buvo visu nagrinėjamu laikotarpiu ir 2005 m. ir lyginant su 2001 m. padidėjo 1,6 karto. 1,2 karto darbo valandos našumas padidėjo ir smulkiausioje grupėje bei 1,4 karto- ūkių grupėje 100,1- < 150,0 ha dydžio. Nors visose ūkiuose pastebimas tai mažėjimas, tai darbo valandos našumo didėjimas, tačiau vidutiniškai ūkiuose pastebima darbo valandos našumo didėjimo tendencija ir 2005 m. lyginant su 2001 m. padidėjo 1,4 karto.

Didžiausia bendrosios produkcijos vertė vienam dirbančiajam taip pat sukuriama stambiausioje pagal dydį (daugiau nei 150 ha) ūkių grupėje ir gerokai viršija šalies vidurkį. Šio ūkių grupės dirbančiojo darbo našumas didesnis 16 kartų už mažiausios ūkių grupės ir 4,4 karto už bendrą vidutinį 2005 m. Šį skirtumą įtakojo, tai, kad didžiausiuose ūkiuose naudojamos naujosios technologijos, įrengimai ir mašinos, padedančios sukurti daugiau produkcijos. O sparčiausiai dirbančiojo našumas didėjo smulkiausioje pagal dydį ūkių grupėje ir per 5 metus padidėjo apie 1,8 karto bei stambiausioje ūkių grupėje- padidėjo 1,9 karto. Dirbančiojo našumo sumažėjimas 2005 m. lyginant su 2001 m. buvo ūkių grupėse turinčiose 20- 30 ha ir 30- 40 ha žemės ir našumas atitinkamai sumažėjo 20 ir 10 proc. Bendrai visose ūkių grupėse dirbančiojo našumas nuo nagrinėjamo laikotarpio pradžios iki 2005 m. išaugo 1,4 karto.

Taigi nors našiausiai dirba stambūs ūkiai, tačiau patys smulkiausi ūkiai pasižymi sparčiais našumo didėjimo tempais kaip ir stambiausi ūkiai, kuriuos labiausiai lėmė bendrosios produkcijos vertės didėjimas. O mažiausi našumo augimo tempai ir kai kuriais metais net našumo mažėjimas pastebimas ūkių grupėse valdančiose 20- 30 ha ir 30- 40 ha žemės.

Didžiausia bendrosios produkcijos vertės dalis tenka stambiausiems pagal plotą ūkiams, o mažiausia- smulkiausiems. Tačiau norint palyginti ūkių gamybos efektyvumą būtina atsižvelgti į **bendrosios ir prekinės produkcijos vertę viename hektare žemės ūkio naudmenų** (9 lentelė).

9 lentelė Žemės našumas (bendrosios ir prekinės produkcijos atžvilgiu) respondentiniuose ūkininkų ūkiuose 2001- 2005 m., Lt/ ha

Ūkių grupės, ha	Bendrosios produkcijos vertė					Prekinės produkcijos vertė				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
< 10,1	3899	2989	5438	4529	5393	2844	2043	4715	3691	4459
10,1- < 20,0	2286	2057	2184	2609	2701	1501	1340	1389	1613	1905
20,1- < 30,0	2374	1749	1568	1523	1941	1685	1106	926	970	1300
30,1- < 40,0	1831	1944	1380	1407	1575	1201	1326	731	920	1040
40,1- < 50,0	1805	1801	1297	1338	1688	1284	1258	862	873	1158
50,1- < 100,0	1592	1566	1202	1313	1467	1172	1149	793	900	1017
100,1- < 150,0	1369	1480	1245	1353	1425	1024	1154	963	1081	1081
> 150,0	1410	1550	1419	1453	1631	1198	1357	1225	1249	1392
Vidutiniškai	1572	1615	1419	1473	1650	1489	1342	1451	1412	1669

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių ūkių duomenys 2001- 2005/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- V., 2002- 2006.

Tiek bendrosios, tiek prekinės produkcijos kitimo tendencijos tos pačios ir jų sukuriamos vertės hektare pastebimas augimas. Skiriasi tik jų kitimo tempai: šiek tiek spartesni- prekinės produkcijos vertės. Vidutiniškai šalyje bendrosios ir prekinės produkcijos vertės hektare 2005

metais, juos lyginant su 2001 m. atitinkamai padidėjo 5 ir 12 proc. ir 2005 m. bendroji produkcija hektare vidutiniškai visuose ūkiuose buvo 1650 Lt/ha, prekinės- 1669. Tačiau kitokios nei vidutiniškai ūkiuose tendencijos buvo keturiose ūkių grupėse valdančiose nuo 20,0 iki 100,0 ha dydžio ūkiuose, kur bendrosios ir prekinės produkcijos vertės sukuriamos hektare sumažėjo 5- 23 procentais 2005 m. lyginant su 2001 m.. Reiktų atkreipti dėmesį į ūkius iki 10 ha dydžio: nors 2002 m. pastebimas produkcijos verčių sumažėjimas, tačiau 2003 m. bendrosios ir prekinės produkcijos vertės hektare išaugo žymiai, o 2005 m. juose bendroji produkcijos vertė hektare padidėjo 1,4 karto lyginant su 2001 m., o prekinės produkcijos- 1,6 karto, kai stambiausioje ūkių grupėje atitinkamai po 1,2 karto. Visu nagrinėjamu laikotarpiu smulkesnių ūkių bendroji ir prekinė produkcija hektare gerokai viršijo visų ūkių bendrą vidurkį, o atotrūkis kasmet didėjo ir 2005 m. buvo po atitinkamai 3,3 ir 2,7 kartus didesnės, o lyginant su stambiausia ūkių grupe- bendrosios produkcijos hektare sukuriama net 4,5 karto, o prekinės- 3,2 karto daugiau. Teigiamus pokyčius smulkiuose ūkiuose labiausiai lėmė aukštesnės kainos, o taip pat, pagal „Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenis“ [48] ūkininkų ūkių augalininkystės produkcijos vertė sudaro didžiausią dalį (70- 80 proc. visos produkcijos), kuri turi tendenciją didėti, kai mažėja gyvulininkystės produkcijos dalis. Taigi intensyviausia gamyba yra smulkiuose ir ypač iki 10,0 ha dydžio ūkiuose, nes iš hektaro sukuriama produkcijos vertė didžiausia, nors darbo našumas ir mažiausias. Apibendrintai galima teigti, kad žemės našumas visuose ūkiuose bendrai turi augimo tendenciją.

Vien produkcijos vertės tenkančios hektarui nepakanka norint visapusiškai įvertinti ūkių veiklą. Svarbu apžvelgti ir išlaidas juose bei kiek išlaidų litas uždirbo pajamų. 10 lentelėje ir pavaizduota **išlaidų suma tenkanti hektarui bei jų našumas**.

10 lentelė. Išlaidos hektare ir jų našumas respondentiniuose ūkininkų ūkiuose 2001-2005 m.

Ūkių grupės, ha	Išlaidos, Lt/ ha					Išlaidų litui tenkanti pajamų suma				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
< 10,1	2680	2394	2977	2526	3982	1,65	1,35	1,93	1,89	1,45
10,1- < 20,0	1762	1609	1605	1695	2023	1,12	0,99	1,08	1,17	1,10
20,1- < 30,0	1625	1440	1303	1101	1444	1,21	0,88	0,84	1,10	1,04
30,1- < 40,0	1404	1461	1121	1011	1172	1,00	0,99	0,75	1,00	0,98
40,1- < 50,0	1380	1349	1070	951	1246	1,02	0,99	0,91	0,99	1,01
50,1- < 100,0	1226	1192	958	935	1108	1,07	1,03	0,89	1,02	0,98
100,1- < 150,0	1101	1128	894	942	1119	1,04	1,09	1,10	1,18	0,98
> 150,0	1215	1147	987	1060	1314	1,10	1,23	1,26	1,19	1,07
Vidutiniškai	1265	1218	1030	1046	1292	1,09	1,12	1,12	1,16	1,05

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2001- 2005/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- V., 2002- 2006.

Nors bendrosios ir prekinės produkcijos vertės hektare didžiausios smulkiausiuose (iki 10,1 ha) ūkiuose, tačiau ir išlaidų dalis hektare didžiausia, kuris nagrinėjamu laikotarpiu svyravo ir 2005 m. buvo didžiausia 3982 Lt/ ha, t.y. didesnė apie 3 kartus nei vidutiniškai visuose ūkiuose. Dvejuose smulkiausiuose ir dvejuose stambiausiuose ūkių grupėse 2005 metus lyginant su 2001-aisiais išlaidos hektare išaugo, kai likusiose ūkių grupėse sumažėjo, o bendrai ūkiuose jos nežymiai išaugo. Taip pat matyti- kuo stambesnis ūkis, tuo mažesnė išlaidų dalis tenka vienam hektarui.

Svarbus yra išlaidų našumas, parodantis kiek vienas išlaidų litas sukuria pajamų. Nors ūkių grupėje iki 10,1 ha išlaidos viename hektare ir didžiausios lyginant su kitomis grupėmis, tačiau ir jų išlaidų našumas visu nagrinėjamu laikotarpiu bei lyginant su kitomis ūkių grupėmis buvo didžiausias ir ypač 2003m., kuri tuomet sąlygojo spartesnis pajamų nei išlaidų augimas (10 lentelė). Smulkiausios grupės išlaidų našumo sumažėjimą 2005 m. lėmė atitinkamai spartesnis išlaidų nei pajamų augimas. O ir bendrai visuose ūkiuose išlaidų našumas 2005 m. sumažėjo bei nesiekė nei 2001 m. lygio, nors atskirais metais svyravo, o tai labiausiai, kaip matyti iš lentelės, įtakojo kasmet didėjančios išlaidos. Visų ūkių išlaidų našumo kitimo tempai panašūs ir 2005 m. lyginant su 2001 m. našumas visuose ūkiuose ir kiekvienoje grupėje atskirai nors ir nežymiai, bet sumažėjo. Taigi šiuo atveju ekonominis efektyvumas didžiausias smulkiausioje (iki 10,1 ha) pagal dydį ūkių grupėje, nes visu nagrinėjamu laikotarpiu pajamos daugiausiai viršija išlaidas. Nors 2005 m. išlaidų našumas ir sumažėjo ir ateinančiais metais nesumažės labiau, o turint dabartinius duomenis galima teigti, kad vidutiniškai respondentiniai ūkininkų ūkiai yra didėjančio ekonominio efektyvumo lygio.

Svarbus sintetinis ūkių veiklos rodiklis- pelnas ir jo pagrindu skaičiuojami rodikliai. 11 lentelėje pateikiamas santykinis rodiklis **žemės hektare sukuriama pelno suma su subsidijomis ir be jų**, taip siekiant atskirti subsidijų įtaką rezultatams ir palyginti pelną tenkantį hektarui atskirose ūkių grupėse bei įvertinti gaunamos ūkio subjektų paramos lygį. Remiantis šiais rodikliais, iš dalies galima nuspręsti apie paramos įtaką rezultatams lyginant pelną ir subsidijas hektare.

**11 lentelė. Žemės našumas (pelno atžvilgiu) respondentiniuose ūkininkų ūkiuose
2001- 2005m., Lt/ha**

Ūkių grupės, ha	Bendrasis pelnas (su subsidijomis ir PVM)					Bendrasis pelnas (be subsidijų ir PVM)				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
< 10,1	1306	692	2617	2437	1772	1219	595	2461	2003	1411
10,1- < 20,0	581	595	698	1419	1215	524	447	579	914	678
20,1- < 30,0	765	485	391	803	1008	749	309	265	422	497
30,1- < 40,0	500	619	405	788	1123	428	483	260	396	402
40,1- < 50,0	493	615	390	772	1001	425	452	228	387	442
50,1- < 100,0	462	574	411	891	963	367	374	244	378	359
100,1- < 150,0	379	532	518	798	862	268	352	351	410	306
> 150,0	309	609	674	899	837	196	402	432	393	317
Vidutiniškai	405	586	587	889	904	307	397	389	428	358

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių ūmonių duomenys 2001- 2005/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- V., 2002- 2006.

Kaip matyti iš 11 lentelės, galima teigti, kad bendrai ūkio dydžio ir pelno iš hektaro rodikliai susieti atvirkštine priklausomybe: stambėjant ūkiui iš hektaro gaunama mažiau pelno. Todėl tikslinga aptarti tik smulkiausius ir stambiausius ūkius bei su vidutiniais ūkių rodikliais lyginti tarpusavyje, turint mintyje, kad atitinkamai didėja ar mažėja skirtumai tarp kitų grupių. Kaip ir produkcija, taip ir pelnas sukuriamas iš hektaro visų nagrinėjamu laikotarpiu išliko didžiausias smulkiausioje ūkių grupėje, nors ir svyravo, daugiausiai gauta buvo- 2003 m. ir 2004 m. ir tai labiausiai įtakojo išaugusios pajamos, lyginant su praėjusiais metais. 2005 m. pelno dalies hektare sumažėjimą lyginant su 2003 ir 2004 m. lėmė padidėjusios išlaidos ir atitinkamai sumažėjęs pelnas. Lyginant smulkiausių ūkių 2005 metų pelno iš hektaro rodiklius su stambiausiais ir vidutiniškai ūkiuose matyti, kad smulkių ūkių rezultatai gerokai viršija stambiausios ūkių grupės- apie 2 kartus (įskaitant subsidijas ir PVM) ir net 4,5 karto (be subsidijų ir PVM) bei bendrai ūkių vidutinius rezultatus- apie 2 kartus (įskaitant subsidijas ir PVM) bei net 4 kartus (be subsidijų ir PVM). Akivaizdu, kad ir be paramos smulkių ūkių rezultatai daug geresni nei stambiausios, kas patvirtinta smulkių ūkių pranašumą prieš stambiuosius ūkius. Kaip ir visuose bendrai, taip ir smulkiausiuose ūkiuose 2005 metais pelnas išaugo: iš hektaro pelno (su subsidijomis ir PVM) gauta 1,4 karto daugiau, o be subsidijų ir PVM-1,2 karto daugiau nei 2001 m; kai visų ūkių vidutiniškai padidėjo atitinkamai 2,2 ir 1,2 karto. Stambiausios ūkių grupės rezultatai mažiausi lyginant su kitomis grupėmis, tačiau 2005 m. pelno dalis hektare išaugo labiausiai: 2,7 (įskaitant subsidijas ir PVM) ir 1,6 (be subsidijų ir PVM) kartus lyginant su 2001 m. Visuose ūkiuose pelnas (įskaitant subsidija ir be jų) iš hektaro 2005 m. išaugo lyginant su 2001 m., išskyrus ūkių grupes turinčias 20- 30 ir 30- 40 ha žemės, kuriose pelnas be subsidijų ir

PVM net sumažėjo, kai su jomis išaugo. Todėl, neatsižvelgiant į kasmet svyruojančius rezultatus, o lyginant 2005 m. su 2001 m. galima teigti, kad minėtų ūkių grupių pelno pokyčiui parama darė didžiausią įtaką. O ir didžiausias skirtumas tarp nagrinėjamų rodiklių su parama ir be jos 2005 m. buvo ūkiuose valdančiuose 30- 40 ha žemės ir skyrėsi 721 Lt/ha ir tai didžiausias skirtumas visu nagrinėjamu laikotarpiu ir tarp visų ūkių grupių.

Bendrai mažiausiai pelno (ir su subsidijomis, ir be jų) iš hektaro gauta 2002 m. visose ir 2003 m., išskyrus pačią smulkiausią žemės plotu ūkių grupę, kuri 2003 m. gavo didžiausią visu nagrinėjamu laikotarpiu pelną (tiek su subsidijomis, tiek ir be jų). Teigiama tai, kad bendrai visų respondentinių ūkių pelnas iš hektaro turi augimo tendenciją. Taigi žemės našumas pelno atžvilgiu, kaip ir prekinės bei bendrosios produkcijos, kasmet didėja. Taip pat svarbu akcentuoti, kad smulkūs ūkiai (tiek gaudami paramą, tiek iš rezultatų eliminavus ją) iš hektaro gauna žymiai daugiau pelno nei stambūs bei pastebima atvirkštinė priklausomybė tarp ūkio dydžio ir gaunamo pelno sumos iš hektaro.

12 lentelėje atsispindi ūkininkų ūkių veiklos **rentabilumas**, kuris yra vienas iš svarbiausių ir daugiausiai apie ūkių veiklos efektyvumą pasakančių rodiklių.

12 lentelė. Respondentinių ūkininkų ūkių veiklos rentabilumas 2001-2005 m.

Ūkių grupės, ha	Su subsidijomis ir PVM					Be subsidijų ir PVM				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
< 10,1	48,7	28,9	87,9	96,5	44,5	29,8	27,8	36,1	53,9	33,5
10,1- < 20,0	33,0	37,0	43,5	83,7	60,0	46,1	21,5	20,4	38,4	34,4
20,1- < 30,0	47,1	33,7	30,0	73,0	69,8	30,5	33,0	23,2	39,1	34,3
30,1- < 40,0	35,6	42,4	36,1	77,9	95,8	30,8	33,5	21,3	40,7	35,4
40,1- < 50,0	35,7	45,6	36,4	81,1	80,3	29,9	31,4	25,5	40,4	32,4
50,1- < 100,0	37,7	48,1	42,9	95,3	86,9	24,3	31,2	39,3	43,5	27,3
100,1- < 150,0	34,4	47,2	57,9	84,7	77,0	16,1	35,1	43,8	37,1	24,2
> 150,0	25,4	53,0	68,3	84,8	63,7	24,3	32,5	37,8	40,9	27,7
Vidutiniškai	32,0	48,1	57,0	85,0	70,0	0,24	0,33	0,38	0,41	0,28

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių ūkininkų duomenys 2001- 2005/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- V., 2002- 2006.

Smulkiausiuose ūkiuose didžiausias rentabilumas (įskaitant subsidijas ir PVM) ir lyginant tarp ūkių grupių buvo 2001, 2003, 2004 m. ir ypač išaugo po 2002 m., nes dvigubai išaugo šios ūkių grupės pajamos, o 2005 m. pastebimas sumažėjimas, dėl išaugusių išlaidų ir didžiausio lyginant su visomis grupėmis mokėtino PVM. Mažiausias rentabilumas visuose ūkiuose vidutiniškai pastebimas 2001 m., o tai labiausiai įtakojo didesnės nei kitais metais išlaidos, kai pajamos buvo vienos iš didžiausių. Ir kitais metais tendencija- rentabilumo didėjimo linkme,

nors 2005 m. rentabilumas (pelnas su subsidijomis ir PVM) ir sumažėjo, tačiau buvo daugiau nei du kartus didesnis lyginant 2001 m. Bendrai ūkia, rentabilumą skaičiuojant su subsidijomis ir PVM, yra didėjančio ekonominio efektyvumo, tačiau išskaičius subsidijas ir PVM rezultatas kiek pasikeičia, rentabilumo augimo tempai tampa lėtesni, o 2005 m. lyginant su 2001 m. jis padidėja vos 4 procentiniais punktais, o 2005 m. lyginant su 2002- 2005 m. rentabilumas net sumažėjo. Matyti, kad subsidijos ūkiams daro nemažą ir teigiamą įtaką rentabilumo atžvilgiu, kuris kasmet didėjo dėl išmokėtų didesnių subsidijų sumos (pavyzdžiui, subsidijos nuo 2001 m. iki 2005 m. išaugo daugiau nei 10 kartų). Tačiau svarbu pažymėti, kad smulčiausios ūkių grupės rentabilumas atskaičius subsidijas ir PVM pakito mažiausiai, rentabilumo rodiklis išliko didžiausias, o skirtumas tarp šios ir kitų ūkių grupių dar labiau padidėjo. Pastebima atvirkštinė priklausomybė tarp ūkio dydžio ir rentabilumo, pelną skaičiuojant be subsidijų ir PVM. Todėl galima teigti, kad smulkesni ūkiai sugeba efektyviau ūkininkauti gaudami mažiau paramos, nes akivaizdu, kad stambesnių ūkių rezultatus žymiai pagerina parama, taip iškreipdama informaciją apie veiklos rezultatus. O pastaruoju metu ir kritikuojama pati paramos sistema sudaranti geresnes sąlygas stambiems ūkiams naudotis parama.

Į ūkių apskaitos duomenų tinklą patenka tik prekiniai ūkiai, tai ir visoje produkcijoje didžiausią dalį visuose ūkiuose sudaro prekinė produkcija, o prekingumo lygis skaičiuojamas jo palyginimui tarp ūkių grupių (13 lentelė)

13 lentelė. Respondentinių ūkininkų ūkių prekingumo koeficientas 2001- 2005 m.

Ūkių grupės, ha	Metai				
	2001	2002	2003	2004	2005
< 10,1	0,73	0,68	0,87	0,81	0,83
10,1- < 20,0	0,66	0,65	0,64	0,62	0,71
20,1- < 30,0	0,71	0,63	0,59	0,64	0,67
30,1- < 40,0	0,66	0,68	0,53	0,65	0,66
40,1- < 50,0	0,71	0,70	0,66	0,65	0,69
50,1- < 100,0	0,74	0,73	0,66	0,69	0,69
100,1- < 150,0	0,75	0,78	0,77	0,80	0,76
> 150,0	0,85	0,88	0,86	0,86	0,85
Vidutiniškai	0,77	0,79	0,77	0,78	0,79

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2001- 2005/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- V., 2002- 2006.

Kaip matyti iš aukščiau pateiktos lentelės prekingumo lygis vidutiniškai visuose ūkiuose kasmet kito nežymiai, taigi išliko panašus. Labiausiai išaugo dvejose mažiausiose ūkių grupėse, kai kitose mažėjo, svyravo ir išliko pastovus. Stabiliausias prekingumo lygis yra stambiausioje ūkių grupėje, taip pat tai didžiausias prekingumo lygis tarp visų ūkių grupių ir 2005 m. sudarė

0,85 arba kitaip sakant bendrojoje produkcijoje prekinė sudarė 85 procentus, tačiau panašus prekingumo lygis yra ir smulkiausioje ūkių grupėje ir 2005 m. buvo 0,83 ir nuo 2001 m. išaugo 1,14 karto. Kadangi siekiama ne įvertinti, o palyginti prekingumo lygius, galima teigti, kad smulkių ir stambių ūkių prekingumo lygiai panašūs, todėl daroma išvada, kad konkurencinės galimybės, sugebėjimas parduoti produkciją nesiskiria ir literatūroje pateikiamas teiginys apie smulkių ūkių nesugebėjimą konkuruoti iš dalies neteisingas, nes akivaizdu, kad prekinė produkcijos dalis bendrojoje produkcijoje skiriasi nežymiai. Vienareikšmės išvados apie visus šalies ūkius daryti negalima, kadangi nagrinėjami tik respondentiniai, prekinius Lietuvos ūkius reprezentuojantys ūkiai.

Žemės našumas pelno, prekinės bei bendrosios produkcijos atžvilgiu turi augimo tendenciją. Nors našiausiai dirba stambūs ūkiai, tačiau nagrinėjamu laikotarpiu smulkiausių ūkių bendroji ir prekinė produkcija hektare gerokai viršijo visų ūkių bendrą vidurkį, nes iš hektaro sukuriama produkcijos vertė didžiausia, nors darbo našumas ir mažiausias. Taip pat svarbu akcentuoti, kad smulkūs ūkiai (tiek gaudami paramą, tiek iš rezultatų eliminavus ją) iš hektaro gauna žymiai daugiau pelno nei stambūs bei pastebima atvirkštinė priklausomybė tarp ūkio dydžio ir gaunamo pelno sumos iš hektaro (tiek su parama, tiek ir be jos) bei tarp ūkio dydžio ir rentabilumo, pelną skaičiuojant be subsidijų ir PVM. Todėl galima teigti, kad smulkesni ūkiai sugeba efektyviau ūkininkauti gaudami mažiau paramos, nes akivaizdu, kad stambesnių ūkių rezultatus žymiai pagerina parama, taip iškreipdama informaciją apie veiklos rezultatus. O pastaruoju metu ir kritikuojama pati paramos sistema sudaranti geresnes sąlygas stambiems ūkiams naudotis parama. Visumoje, respondentiniai ūkininkų ūkiai yra didėjančio ekonominio efektyvumo lygio.

Atliktas respondentinių ūkininkų ūkių veiklos efektyvumo (matu pasirenkant pelną) vertinimas parodė atvirkštinį ryšį tarp ūkio dydžio ir veiklos efektyvumo. Taigi apibendrinant galima teigti, kad stambėjant ūkiui ūkinės veiklos efektyvumas mažėja.

Siekiant nustatyti paramos įtaką pelnui ir patvirtinti arba paneigti hipotezę, kad paramos įtaka žemės ūkio subjektams yra teigiama SPSS paketu atlikta **regresinė, koreliacinė analizė** (14 lentelė). Buvo patikrinti visi su SPSS paketu galimų formų modeliai: tiesinis, logaritminis, atvirkštinis, kvadratinis, kubinis, laipsninis, rodiklinis hiperbolinis, logistinis, augimo ir eksponentinis. Atskiroms ūkių grupėms tiko skirtingi modeliai, tačiau daugelio ūkių grupių duomenims netiko nei vienas modelis ir atitinkamai juo apskaičiuoti koeficientai nebuvo reikšmingi. Siekiant parodyti ir palyginti, atrinkti ir pateikiami tie modeliai, kurie turėjo didžiausią determinacijos koeficientą ir kurių F ir t kriterijaus apskaičiuotosios reikšmės buvo artimiausios kritinėms.

14 lentelė. Su SPSS paketu gauti rezultatai

Modelis	R	R ²	F	F _{0,05;1;6}	b	t	t _{0,1;6}
		<i>< 10,1 ha</i>					
Eksponentinis, augimo	0,588	0,236	3,163	5,9874	0,0002	1,779	1,9432
		<i>10,1- < 20,0</i>					
Tiesinis	0,708	0,418	6,02	5,9874	0,542	2,454	1,9432
		<i>20,1- < 30,0</i>					
Kubinis	0,560	0,314	1,142	5,9874	-2,353	-1,511	1,9432
		<i>30,1- < 40,0</i>					
Atvirkštinis	0,472	0,222	1,716	5,9874	6638306	1,310	1,9432
		<i>40,1- < 50,0</i>					
Atvirkštinis	0,344	0,118	0,806	5,9874	2929489	0,898	1,9432
		<i>50,1- < 100,0</i>					
Kubinis	0,921	0,848	7,493	5,9874	1,362	0,486	1,9432
		<i>100,1- < 150,0</i>					
Tiesinis	0,234	0,055	0,289	6,6079*	0,090	0,538	2,015**
		<i>> 150,0</i>					
Logaritminis	0,643	0,414	3,526	6,6079*	28915,97	1,878	2,015**

Pastaba: *- F_{0,05;1;5};
**- t_{0,1;5}

Remiantis aukščiau pateiktais rodikliais galima teigti, kad tik ūkių valdančių 10- 20 ha žemės pelnas tiesiogiai priklauso nuo paramos dydžio. Kad egzistuoja tiesinis tiesioginis ryšys parodo koreliacijos koeficientas bei sudarytas modelis yra reikšmingas bei tiktų net ir prognozėms skaičiuoti (kadangi F apskaičiuotas kriterijus didesnis už kritinį, t.y. 6,02 > 5,987). Determinacijos koeficientas parodo, kad pelną paramos dydis įtakoja 42 proc., o likusieji veiksniai pelną įtakoja 58 proc. Remiantis surastu *b* koeficientu galima teigti, kad paramai padidėjus vienu litu pelnas padidėja 0,54 Lt, esant kitoms sąlygoms nekintamoms.

Remiantis Fišerio kriterijumi apskaičiuotu ūkių grupei valdančiai 50- 100 ha, atrodytų, kad galima pagrįsti koreliacijos ryšio stiprumą ir priklausomybę, tačiau pažvelgus į Studento kriterijaus reikšmę (kuri labai skiriasi nuo kritinės), matyti, kad pelno dydis nelabai priklauso nuo paramos. Svarbu paminėti, kad tokį didelį koreliacijos koeficientą įtakoti, o tuo pačiu ir iškreipti rezultatus galėjo 1998 m. (dėl leidinyje pateikiamo skirtingo ūkio dydžio skirstymo, nes 1998 m. išskiriamos tik 50-60 ha ir daugiau nei 60 ha dydžio ūkių grupės, o didesnės nepateikiamos) į 50- 100 ha ūkių grupės pelną ir paramą įtraukti 50-60 ha ir daugiau nei 60 ha dydžio ūkių duomenys ir taip dirbtinai žymiai padidinamas pelnas ir parama tai ūkių grupei. Todėl šis modelis nėra reikšmingas ir patikimas šiuo atveju ir išvadoms apie priklausomybę daryti nėra tinkamas.

Atsižvelgiant į gautus rezultatus, svarbu paminėti pačius smulkiausius ir pačius stambiausius ūkius, nes jų koreliacijos ir determinacijos koeficientas didžiausias (išskyrus minėtus 10- 20 ha dydžio ūkius), nors ir apskaičiuotasis F kriterijus mažesnis nei kritinis, tačiau lyginant su kitomis grupėmis skirtumas tarp jų mažiausias. Šiuo atveju negalime tiksliai pasakyti kiek parama įtakoja pelną, tačiau akivaizdu, kad kažkoks ryšys yra ir jam nusakyti reikėtų taikyti kitą modelį. Tačiau praktiškai to padaryti nebuvo įmanoma, kadangi SPSS paketas neskaičiuoja daugiau, nei buvo išvardinta modelių, o ir literatūroje jų daugiau nenurodoma ir nenagrinėjama. O kituose ūkių grupėse nagrinėto tipo priklausomybė tarp pelno ir pajamų yra žymiai mažesnė, o ir koeficientų reikšmingumą nusakantys apskaičiuotieji kriterijai F ir t palyginus žymiai skiriasi nuo kritinių reikšmių.

Atliktos veiklos ekonominės, koreliacinės- regresinės analizės rezultatai patikimi tiek, kiek yra patikimi pateikiami respondentinių ūkių duomenys ir kiek tiksliai jie atspindi visos šalies situaciją. Remiantis turimais duomenimis ir išnagrinėjus minėtus modelius galima teigti, kad 10- 20 ha, parama daro teigiamą įtaką didindama jų pelną, kai kitų ūkių gaunama parama praktiškai neįtakoja ar mažai įtakoja jų pelną, o tai reiškia, kad parama šioje ūkių grupėje panaudojama efektyviausiai, nes paramos skyrimo tikslas pasiekiamas. Taigi iškelta hipotezė iš dalies paneigiama, nes beveik visų, išskyrus 10- 20 ha dydžio, ūkių grupių gaunamas pelnas nepriklauso nuo paramos.

Taigi, teigti, kad smulkūs ūkiai ekonomiškai efektyviai neūkininkauja, netikslinga kalbant apie prekinis ūkius, kurie didžiąją dalį savo produkcijos parduoda. Nes atlikta analizė paneigė šį teiginį. Tačiau kalbant apie šalies ūkius bendrai, galbūt galima sutikti, kad smulkūs, neprekiniai ūkiai ūkininkauja neefektyviai bei nesugeba konkuruoti šalies ir užsienio rinkose, tačiau tikriausiai dėl to, kad jų tikslas pirmiausiai yra savų poreikių tenkinimas. O ir pateikiamuose teiginiuose dėl smulkių nekonkurencingų ūkių dominavo, trukdančio konkurencingo žemės ūkio plėtrai neįvardijama apie kuriuos ūkius kalbama. Atliktas žemės ūkio surašymas 2003 m. Lietuvoje užfiksavo [25], kad ryškiausia verslinė orientacija žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse, o tik apie 43 proc. registruotų ūkininkų ūkių gamina pardavimui, netoli 50 proc. ūkininkų ūkių nesuvaldytą produkciją parduoda ir šiek tiek daugiau nei 8 proc. jų gamina tik savo reikmėms. O net 40 proc. šeimos ūkių gamina tik savo reikmėms, apie 56 proc. jų likutį parduoda ir tik šiek tiek daugiau nei 3 proc. jų gamina grynai pardavimui. Bendrai šalyje yra tik apie 12 procentų prekinis ūkių, daugiau nei pusė ūkių parduoda likutį ir net apie 34 proc. gamina tik savo reikmėms. Taigi šalies žemės ūkis ūkininkaujantiems yra labiau kaip gyvenimo būdas, maisto tiekėjas, bet ne kaip verslo sritis. Todėl iš dalies, teigimas apie smulkesnių ūkių

nekonkurencingumą neteisingas, kadangi ir didžiosios dalies ūkininkų tikslas nėra pardavimas, todėl suprantama, kad jie investuoja mažiau į gamybos modernizavimą bei tobulinimą. Lietuvoje tebesitęsianti aštri diskusija apie tai, kokio dydžio ūkiai gali būti konkurencingi ES rinkoje, kokiuose ūkiuose galima pasiekti aukštesnį darbo našumą ir geresnę produkcijos kokybę. Oficialioji politinė valia palaiko stambiųjų ūkių kūrimo kryptį.

Atlikus analizę ir nustatius smulkių ūkių pranašumą prieš stambiausius bei išnagrinėjus vykdomą politiką galima teigti, kad geriausias sprendimas būtų smulkių ūkių kooperacijos aktyvesnis skatinimas, taip išsaugant smulkių ūkių gebėjimą palyginus efektyviai ūkininkauti bei taip sudarant palankesnes sąlygas pateikti į rinką produkciją.

5. TOLESNĖS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS KRYPTYS BEI ŪKIO SUBJEKTŲ PLĖTROS PERSPEKTYVOS

Šiame skyriuje apžvelgiamos būsimos politikos kryptys paramos atžvilgiu sekančiam finansiniam periodui, t.y. 2007- 2013 m. remiantis naujai sukurtais dokumentais. Viešai pateikiami dar tik dokumentų projektai, todėl čia pateikiami numatomi pasikeitimai lyginant su praėjusiu ir nagrinėtu laikotarpiu. Remiantis atlikta analize ir numatomomis būsimos politikos kryptimis išskiriamos žemės ūkio subjektų plėtros galimybės.

◆ *Būsimos žemės ūkio politikos kryptys.*

Parama Lietuvos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų buvo teikiama pagal SAPARD, Kaimo plėtros planą 2004- 2006 m. ir Bendrąjį 2004- 2006 m. programavimo dokumentą, o iš Lietuvos biudžeto pagal Specialiąją kaimo rėmimo programą. Sekančiam finansiniam 2007- 2013 m. periodui reglamentuos *Nacionalinė 2007-2013 m. kaimo plėtros strategija* [23], kuri bus įgyvendinama per *Kaimo plėtros 2007-2013 m. programą* [26]. Esama ir būsima strategija numato panašius tikslus- kaimo plėtra, ekonomikos augimas, gyvenimo kokybės gerinimas, tačiau naujojoje strategijoje dar labiau iškeliami aplinkosauginiai tikslai, bei akcentuojama miškų ūkio plėtra. Naujoji Kaimo plėtros 2007- 2013 m. programa sujungs dabartinio finansinio etapo kompensacines Kaimo plėtros plano ir investicines Bendrojo programavimo dokumento priemones. Taigi skirtingai nuo šio finansinio periodo 2007- 2013 metais ES paramą reglamentuos vienas dokumentas, kurio priemonės bus finansuojamos iš Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai. Žuvininkystės sektoriui paliekamas atskiras fondas. *Parama bus teikiama pagal keturias pagrindines kryptis:* ● žemės, maisto ir miškų ūkio konkurencingumui didinti, kuriai turi būti skirta ne mažiau kaip 10 proc., ● aplinkai ir kraštovaizdžiui gerinti, kuriai rekomenduojama skirti ne mažiau kaip 25 proc., ● gyvenimo kokybei kaime ir kaimo ekonomikai įvairinti- ne mažiau kaip 10 proc., ir ● Leader programai- 2,5 proc. visos ES žemės ūkiui skirtos paramos.

Nauju finansiniu periodu egzistuos daugelis prieš tai buvusių pagal KPP ir BPD paramos priemonių, tačiau numatomos ir naujovės bei pakeitimai. Naujos priemonės: *ūkininkų dalyvavimas maisto kokybės schemose* (valstybė narė turi pasitvirtinti programas, o ūkininkai bei žemės ūkio įmonės, dalyvaudami šiose programose ir propaguodami sveiką maistą, penkerius metus galės gauti paramą); *parama gamintojų grupėms* (bus parengtos nacionalinės taisyklės, kuriose bus nustatyta gamintojų grupių sudarymo tvarka, parama bus teikiama penkerius metus, o jos dydis priklausys nuo gaminamos produkcijos rūšies, įmonės apyvartos). Pagal naują Kaimo plėtros 2007 -2013 m. programą išsiplėtė parama miškų plėtrai: per šį finansinį periodą

pasinaudoti ES parama galima tik apželdinant žemės ūkio paskirties ir geros agrarinės būklės žemę, ateinančiame periode– apželdinant ir apleistas žemes. Numatoma parama ir mikroįmonėms, susijusioms su maisto produktų gamyba ir ne pačių užaugintos žemės ūkio produkcijos perdirbimu, kaimo vietovėje įkurti. Pasikeitimai: paramos 2007-2013 m. laikotarpiu bus galima prašyti du kartus; pagal priemonę „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“, numatytas naujas reikalavimas pareiškėjams- pateikti verslo planą; pagal priemonę „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“ ūkininkams už pasitraukimą iš prekinės žemės ūkio gamybos parama bus mokama iki 70 metų amžiaus (2004-2006 m. buvo mokama iki 75 m.); priemonės „Pusiau natūrinių ūkių rėmimas“, pagal kurią remiami smulkieji ūkininkai, siekiantys pažangaus ūkininkavimo ir didesnių pajamų, - didėja metinė paramos suma iki 1500 eurų (2004-2006 m. programiniu laikotarpiu buvo numatyta 1000 eurų paramos suma per metus); priemonei „Žemės ūkio produktų perdirbimas, rinkodara bei naujų produktų kūrimas“ paramos intensyvumas didelėms įmonėms bus mažinamas per pusę bei numatytas naujas reikalavimas, kad paramos gali kreiptis įmonės, veikiančios ne trumpiau kaip 2 metus ir užsiimančios žemės ūkio produkcijos perdirbimu (sudaranti daugiau kaip 50 proc.).

Svarbu paminėti, kad prioritetas bus teikiamas tiems ūkio subjektams, kurie niekada nebuvo gavę ES paramos. Taip pat teigiama, kad mažės parama stambiams ūkiams ir prioritetas bus teikiamas ūkiams iki 150 ha (žemės ūkio naudmenų) dydžio. Tačiau vis dėl to ūkiai turintys iki 150 ha žemės ūkio naudmenų Lietuvoje laikomi palyginti stambūs, todėl teiginys apie paramos sumažėjimą stambiams ūkiams iš dalies neteisingas. Todėl galima teigti, kad parama bent jau teoriškai (pagal nustatytas ūkio dydžio ribas) labiau nebus nukreipta į smulkesnius ūkio subjektus.

Kaip ir ankstesniu finansiniu periodu, o naujuoju ypatingai sudaromos palankios sąlygos jauniems ūkiams. Jiems teikiamas prioritetas dalyvaujant įvairiose programose, bei kompensuojama 10 proc. daugiau tinkamų išlaidų nei kitiems paramos gavėjams pagal tam tikras priemones. Naujuoju finansiniu periodu siekiama panašių tikslų, siekiama sukurti į rinką orientuotus prekinis ūkius su jaunesniais ūkininkais arba skatinti įvairinti žemės ūkio veiklą, kaimo teritorijoje užsiimti ne žemės ūkio veikla.

♦ ***Smulkių ūkių plėtros galimybės***

Tačiau remiantis atlikta analize galima teigti, kad pagrindinė kryptis ūkių subjektų atžvilgiu didinant žemės ūkio konkurencingumą turėtų būti smulkių ūkių kooperacija, taip išsaugant smulkius efektyviai ūkininkaujančius ūkius, kurių veiklos rezultatai žymiai geresni lyginant su stambiausiais ūkiais. Šalyje nuolat skatinama kooperacijos plėtra, tačiau akivaizdžių rezultatų nesulaukiama. Kooperatyvai praėjusiu finansiniu periodu paramą galėjo gauti ir pagal

SAPARD, ir pagal įvairias BPD priemones: 1-ąją priemonę „Investicijos į žemės ūkio valdas“; 3-ąją priemonę „Žemės ūkio produktų perdirbimo bei rinkodaros gerinimas“; 4-osios priemonės „Kaimo vietovių pritaikymas ir plėtros skatinimas“ veiklą 4.4. „Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas, siekiant įvairiapusės ekonominės veiklos pobūdžio ir alternatyvių pajamų šaltinių“. Kooperatyvams šiose priemonėse numatytas prioritetas arba atsižvelgta į kitus jų veiklos ypatumus. [14, 34] Tikslinė finansinė parama iš šalies biudžeto kooperatyvams 2001- 2004 m. buvo teikiama tik kompensuojant dalį investicijų už įsigytą ilgalaikį turtą. Tačiau parama nebuvo efektyviai panaudojama ir situacijos praktiškai nepakeitė. Mokesčių lengvatas kooperatyvams nustato Pelno mokesčio įstatymas (nulinis tarifas), Įmonių ir organizacijų nekilnojamojo turto mokesčio įstatymas (nulinis tarifas), Kelių priežiūros ir plėtros programos finansavimo įstatymas (nulinis tarifas), Pridėtinės vertės mokesčio įstatymas (lengvatinis 5 proc. tarifas). Ir toliau yra remiamas švietimas, mokymas ir konsultavimas kooperacijos klausimais. Nors kooperacijos plėtros politika skatino kurtis vis daugiau kooperatyvų (kooperacinių bendrovių), o siekiančių paramos ir ją gaunančių skaičius palaipsniui didėja, tačiau vykdoma politika neskatina kurtis naujų kooperatyvų. Taigi pastarojo laikotarpio kooperacijos plėtrą žemės ūkyje galima vertinti kaip nepakankamai rezultatyvią ir tai lėmė keletas veiksnių [14, 15, 31, 38]:

- psichologiniai- dėl negatyvios sovietinės kooperacijos patirties, kooperacija tapatinama su buvusiais kolūkiais, susidaręs neigiamas kaimo žmonių požiūris į bendrą veiklą nekelia pasitikėjimo;
- motyvacijos stoka, nes ūkininkai nemato pakankamos finansinės grąžos, kuri atpirktų organizacines pastangas, administracines ir kitas veiklos išlaidas;
- finansinių išteklių stoka, ypač jų trūksta veiklos pradžiai;
- neišvystytos kooperatyvų organizacinės struktūros bei nepakankama kooperatyvams vadovaujančių asmenų kompetencija, o kooperatyvų steigimuisi trūksta profesionalių lyderių;
- parama kooperacijai nebuvo efektyviai panaudojama, nes trūko aiškios koncepcijos ir vizijos, neaiški kooperacijos rėmimo paskirtis, skatinamos verslinės investicijos, bet ne kooperacija, nepakankamas lėšų panaudojimo efektyvumas, nepakankamas skiriamos paramos efektyvumo monitoringas bei viešumo ir skaidrumo stoka.

Ateinančiu finansiniu periodu ūkiams skirtose paramos priemonėse skiriamas prioritetas kooperatyvams arba ūkininkams, esantiems jų nariais. Taip pat, remiantis ES šalių patirtimi, numatyta nauja paramos priemonė „Parama gamintojų grupėms“, kaip alternatyva kooperatyvams. Gamintojų grupėms, kurias sudaro ne mažiau kaip 5 nariai, kompensuojamos tinkamos išlaidoms (tai patalpų nuomai ar isigijimui, administracinėms išlaidoms, biuro įrangos

įsigijimui, viešinimo priemonėms). Tai labai teigiamas pokytis, kadangi gamintojų grupėms kompensuojamos „startinės išlaidos“, nes kūrimosi pradžioje lėšų reikia registravimuisi, administracijos išlaikymui, transporto eksploatacijai, patalpų nuomai bei kt., o reali nauda dažniausiai pajuntama tik po 0,5-1,5 metų. Taigi tokia priemonė turėtų labiau skatinti smulkius žemės ūkio produkcijos gamintojus aktyviau jungtis į kooperatyvus. Seminarai mokymai ir konsultacijos kooperacijos klausimais bus vykdomos ir toliau. Taip pat rengiami Kooperatinių bendrovių įstatymo pakeitimai [30]: nustatomi diferencijuoti pripažinimo kriterijai, galimybė paskirti įgaliotinį, patikslintos balsavimo sąlygos, patikslinamos pajų perleidimo sąlygos, kas manoma leis išvengti trukdžių kooperatinių bendrovių (kooperatyvų) veikloje, leis plėsti narių skaičių, bei sudarys palankesnes prielaidas joms jungtis.

Taigi kooperacijos plėtrai suaktyvinti būtinas teisinės aplinkos tobulinimas, efektyvi rėmimo politika, institucinė plėtra, konsultavimas, mokymas, švietimas, užsienio šalių praktikos pritaikymas. Atsižvelgiant į nauju finansiniu periodu vykdomas politikos priemones galima teigti- matomi teigiami poslinkiai, tačiau dar anksti įvertinti ar tai skatins esamos kooperacijos plėtrą bei naujų kooperatyvų susikūrimą. Bet papildomai būtų tikslinga aktyviau platinti informaciją būtent apie kooperacijos naudą, siekiant panaikinti psichologines kliūtis bei ūkininkų motyvacijos stoką. Žinoma svarbi yra skaidri ir vieša paramos paskirstymo sistema. Atsižvelgiant į jau vykusios paramos administravimą, įgytą patirtį skirstant ir panaudojant paramos lėšas, numatomą viešą duomenų pateikimą apie ūkio subjektus gavusius paramą, galima tikėtis ir aiškesnės, skaidresnės politikos kooperacijos plėtros atžvilgiu.

◆ *Žemės ūkio subjektų plėtros perspektyvos Lietuvoje ir ES*

Atlikus žemės ūkio politikos priemonių Lietuvoje analizę galima būtų išskirti šias žemės ūkio subjektų tolesnės **plėtros perspektyvas**:

- Lietuvoje geriausios plėtros perspektyvos numatomos specializuotiems prekiniais ūkiams bei siekiantiems tokiais tapti.
- Palankios sąlygos plėtrai sudaromos jauniems, iki 40 metų, ūkininkams turintiems daugiau kaip 15 ha dydžio ūkį, ūkininkaujantiems nenašiose žemėse ir žemėse su aplinkosauginiais apribojimais, ūkininkaujantiems ekologiškai ir siekiantiems įvairinantiems veiklą ūkiams.
- Smulkūs ūkiai Lietuvos žemės ūkyje turės perspektyvą tik susikooperavę.

Registruoti ūkininkų ūkiai, žemės ūkio bendrovės ir kiti ūkio subjektai užsiimantys žemės ūkio veikla gali gauti parama, kas įtakos jų plėtrą. Parama neprieinama neregistruotiems, dažniausiai šeimos ūkiams bei kitiems, turintiems iki 1 ha žemės, ūkiams.

Lietuvoje pavieniai smulkūs ūkiai (tiek registruoti ūkininkų ūkiai, tiek šeimos ūkiai neturi perspektyvų. Smulkūs ūkiai užtikrina našumą, efektyvumą ir ekologiją žemės ūkyje. Todėl ateityje galima tikėtis jų plėtros ir net natūralaus jų stambėjimo proceso, bet tik pakeitus politiką jų atžvilgiu, t.y. nestambinant jų jokiais prievartos metodais (įvairiomis politikos priemonėmis apsunkinančiomis ūkių veiklą). Kadangi didžioje Europos Sąjungos šalyse narėse ir bendrojoje rinkoje vyrauja stambūs ūkio subjektai, o ir Lietuvoje siekiama juos stambinti ir akivaizdu, kad politika smulkių ūkių atžvilgiu nebus kardinaliai pakeista. Todėl siekiant padidinti žemės ūkio sektoriaus konkurencingumą tikslingiausia būtų smulkiems ūkiams susikooperuoti, o valstybei dar aktyviau skatinti ir remti kooperacijos plėtrą.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Politiniais bei socialiniais tikslais grindžiama žemės ūkio politika bei žemės ūkio ypatumai, tokie kaip sezoniškumas, gamybos išteklių ir priemonių specifika, išlaidų struktūroje dominuojančios pastoviosios išlaidos, kapitalo apytakos lėtumas, žemės ūkio produkcijos paklausos neelastingumas, sudėtingas perėjimas į kitas ūkio šakas, daugiafunkciškumas, ūkininkavimas kaip gyvenimo būdas, sąlygoja žemės ūkio subjektų veiklos specifiką bei išskiria žemės ūkį iš kitų šalies sektorių.

2. Smulkūs ūkiai pranašesni prieš stambiuosius, nes ūkio šeimos nariai dalijasi rizika, labiau suinteresuoti veiklos efektyvumu nei samdomi darbuotojai, jie linkę mažinti tarpininkavimo kaštus, įvairinti veiklą, o pats ūkininkavimas dažniausiai remiasi ekologiškais principais, gamyboje šie ūkiai didesni novatoriai bei atsparesni nepalankiems rinkos pokyčiams. Tačiau Lietuvoje pakankamai neiširta smulkių ūkių svarba ir vykdoma politika palaiko stambių ūkių kūrimo kryptį.

3. Lietuvoje, atgavus nepriklausomybę vykdyta agrarinė reforma žlugdė stambius ūkio subjektus. Stojant į Europos Sąjungą ir įstojus į ją vėl siekiama atkurti stambiąją gamybą įvairiomis politikos priemonėmis kuriant palankią teisinę, ekonominę bei organizacinę aplinką. Taip siekiant sukurti efektyvų, modernų bei konkurencingą žemės ūkio sektorių su stambiuose, modernizuotuose ūkiuose ūkininkaujančiais jaunais ūkininkais.

4. Remiantis atlikta paramos pagal SAPARD, Kaimo plėtros plano 2004-2006 m. bei Lietuvos 2004- 2006 m. Bendrojo programavimo dokumento priemonių analize, galima teigti, kad žemės ūkio politika siekia savo tikslų- auga žemės ūkio subjektų pajamos, gerėja ūkio struktūra, nes daugėja šalyje jaunų ūkininkų ir palaipsniui stambėja šalies žemės ūkio subjektai.

5. Iškelta pirmoji mokslinė hipotezė, atlikus Lietuvos respondentinių ūkininkų ūkių veiklos efektyvumo vertinimą, paneigiama, nes nustatyta atvirkštinė priklausomybė tarp ūkio dydžio ir veiklos efektyvumo: stambėjant ūkiui ūkinės veiklos efektyvumas mažėja.

6. Iškelta antroji mokslinė hipotezė, atlikus regresinę- koreliacinę analizę, iš dalies nepasitvirtino, nes tirtomis vietos ir laiko sąlygomis tik 10- 20 ha dydžio ūkių grupės pelnas tiesiogiai priklauso nuo paramos, kuri pelną įtakojo 42 proc., kai kitose ūkių grupėse ši priklausomybė nenustatyta. Vadinasi, parama didžiosios dalies nagrinėtų žemės ūkio subjektų pelno neįtakoja.

Remiantis gautais rezultatais tolesnė tyrimo kryptis galėtų būti- iširti paramos ūkio subjektams svarbą, būtinumą bei tikslingumą žemės ūkyje.

7. Žemės ūkio subjektų ekonominį pajėgumą, plėtros kryptis ir galimybes labiausiai įtakoja agrarinės reformos pasekmės bei vykdoma politika žemės ūkyje. Geriausios plėtros

perspektyvos numatomos specializuotiems prekiniams ūkiams bei siekiantiems tokiais tapti su jaunesniais ūkininkais, turinčiais daugiau kaip 15 ha dydžio ūkį, ūkininkaujantiems nenašiose žemėse ir žemėse su aplinkosauginiais apribojimais, ūkininkaujantiems ekologiškai ir siekiantiems įvairintiems veiklą ūkiams.

Iki šiol parama atiteko stambiausiems ir finansiškai pajėgiausiems ūkio subjektams. Nors pastaruju metu sukuriama palankesnė sąlyga smulkiems ūkio subjektams pasinaudoti parama, tačiau akivaizdu, kad politika smulkių ūkių atžvilgiu kardinaliai nepasikeis ir toliau bus siekiama jų stambėjimo. Todėl siekiant padidinti žemės ūkio sektoriaus konkurencingumą tikslingiausia būtų smulkiems ūkiams susikooperuoti, o valstybei dar aktyviau skatinti ir remti kooperacijos plėtrą, nes iki šiol akivaizdžių pokyčių nepastebėta. Nors naujuoju finansiniu periodu pastebimi teigiami pokyčiai kooperacijos skatinimo atžvilgiu, tačiau *rekomenduojama* aktyviau platinti informaciją būtent apie kooperacijos naudą ir svarbą, siekiant panaikinti psichologines kliūtis bei ūkininkų motyvacijos stoką.

SANTRAUKA

EGLĖ ANDRĖJEVAITĖ

Žemės ūkio politikos įtaka ūkio subjektų veiklai Lietuvos žemės ūkyje

Magistro studijų baigiamasis darbas, 80 puslapiai, 5 paveikslai, 14 lentelių, 53 literatūros šaltiniai, lietuvių kalba.

RAKTINIAI ŽODDŽIAI: ūkio subjektas, veikla žemės ūkyje, žemės ūkio politika, parama.

Darbo objektas yra žemės ūkio subjektų veikla.

Darbo tikslas- paramos įtaka žemės ūkio subjektų veiklai Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

1. Identifikuoti žemės ūkio subjektų formavimosi veiksnius, veiklos ypatumus bei teoriškai pagrįsti smulkių ūkių svarbą žemės ūkio plėtrai.
2. Aptarti Lietuvoje vykdomos žemės ūkio politikos esmę, tikslus bei paramos priemones.
3. Įvertinti Lietuvoje vykdomą agrarinę politiką paramos požiūriu ir nustatyti Europos Sąjungos paramos poveikį žemės ūkio subjektų pelnui atskirų ūkių dydžių atžvilgiu.
4. Atlikti skirtingo dydžio ūkio subjektų ekonominių rezultatų lyginamąją analizę.

Mokslinės hipotezės:

- 1) kuo stambesnis ūkio subjektas, tuo jo veiklos ekonominis efektyvumas didesnis;
- 2) paramos įtaka ūkio subjektų pelnui yra teigiama.

Tyrimo metodai: loginiai (lyginimo, mokslinės ir praktinės literatūros, statistinių leidinių, įstatymų ir kitų šaltinių loginė analizė ir sintezė), statistiniai duomenų apdorojimo ir grafinio vaizdavimo metodai bei koreliacinė- regresinė analizė.

Darbe, analizuojant Lietuvos ir kitų šalių literatūrą, išskirti žemės ūkio veiklos ypatumai bei įvardinti veiksniai įtakoiantys ūkio subjektų formavimąsi, sistemiškai pavaizduotos ir paaiškintos finansinės paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai priemonės bei vykdomos žemės ūkio politikos esmė. Nacionalinės mokėjimų agentūros bei Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto pateikiamų duomenų pagalba įvertintos paramos žemės ūkiui priemonės, nustatyta atvirkštinė priklausomybė tarp ūkio dydžio ir veiklos efektyvumo ir kad parama didžiosios dalies nagrinėtų žemės ūkio subjektų pelno neįtakoja. Taip pat išskirtos tolesnės žemės ūkio politikos kryptys bei priemonės, kurios beveik nesiskiria nuo prieš tai buvusių. Įvardintos žemės ūkio subjektų plėtros perspektyvos orientuojamos į vis stambėjantį prekinį ūkio subjektą, su jaunesniais ir aktyvesniais ūkininkais užsiimančiais žemės ūkio veikla, ją įvairinantys bei paisantys gamtosaugos reikalavimų.

SUMMARY

EGLĖ ANDRĖJEVAITĖ

Agricultural policy impact on economical units in agriculture of Lithuania

The master's paper in public sector economics 80 pages, 5 pictures, 14 tables, 53 sources of information, Lithuania language.

KEY WORDS: economical units, activity in agriculture sector, agricultural policy, subsidies.

The research object is activity of economical units in agriculture.

The research purpose is subsidies impact on activity of economical units in agriculture of Lithuania.

The research tasks are:

1. Identify factors of agricultural economical units' formation, the particularity of their activity and theoretically motivate the importance of small agricultural economical units' on agriculture development.
2. Discuss the substance, purposes of agriculture policy and subsidies.
3. Evaluate agricultural policy in Lithuania on the ground of subsidies and identify effect of European Union subsidies to economical units profit in different size groups of agricultural entities.
4. To compare different size groups activity effects of agricultural entities.

The research hypothesis:

1. The bigger agricultural economical unit is the bigger efficiency of this activity is.
2. The impact of agricultural subsidies on agricultural economical unit's profit is positive.

The research was based on logical (comparison, analysis and synthesis sources of information), statistical grouping, graphic display methods and correlation- regression analysis.

The studying information sources of Lithuania and foreign countries enabled define the factors of agricultural entities formation and particularity, the substance, purposes of agriculture policy and subsidies. I have evaluated the measures of support in agriculture and found the diverse relation between farm size and efficiency. I have marked out forward agricultural policy measures, that do not many diverse from past measures. Perspectives of economical units' development are bigger size, younger farmers in agriculture activity, farmers who diversify their activity in agriculture or in non agricultural activities and obey anti- pollution standards.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. 2005 m. žemės ūkio struktūros tyrimo/ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.- Vilnius: Statistikos departamentas, 2006. P. 159.
2. A matter of scale: Small farms in North Central Region/ North Central Region Sustainable Agriculture Research and Education Program, the Illinois Department of Agriculture.- 2004, February.// <http://ssfin.missouri.edu/report.htm>; prisijungimo laikas: 2005-06-03.
3. A vision for the common agricultural policy/ HM treasury, Defra.- December 2005// www.hm-treasury.gov.uk/media/E76/04/A_Vision_for_the_CAP.pdf ; prisijungimo laikas: 2006-10-16.
4. Bartosevičienė V., Stukaitė D. Ekonominės statistikos praktikumas.- Kaunas: Technologija, 2004. P. 116.
5. Bendroji žemės ūkio politika: apžvalga/ parengė Eugène Leguen de Lacroix; Europos komisija.- Briuselis: Europos Bendrijos, 2005. 33 p.
6. Bogulauskas V. Ekonometrikos pagrindai.- Kaunas: Technologija, 2004. P. 263.
7. Čaplikas J. Lietuvos žemės ūkio subjektų kitimo tendencijos// Tarptautinės mokslinės konferencijos “Žemės ūkio struktūrų pertvarka ir kooperacija” pranešimų medžiaga.- Kaunas: Akademija, 2002. P. 128.
8. Čekanavičius V., Murauskas V. Statistika ir jos taikymai.- Vilnius: TEV, 2002. T. 2. P. 272.
9. Europos Sąjungos narių, šalių kandidačių ir Lietuvos veiklos palyginimas// <http://www.laei.lt/liet/lp/zum.2002.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-03-31.
10. Ignotas V. Žemės ūkio įmonių ūkinės veiklos analizė.- Vilnius: Mintis, 1982.
11. Integravimosi į Europos Sąjungą pasekmės žemės ūkiui: analitinė apžvalga, parengta pagal derybų dėl narystės ES rezultatus (2002m gruodžio 13d.)/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003. P. 82.
12. Jaskėlevičius K. SAPARD paramos įsisavinimo patirtis// Rinkotyra. Žemės ūkio ir maisto produktai.- 2004, Nr. 1 (22). P. 86- 92.
13. Hanstad T. Are smaller farms appropriate for former Soviet Republics?/ Rural development institute.- Washington, USA, 1998// http://www.rdiland.org/PDF/PDF_Reports/RDI_097.pdf; prisijungimo laikas: 2005-06-03.
14. Kavaliauskienė V. Parama kooperacijos plėtrai/ Žemės ūkio ministerija.- 2004 spalio 18// http://www.zum.lt/min/Atstovas/dsp_news.cfm?NewsID=2203&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=1&list=10; prisijungimo laikas: 2005-04-26.

15. Kooperacijai paskatinti- „startinė“ parama smulkiesiems. Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto naujienos 2004-09-28// http://www.laei.lt/naus_view.php?id_nauj=7; prisijungimo laikas: 2005-04-17.
16. Lietuvos 2004-2006 m. Bendrasis Programavimo Dokumentas. Vilnius, 2004. P. 233-256.
17. Lietuvos kaimo plėtros 2007- 2013 metų programos priemonių projektas/ Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija.- Vilnius, 2006.
18. Lietuvos Respublikos Kaimo plėtros planas 2004 – 2006 metams.- Vilnius, 2004.
19. Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas// Valstybės žinios. 2002, Nr.72-3009.
20. Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija// http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2710&p_d=18964&p_k=1; prisijungimo laikas: 2005-03-31.
21. Lietuvos Respublikos ūkininko ūkio įstatymas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 43.
22. Lietuva sėkmingai įsisavina ES paramą/ Nacionalinė mokėjimų agentūra.- 2006 m. lapkričio 10 d.// <http://www.nma.lt/index.php?604659609>; prisijungimo laikas: 2006-11-26.
23. Nacionalinė 2007- 2013 m. kaimo plėtros strategija (Projektas)/ Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija.- Vilnius, 2006.// http://www.zum.lt/min/failai/2006-08-17_Strategija.pdf; prisijungimo laikas: 2006-10-10)
24. Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita.-// <http://www.nma.lt/index.php?1107065430>; prisijungimo laikas: 2006-09-22.
25. Nacionalinės mokėjimų agentūros prie Žemės ūkio ministerijos nuostatai// <http://www.nma.lt/index.php?1931610075>; prisijungimo laikas: 2006-09-22.
26. Nacionalinė žemės ūkio ir kaimo plėtros 2000- 2006 metams programa// Žemės ūkio ministerija.- V., 2000 spalio.
27. Naujokienė R. Valstybinė kaimo plėtros politika.// Lietuvos kaimo raida.- Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2005. P. 12- 18.
28. Nukreipti kaimo plėtrą į darbo vietų kūrimą ir ekonomikos augimą/ Žemės ūkio ir kaimo plėtros generalinis direktoratas// http://ec.europa.eu/agriculture/publi/newsletter/lisbon/special_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2006-10-16.
29. Paulikas V. Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika ir administravimas.- Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. P. 112.
30. Patikslintos sąlygos skatins žemės ūkio veiklos subjektų kooperacijos plėtrą/ Žemės ūkio ministerijos informacija.- 2006 m. gruodžio 27 d.//

http://www.zum.lt/min/Informacija/dsp_news.cfm?NewsID=3042&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=1&list=10; prisijungimo laikas: 2006-12-28.

31. Pečiuliauskas G., Paunksnienė J. Ekonominės veiklos kooperacija// Lietuvos kaimo raida.- Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2005. P. 56- 62.
32. Pirmieji Lietuvos respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.- Vilnius: Statistikos departamentas, 2003. P. 50.
33. Poviliūnas A. Lietuvos verslinės ūkininkijos formavimasis ir stiprėjimas//Vagos.- 2002. Nr. 53 (6). P. 52- 61.
34. Radzevičius G., Kriščiukaitienė I., Tamošaitienė A. Smulkūs ūkiai permainų neišvengs// <http://www.laei.lt/liet/public/publicb.htm>; prisijungimo laikas: 2005-02-12.
35. Romikaitytė B. Ūkininkų ūkių vieta žemės ūkyje// Tiltai.- 1999, Nr. 7. P. 97- 101.
36. Rosett P. On the Benefits of small farms/ Institute for Food and Development Policy.- Canada, 1999// <http://www.foodfirst.org/pubs/backgrdrs/1999/w99v6n4.html>; prisijungimo laikas: 2005-04-20.
37. SAPARD paramos įgyvendinimo Lietuvoje ataskaita/ Nacionalinė mokėjimų agentūra.- Vilnius, 2004. P 56.
38. Skulskis V. Kooperacijos plėtra// Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra 2004.- Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2005. P151-155.
39. Stanikūnas D. Žemės ūkio sektoriaus reikšmė nesumažės/ Žemės ūkio ministerija.- 2002 m. rugsėjo 06 d.// http://www.zum.lt/min/Informacija/dsp_news.cfm?NewsID=958&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=77&list=10; prisijungimo laikas: 2006-10-16
40. Sugrupuoti žemės ūkio subjektus į tikslines grupes ir nustatyti jų ekonominį pajėgumą bei paramos poreikius/darbo vadovas Čaplikas J.//Palankesnių prielaidų ūkininkavimo modernizavimui ir pertvarkymui regionuose sukūrimas: 2002 metų ataskaita. – Akademija, 2002
41. Treinys M. Žemės ūkio ekonomika. Paskaitų konspektas.-Akademija, 2006.
42. Trumpa U. Apie gerus norus ir neigiamas pasekmes// Ūkininko patarėjas.- 2002 m. kovo 12 d. <<http://www.lrinka.lt/Straipsn/Expasekm.phtml>; prisijungimo laikas: 2006-10-16
43. Žemės ūkio ekonomikos terminų aiškinamasis žodynas/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas// http://www.laei.lt/agzo/zodz_a.php; prisijungimo laikas: 2006-09-22.
44. Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija// Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija/ Lietuvos Respublikos ūkio ministerija/ Lietuvos mokslų akademija.- Vilnius: UAB "Laisvos reklamos idėjos", 2003. P 190.
45. Žemės ūkio ministerijos 2004 metų veiklos ataskaita.- Vilnius, 2005.

46. Žemės ūkio politika/ Laisvoji rinka.- 2000, Nr. 4 // <http://www.lrinka.lt/Leidiny/zemes.ukis/2000.4.isknygos.phtml>; prisijungimo laikas: 2006-10-16.
47. Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2001/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- Vilnius, 2002.
48. Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2002/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- Vilnius, 2003.
49. Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2003/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- Vilnius, 2004.
50. Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2004/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- Vilnius, 2005.
51. Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2005/ Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.- Vilnius, 2006.
52. Žemės ūkio rūmų šiandiena.// http://www.zur.lt/main.php?page_name=rumusiansandiena&zur_lang=lt; prisijungimo laikas: 2005-04-20.
53. Vitunskienė V. Lietuvos žemės ūkio restruktūrizacijos politikos įtaka žemės ūkio subjektų konkurencingumui// Vagos.- 2001. Nr. 50 (3).

PRIEDAI

1 priedas

EUROPOS SĄJUNGOS IR LIETUVOS PARAMOS ŽEMĖS ŪKIUI PRIEMONĖS

Specialios paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai programos (SAPARD) priemonės [23]:

1. *Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą.* Tikslai- žemės ūkio struktūros gerinimas, ūkių stambinimas bei ekonomiškai stiprių žemės ūkio vienetų plėtra; ūkių efektyvumo gerinimas mažinant gamybos kaštus bei Lietuvos ūkių ir žemės ūkio bendrovių konkurencijos didinimas; pajamų skatinimas bei ūkininkaujančiųjų darbo ir gyvenimo sąlygų gerinimas; gamybos reorganizacijos, remiantis ES higienos, sanitarijos, gyvulių gerovės ir aplinkosaugos reikalavimais, skatinimas.

Parama ūkininkams įsigyjant naują techniką ir modernizuojant ūkius sąlygos geresnį žemės įdirbimą, palankesnes gamybos sąlygas, aukštesnę produktų kokybę, derlių bei efektyvesnę tradicinę augalininkystę bei gyvulininkystę. Visi šie veiksniai yra svarbūs įgyvendinant *“Žemės ūkio ir žuvų pramonės produktų perdirbimo ir rinkos valdymo tobulinimas”* bei gerinant bendrąją Lietuvos žemės ūkio konkurenciją.

Paramos dydis pagal šią paramos kryptį yra 45 proc. kompensuotinų investicinių išlaidų iš SAPARD, jauniems ūkininkams (iki 40 metų amžiaus), ūkininkams, užsiimantiems ekologine žemdirbyste arba ūkininkaujantiems nenašiose (žemės našumas iki 32 balų) žemėse skiriama 50 proc. kompensuotinų investicinių išlaidų dydžio parama.

2. *Žemės ūkio ir žuvų pramonės produktų perdirbimo ir rinkos valdymo tobulinimas.* Tikslai- žemės ūkio ir žuvų perdirbimo įmonių modernizavimas, siekiant padidinti produkcijos gamybos efektyvumą; žemės ūkio ir žuvų produktų kokybės gerinimas ir kokybės valdymas viso produktų perdirbimo proceso metu, siekiant padidinti perdirbimo įmonių konkurencingumą; žemės ūkio ir žuvų produktų perdirbimo įmonių restruktūrizavimas, nedidinant sektoriuje pagaminamos produkcijos kiekio; rinkodaros grandinės sukūrimas ir tobulinimas, produktų paruošimo ir pristatymo rinkai gerinimas; produkcijos gamybos reorganizavimas įgyvendinant Europos Sąjungos maisto apsaugos, higienos, veterinarinius, aplinkosaugos ir kitus reikalavimus žemės ūkio ir žuvų produktų perdirbimo sektoriuje; aukštos kokybės, biologiškai vertingos, ekologiškai patikrintos ir paklausios produkcijos gaminimas; darbo sąlygų gerinimas, aplinkos užterštumo, sukkelto žemės ūkio ir žuvų produktų perdirbimo įmonių, mažinimas, šalutinių produktų ir atliekų perdirbimas.

Šios priemonės įgyvendinimas siejamas su pirmąją *“Investicijomis pirminei žemės ūkio gamybai”*, kadangi kokybišką pirminės žaliavos gamybą turi sekti racionalus ir efektyvus

perdirbimas, siekiant užtikrinti aukštesnę pridėtinę vertę. Dėl to ekonomiškai stipresnės perdirbimo įmonės turi užmegzti glaudesnius ryšius su pirminės produkcijos gamintojais, siekiant bendrų ekonominių tikslų ir abipusės naudos.

Paramos lygis: viešoji parama gali sudaryti 45 % visų tinkamų išlaidų, bet ne daugiau kaip 5 mln. eurų.

3. Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas. Tikslai- kaimo gyventojų ir ūkininkų pajamų didinimas; dabartinio užimtumo išlaikymas ir naujų ar alternatyvių darbo vietų sukūrimas; kaimo veiklos ir paslaugų įvairinimo skatinimas, kooperatyvų steigimo ir smulkaus bei vidutinio verslo vystymo skatinimas; kaimo turizmo paslaugų plėtra; paslaugų kiekio didinimas kaimo gyventojams, taip pat šių paslaugų kokybės tobulinimas.

Šia priemone, kaip priemonės “Investicijos pirminei žemės ūkio gamybai” papildymu, siekiama ekonominės plėtros, teikiant atitinkamą paramą ūkių veiklai įvairinti bei alternatyviai veiklai tose vietovėse, kur investicijos tradicinei žemdirbystei būtų ekonomiškai nenaudingos.

Paramos dalis gali sudaryti 50% tinkamų išlaidų, bet ne daugiau kaip 350 000 eurų.

4. Kaimo infrastruktūros tobulinimas. Tikslai- kaimo gyventojų gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimas; infrastruktūros įrenginių gerinimas; tinkamų sąlygų sukūrimas ekonominei ir socialinei veiklai.

Šios Priemonės įgyvendinimas tiesiogiai susijęs su “Investicijomis pirminei žemės ūkio gamybai” bei “Ekonominės veiklos plėtros ir alternatyvių pajamų skatinimo” įgyvendinimu, kadangi būtinausias infrastruktūros buvimas yra privaloma sąlyga kitai gyventojų veiklai vystytis. Prastai išvystyta kaimo socialinė, ekonominė ir techninė infrastruktūra trukdo gerėti pragyvenimo lygiui ir darbo sąlygoms.

Paramos lygis: ne pelno siekiantiems projektams skiriamos paramos dalis sudarys 90 % tinkamų išlaidų. Kita 10% dalis bus padengta iš vietos biudžeto lėšų. Pajamas teikiančioms ir individualioms investicijoms komunikacijoms bei inžineriniams įrenginiams atnaujinti (keliams, elektros linijoms) paramos dalis sudarys 50% tinkamų išlaidų. Individualių investicijų atveju, skiriama paramos suma gali sudaryti ne daugiau kaip 125 000 eurų, bendrų (kooperuotų) investicijų atveju - 250 000 eurų.

5. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku ir miškų infrastruktūros tobulinimas. Tikslai- apleistos žemės vertės ir pajamų iš miškininkystės didinimas; privačių miškų infrastruktūros, t.y. miško kelių, informacinių ženklų, rekreacinių sąlygų gerinimas, miškų pritaikymas medžioklės tikslams; privačių miškų rekreacinės vertės didinimas; darbo vietų kaimo vietovėse didinimas.

Pastaroji Priemonė papildo 3 Priemonę “Ekonominės veiklos įvairinimą ir alternatyvių pajamų skatinimą”, nes taip pat sukuria galimybes alternatyviai ekonominei veiklai, pvz., rekreacinių paslaugų plėtrą tose kaimo vietovėse, kur investicijos tradicinėms žemės ūkio šakoms nėra ekonomiškai pagrįstos. Taip pat egzistuoja ryšys su 1 Priemone “Investicijomis pirminei žemės ūkio gamybai”, pagal kurią numatoma didesnė parama projektiniams pasiūlymams iš mažiau ūkininkavimui palankių vietovių bei diegiantiems ekologiškos žemdirbystės metodus. Abi priemonės kartu prisidės prie ekonomiškai stiprių ūkių kūrimo, bendros ūkių struktūros tobulinimo bei skatins žemės ūkio gamybos reorganizavimą, kad būtų galima atitikti ES aplinkosaugos reikalavimus.

Paramos dydis buvo 50 proc., bet ne daugiau kaip 200 000 EUR nuo visų kompensuotųjų išlaidų.

6. Agrarinė aplinkosauga. Tikslai- sumažinti neigiamą žemės ūkio gamybos taršos įtaką aplinkai, atgaivinti tradicinį kraštovaizdį, išsaugoti biologinę įvairovę bei parengti priemones, užtikrinančias kaimo gyventojams normalias ekonomines, ekologines ir socialines sąlygas.

Ši Priemonė yra susijusi su “Investicijomis pirminei žemės ūkio gamybai”, “Ekonominės veiklos įvairinimu ir alternatyvių pajamų skatinimu” bei “Profesiniu mokymu”.

7. Profesinis mokymas. Tikslai- parengti ūkininkus kvalifikuotam produkcijos gamybos perorientavimui, gamybos metodų, suderintų su kraštovaizdžio išlaikymu, aplinkos apsauga, higienos standartais ir gyvulių gerove, taikymui, suteikiant jiems praktinių žinių, leidžiančių valdyti ekonomiškai gyvybingus ūkius; miškų savininkų ir kitų su miškininkyste susijusių asmenų mokymas apie miškų priežiūrą, siekiant pagerinti ekonomines, aplinkosaugines ir socialines miškų funkcijas.

Ši Priemonė papildo kitų priemonių įgyvendinimą. Žmogiškųjų resursų plėtra yra vienas iš esminių veiksnių, sąlygojančių sklandžią kaimo plėtrą. Ūkininkams ir kaimo bendruomenėms reikalingas papildomas profesinis mokymas žemės ūkio verslams sėkmingai plėtoti, ūkių veiklai diversifikuoti, siekiant sukurti naujų darbo vietų kaime ir gauti papildomų pajamų.

Paramos lygis: viešosios paramos dalis gali sudaryti 100 % tinkamų išlaidų, bet ne daugiau kaip 300 eurų vienam žmogui ir 1 200 eurų vienam kursui.

8. Techninė parama, informavimas. Tikslai- teikti potencialiems paramos gavėjams informaciją apie ES žemės ūkio politiką, SAPARD programos teikiamą paramą bei jos gavimo sąlygas; techninė paramos teikimas Agentūrai, jos įkūrimui bei funkcionavimui užtikrinti; sukurti SAPARD programos įgyvendinimo priežiūros ir progreso įvertinimo sistemą, taip pat programos pakeitimo ir koregavimo mechanizmus; informuoti visuomenę apie Europos Sąjungos vaidmenį įgyvendinant SAPARD programą.

Ši priemonė papildo visų priemonių įgyvendinimą. Nacionalinei mokėjimo agentūrai (veikiančiai kaip SAPARD Agentūra) prie Žemės ūkio ministerijos suteikta techninė parama padėjo pasirengti tinkamai įvykdyti jos funkcijas nacionaliniame bei regioniniame lygmenyje. Pagal tikslingą viešumo kampaniją visuomenei suteikta informacija padėjo sėkmingai įgyvendinti visą SAPARD programą. Potencialius naudos gavėjus pasiekusi tiksli ir savalaikė informacija apie ES vykdomą politiką bei paramą leidžia siekti užsibrėžtų tikslų.

Paramos dydis projektams įgyvendinti pagal šią priemonę galėjo sudaryti 100 % visų tinkamų išlaidų, tačiau negalėjo būti didesnis kaip 50 000 eurų vienam projektui

Visi investiciniai projektai finansuojami pagal tokią schemą:

Bendra projekto vertė – 100 %		
Privačios lėšos 50 %	Valstybės parama 50 %	
	SAPARD 75 %	Nacionalinis biudžetas 25 %

Pagal **Bendrajį programavimo dokumentą** išskiriamos tokios **priemonės** [8]:

1. Investicijos į žemės ūkio valdas. Tikslas yra spartinti žemės ūkio valdų restruktūrizavimą, didinti ūkininkų pajamas iš žemės ūkio ir su juo susijusios veiklos bei pagerinti gyvenimo, darbo ir gamybos sąlygas.

Paramos dydis. Paramą investicijoms į žemės ūkio valdas pareiškėjas gali gauti vieną kartą per metus. Maksimalus viešosios paramos dydis yra 50 % visų tinkamų išlaidų arba 60 %-ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse. Tačiau, jauniems ūkininkams, investuojantiems penkerių metų laikotarpyje po įsikūrimo, maksimalus paramos dydis padidėja iki 55 % arba 65 % ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse. Maksimali paramos suma yra 375 tūkstančiai EUR.

2. Jaunų ūkininkų įsikūrimas. Tikslas yra skatinti jaunuosius ūkininkus užsiimti žemės ūkio veikla, siekiant padėti modernizuoti žemės ūkio valdas ir stabilizuoti demografinę situaciją kaimo vietovėse.

Paramos dydis. Parama yra vienkartinė įsikūrimo išmoka. Didžiausia paramos suma yra 1000 EUR/ ha. Maksimalus viešosios paramos dydis ūkiui– 25 000 EUR.

3. Žemės ūkio produktų perdirbimo bei rinkodaros gerinimas. Tikslai: modernizuoti ir racionalizuoti žemės ūkio produktų perdirbimą ir rinkodarą, pagerinti jų konkurencingumą ir padidinti pridėtinę vertę.

Paramą gali gauti vieną kartą per tris metus ir tas pats pareiškėjas prašymą paremti kitą projektą pagal šią priemonę gali pateikti tik įgyvendinęs ankstesnį projektą. Pareiškėjas, gavęs paramą pagal SAPARD programą, dėl paramos pagal šią priemonę gali kreiptis ne anksčiau, kaip po trijų metų po sutarties paramai gauti pagal SAPARD programos priemonę „Žemės ūkio ir žuvų produktų perdirbimo ir rinkodaros tobulinimas” pasirašymo. Maksimalus viešosios paramos dydis yra 45 % visų tinkamų išlaidų. Maksimali paramos suma yra 1 milijonas EUR.

4. Kaimo vietovių pritaikymas ir plėtra. Tikslas- sukurti tinkamas sąlygas gyventi ir dirbti kaime.

Pagalba teikiama projektui kartą per metus ir paraiška dėl kito projekto finansavimo pagal tą pačią priemonę gali būti pateikta tik užbaigus ankstesnįjį projektą.

5. Miškų ūkio plėtra. Tikslas – išsaugoti ir plėtoti miškų ekonomines, ekologines ir socialines funkcijas kaimo vietovėse. Taip pat siekiama pagerinti privačių miško valdų infrastruktūrą, didinti jų produktyvumą, didinti galimybes kaimo gyventojams verstis alternatyvia veikla, pagerinti aplinkos kokybę, biologinę įvairovę ir kraštovaizdžio stabilumą.

Paramos dydis skirstomas pagal tam tikrą projektą.

6. LEADER+ pobūdžio priemonė. Tikslas yra skatinti kaimo plėtrą, ugdant ir stiprinant vietos gyventojų gebėjimą dirbti kartu ir įgyvendinti prioritetinius poreikius, pasinaudoti galimybe plėtoti vietines iniciatyvas, įgyti žinių ir patirties, kurios yra reikalingos Europos Sąjungos LEADER pobūdžio veiklai vykdyti.

Paramos lygis. Veikloms, susijusioms su įgūdžių įgijimu – 100 % visų tinkamų išlaidų. Veikloms, susijusioms su bandomosiomis integruotomis strategijomis“: parama VVG – administravimo išlaidos negali viršyti 15 % visos VVG skirtos paramos sumos; parama vietos projektams (a) pelno siekiantiems projektams – 50 % visų tinkamų išlaidų; b) pelno nesiekiantiems projektams – 90 % visų tinkamų išlaidų). Viešasis ko - finansavimas: grynaisiais pinigais ir/arba natūra (finansuotojo išmokamomis išmokomis). Privatus ko - finansavimas: grynaisiais pinigais ir/arba natūra, pavyzdžiui, savanorišku darbu.

7. Mokymas. Tikslas- užtikrinti dirbančiųjų žemės ūkyje bei kitų kaimo gyventojų, kurių veikla yra susijusi su žemės, miškų ūkio ar alternatyviomis žemės ūkiui veiklomis, profesinę kvalifikaciją.

Parama yra teikiama tam tikroms mokymo veikloms, viešosios paramos lygis yra 100%.

8. Veiksmai, susiję su žvejojimo laivynu. Tikslas - subalansuoti žvejojimo pajėgumus, siekiant sukurti modernų, konkurencingą ir pelningesnę žvejojimo laivyną.

9. Vandens išteklių apsauga ir plėtra, akvakultūra, žvejojimo uostų įrengimai ir perdirbimas bei rinkodara ir vidaus žvejojimas. Tikslas - sukurti palankias sąlygas, kurios yra

reikalingos žvejybos veiklos, akvakultūros ir produktų perdirbimo plėtrai bei gyvųjų vandens išteklių plėtrai.

10. Kita (susijusi su žuvininkyste) veikla.

Kaimo plėtros plano priemonės [6]:

1. Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos. Tikslai- ūkių stambinimas ir struktūros gerinimas; tam tikro pajamų lygio vyresnio amžiaus ūkininkams, nusprendusiems pasitraukti iš prekinės žemės ūkio gamybos, bei ūkių darbuotojams, kurie praranda darbo vietą, ūkininkui pasinaudojus parama pagal ankstyvojo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos priemonę, užtikrinimas; žemės ūkio sektoriaus konkurencingumo didinimas ekonomiškai sustiprėjusių perimtųjų ūkių dėka.

Parama mokama ne ilgiau kaip 15 metų (arba iki paramos gavėjui sukaks 75 metai). Ūkio darbuotojų ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos atveju parama mokama pareiškėjui iki senatvės pensijos gavimo momento, bet ne ilgiau kaip 7,5 metų. Paramą sudaro 80 proc. ES biudžeto lėšų ir 20 proc.- Lietuvos.

2. Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais.

Tikslai: užtikrinti subalansuotą žemės ūkio paskirties žemės naudojimą, siekiant išsaugoti gyvybingą kaimo bendruomenę; remti ūkininkavimą mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse ir išsaugoti kraštovaizdį; užtikrinti aplinkos gerinimą mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, įgyvendinant Geros ūkininkavimo praktikos taisykles; užtikrinti aplinkosaugos apribojimų vykdymą ir tinkamą ūkininkavimą vietovėse su aplinkosaugos apribojimais.

Paramos dydis. Kompensacinė išmoka yra **89 EUR/ha** ir bus pradedama mokėti nuo 2005 metų. Išmokos dydis šiose vietovėse nustatytas apskaičiavus skirtumą lyginant įprastą ūkininkavimo būdą ir ūkininkavimą su apribojimais. Paramą sudaro 80 proc. ES biudžeto lėšų ir 20 proc.- Lietuvos.

3. Agrarinė aplinkosauga. Tikslai. Parama, skirta agrarinės aplinkosaugos priemonei įgyvendinti, prisidės prie *bendrujų tikslų* žemės ūkio ir aplinkos srityje bei skatins: aplinkos gerinimą ir sveiko maisto gamybą; ūkininko pajamų šaltinių tolesnį numatymą, ūkininkaujant aplinkai palankiais metodais, kurie apima daugiau nei įprasta gera ūkininkavimo praktika; paviršinių ir gruntinių vandenų kokybės gerinimą; cheminių augalų apsaugos priemonių naudojimo mažinimą; geros kokybės žemės ūkio produktų gamybą, išlaikant sveiką aplinką ateities kartoms; tradicinio Lietuvos kaimo kraštovaizdžio atkūrimą arba išsaugojimą; geros kokybės ekologiškų žemės ūkio produktų gamybos didėjimą; kaimo gyventojų darbo ir gyvenimo sąlygų gerinimą; ūkiuose laikyti ir auginti nykstančių vietinių veislių naminius gyvulius; paramos gavėjų supratimo apie aplinką tausojančios ir ekologinės gamybos praktikos bei aplinkosaugos didinimą.

Paramą sudaro 80 proc. ES biudžeto lėšų ir 20 proc.- Lietuvos.

4. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku. Tikslas yra skatinti žemės ūkio paskirties žemės apželdinimą mišku, kaip alternatyvų žemės panaudojimą, miškininkystės veiklos vystymą ūkiuose ir padėti spręsti nedarbo problemas kaimo vietovėse. Tai padės gausinti jau turimus miškų išteklius bei palaikyti kaimo plėtros ir aplinkosaugos balansą.

Paramos lygis. Miško įveisimo ir įveisto miško priežiūros ir apsaugos išmokos kompensuoja faktines miško įveisimo, priežiūros ir apsaugos išlaidas, tačiau neviršijant tam tikro maksimalaus išmokos lygio. Paramą sudaro 80 proc. ES biudžeto lėšų ir 20 proc.- Lietuvos.

5. Restruktūrizuojamų pusiau natūrinių ūkių rėmimas. Tikslai: ūkių stambinimas ir struktūros gerinimas; ūkių konkurencingumo skatinimas; į rinką orientuoto sektoriaus pažangos skatinimas.

Paramos dydis – 1000 EUR per metus. Paramos mokėjimo laikotarpis – iki 5 m., po 3 m. atliekant verslo plano įgyvendinimo patikrinimą. Jei ūkininkas kreipsis paramos pagal „Ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos” priemonę (taps perleidėju) tuo metu, kai jam jau mokama parama pusiau natūriniam ūkiui restruktūrizuoti, pastaroji parama bus nedelsiant nutraukta.

6. Standartų laikymasis. Priemonės bendrieji tikslai: 2650 ūkių atitiks Nitratų direktyvos reikalavimus; aplinkos būklės pagerinimas dėl sumažėjusios taršos azoto junginiais; padidėjęs konkurencingumas dėl pagerintos pieno kokybės, įdiegus ES reikalavimus.

Paramą sudaro 80 proc. ES biudžeto lėšų ir 20 proc.- Lietuvos.

7. Techninė parama. Tikslas – remti veiklas, reikalingas KPP įgyvendinimo, valdymo, efektyvumo bei pristatymo visuomenei gerinimui. Parama gali būti skiriama kompensuoti išlaidas, susijusias su KPP rengimu, priežiūra ir įvertinimu, reikalingiems KPP įgyvendinti.

Paramą sudaro 80 proc. ES biudžeto lėšų ir 20 proc.- Lietuvos.

8. Papildomos nacionalinės tiesioginės išmokos, tūkst. EUR.

Specialios kaimo rėmimo programos priemonės:

1. Parama veisliniams gyvūnams įsigyti
2. Veislininkystės programa
3. Parama augalų sertifikuotai dauginamajai medžiagai įsigyti
4. Parama kreditų palūkanoms kompensuoti
5. Dalies draudimo įmokų kompensavimas
6. Parama teikiant garantijas
7. Parama kokybiškų žemės ūkio ir maisto produktų gamybai bei prekybos tokiais produktais skatinimas

8. Moksliniai tyrimai
9. Licenzijuotų sandėlių sistemos įgyvendinimas (Kompensavimo fondo formavimas)
10. Parama akvakultūrai
11. Galvijų spongiforminės encefalopatijos profilaktikos priemonių finansavimas
12. Gyvūninių atliekų tvarkymo finansavimas
13. Parama modernizuotiems žieminiams šiltnamiams
14. Parama verslinei sodininkystei ir uogininkystei
15. Gyvūnų užkrečiamų ligų kontrolės programos finansavimas
16. Parama taikomiesiems tyrimams žuvininkystės sektoriuje
17. Ūkininkų mokymas ir konsultavimas
18. Nacionalinių ir tarptautinių žemės ūkio parodų, mugių ir konkursų organizavimas
19. Žemės melioracijos įrenginių eksploatavimas
20. Parama įsigyjant valstybinę ir privačią žemę
21. Parama nelaimės atveju
22. Parama bulvių ligų (bulvių žiediniam puviniiui, *ralstonia solanacearum*) naikinimo sistemai įgyvendinti
23. Parama verslinei daržininkystei ir bulvininkystei
24. Tiesioginės išmokos pieno gamintojams
25. Biodegalų gamybos plėtros programa
26. Kompensacijos fizinių ir juridinių asmenų reikalavimams patenkinti už bankrutavusių ar bankrutuojančių įmonių supirktą perdirbti žemės ūkio produkciją.

Prioritetinės žemės ūkio ir kaimo plėtros kryptys bei SAPARD lėšų naudojimas

2000-2005m.

SAPARD paramos kryptis	Pateikta paraiškų (per 7 etapus)	Pasirašyta paramos sutarčių	Pasirašytų sutarčių paramos suma, mln.Lt	Skirta lėšų (2000-2003 m., mln.Lt)	Išmokėta suma, mln. Lt	Santykis (išmokėta suma/ skirta lėšų %)	Užbaigti projektai
I. Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą	578	445	233,469	235,414	223,604	95,0	425
II. Žemės ūkio ir žuvininkystės produktų perdirbimo ir marketingo tobulinimas	69	44	232,190	210,598	224,977	106,8	41
III. Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas	96	49	32,533	34,961	27,178	77,7	41
IV. Kaimo infrastruktūros tobulinimas	321	184	97,518	84,086	83,950	99,8	162
V. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku ir miškų infrastruktūros tobulinimas	3	0	0,000	0,000	0,000	0,0	0
VII. Profesinis mokymas	109	102	10,239	9,929	6,745	67,9	83
VIII. Techninė parama, informavimas	46	46	2,384	2,384	0,000	0,0	0
Iš viso	1222	870	608,333	577,372	566,454	98,1	752

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita

3 priedas

Paraiškų pateikimas bei skirtos lėšos pagal Kaimo plėtros plano 2004- 2006 m. priemones

Priemonė	Skirta paramos lėšų, tūkst. Lt			Gauta paraiškų, vnt			Patvirtinta paraiškų, vnt		Išmokėta, tūkst. Lt	
	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2004 m.	2005 m.	2004 m.	2005 m.
1. Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos	104015	157102	186623	6509	7522	6118	6136	6867	37634	22767
2. Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais	162281	165734	179200	111177	109329	109642	106996	77080	194601	44591
3. Agrarinė aplinkosauga	51792	69747	93225	1273	1327	1291	1148	373	28621	2217
4. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku	24170	30954	37382	200	483	55	171	44	2641	0
5. Parama pusiau natūriniais restruktūrizuojamiems ūkiams	22422	34541	48346	863	1316	1016	796	795	2741	404
6. Standartų laikymasis	49590	97263	95446	1691	2393	1910	1494	1522	46539	6244
7. Techninė parama	6215	6905	7323	0	6	4	0	0	0	0
Iš viso	420485	562246	647545	121713	122376	120036	116741	86681	312779	76223

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita

**Paraiškų pateikimas bei skirtos lėšos pagal Bendrojo programavimo dokumento 2004-
2006 m. priemones**

Priemonė	Skirta paramos lėšų 2004-2006 m	Gauta paraiškų, vnt			Pasirašyta sutarčių						Išmokėta suma, tūkst. Lt
					vienetai			Suma, tūkst. Lt			
		2004 m.	2005 m.	2006* m.	2004 m.	2005 m.	2006* m.	2004 m.	2005 m.	2006* m.	
1. Investicijos į žemės ūkio valdas	265882	276	548	0	259	271	0	133940	114880	0	127231,89
2. Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas	55901	375	378	0	332	342	0	27256	28312	0	45564,581
3. Žemės ūkio produktų perdirbimo ir rinkodaros gerinimas*	102022	14	31	0	12	18	0	32993	44241	0	12135,308
4.1. Žemės ūkio vandentvarka	51269	10	29	0	9	27	0	13790	41323	0	21501,605
4.2. Žemės sklypų persikirstymas	2621	0	0	14	0	0	14		0	2622	0
4.3. Konsultavimo paslaugos ūkiams	10410	12	12	0	5	7	0	5444	1707	0	3806,024
4.4. Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas, siekiant įvairiapusio ekonominės veiklos pobūdžio ir alternatyvių pajamų šaltinių	15391	8	26	0	3	7	0	2484	7497	0	754,624
4.5. Kaimo turizmo ir amatų skatinimas	65097	27	91	0	14	26	0	14868	20856	0	238,525
5. Miškų ūkis	22420	24	61	0	23	14	0	4707	6367	0	8370,527
6. LEADER+ pobūdžio priemonė	9373	47	48	60	41	44	10	695	955	5087	1358,97
7. Mokymas	3224	56	43	0	21	23	0	970	2194	0	737,403
Iš viso	603610	849	1267	74	719	779	24	237146	268332	7709	221699,5

Pastaba: *- pateikiamų duomenų data 2006.11.17

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimų agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita